

b **BOSNA**

BROJ 9 1/2026 CIJENA/10 €

110 GODINA INSTITUCIONALIZIRANJA ISLAMA U HRVATSKOJ

IVO PRANJKOVIĆ:

**RELACIJA PREMA BOŠNJACIMA
IZRAZITO ME JE OBILJEŽAVALA,
PA I OBOGAĆIVALA**

VESNA PARUN -

RABIJA I ADNAN DAMAŠČANIN:
**SELAM ALEJKUM OD NAJVEĆE
HRVATSKE PJESNIKINJE**

FAHRUDIN RIZVANBEGOVIĆ:

**NOVI BOŠNJAČKI ESEJ I
ANATOMIJA JEDNOG BUĐENJA**

ALEN KALAJDŽIJA:

LJILJAN U SPLITU 93.

IN MEMORIAM:

Tahir Mujičić

(Zagreb, 21. 7. 1947. - Zagreb, 22. 2. 2026.)

S NADOM DA JE AHIRET

DOVOLJNO PROSTRAN ZA

OVAKO DOBROĆUDAN TAHIRET

UVODNA RIJEČ

- 3 Filip Mursel Begović: *Kako prepoznati bošnjačkog amatera koji je prešao na tamnu stranu sile*

TEME

- 4 Nedim Hasić: *110 godina institucionaliziranja islama u Hrvatskoj*
- 8 „Tragovi i trajanje“: dokumentarni palimpsest Bošnjačkog medijskog centra Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj
- 10 Faris Nanić: *Čime se bave muslimani u Epsteinovoj dijaboličnoj mreži*
- 12 Filip Mursel Begović: *Svako doba ima svoj Sudnji dan*
- 14 Ivo Pranjković: *Relacija prema Bošnjacima izrazito me je obilježavala, pa i obogaćivala*
- 16 Jakub Salkić: *Zlatko Ugljen, arhitekt iz kojeg je progovorila Bosna*
- 22 Nedim Hasić: *Kako je jedan Bošnjak napisao intelektualnu mapu Levanta*
- 26 Filip Mursel Begović: *Pjesnički svjetionik tajni Vesne Parun - Rabije i Adnana Damaščanina*

IN MEMORIAM:

- 30 Tahir Mujičić
(Zagreb, 21. 7. 1947. – Zagreb, 22. 2. 2026.)
Ervin Jahić: *S nadom da je ahiret dovoljno prostran za ovako dobroćudan tahiret*
- 32 Iva Grgić Maroević: *Definicije se nisu odnosile na Tahira Mujičića*
- 33 Lada Čale Feldman: *Da ne izdam tvoj nepobjedivi duh*
- 34 Tahir Mujičić: *Izbor iz poezije* (Izabrao: Ervin Jahić)

INTERVJUI

- 36 Muamer Džananović: *Bošnjački intelektualci su dezavuirali narod i obesmislili odbranu, Zvornik je postao epicentar genocida* (Razgovarao: Nedim Hasić)
- 44 Kemal Malovčić: *Nikada se nisam stidio reći ko sam i šta sam, Zumra je pokorila Jugoslaviju* (Razgovarao: Jakub Salkić)
- 48 Mehrdad Khameneh: *Budućnost Irana, ako želi biti održiva i pravedna, mora proizaći iz unutarnjih društvenih procesa* (Razgovarala: Vesna Ivezic)

PORTRETI

- 52 Azra Kljajić: *Ne možeš u novoj sredini nametati svoje, moraš učiti i uklopiti se, a onda će te i prihvatiti* (Razgovor s Mehmedom Đekićem)

IZLOŽBE

- 55 Azra Kljajić: *Svaka bora i končić na uniformi „Nevidljivih“ svjedoče o surovosti podzemlja* (O izložbi fotografija Munevera Salihovića)

NOVA IZDANJA

- 58 Stipe Majić: *Putokaz za novo razumijevanje ljljanskih pjesama preporodnog pisca* (O Izabranim pjesmama Muse Ćazima Ćatića)
- 60 Fahrudin Rizvanbegović: *Novi bošnjački esej i anatomija jednog buđenja* (O knjizi „Fina muslimanska raja“)
- 63 Ahmed Imamović: *Naučni i kulturni događaj prvoga reda: Kada prezimena progovaraju kroz višeslojni identitet* (O knjizi „Bosanskohercegovačka prezimena - Prezimena od kršćanskih ličnih imena“, Svezak 1)

KNJIŽEVNOST

- 64 Alen Kalajdžija: *Ljiljan u Splitu 93.*

NOVI GLASOVI

- 66 Mirsada Šerifović: *Most prema Nebu na obalama razdvojenih srca*

BOSNAINFO

- 69 Kako se iznova proizvodi muslimanska prijetnja
- 70 Ramazan, 8. mart i mjera koja se tek traži
- 72 Bošnjaci i bajramska tradicija
- 74 Rame uz rame: I u ratu, i u sjećanju
- 76 Istarski sevdah: Kako je bosanska duša postala neodvojivi dio poluotoka
- 82 Pravo koje postoji i treba ga samo iskoristiti

NA ZADNJOJ KORICI

- 84 Mehmed Erdeljac: *Hrvatska turčija*

Filip Mursel
Begović,
glavni urednik

Nije naš glavni problem manjak dara. Dara imamo. Nije ni manjak ljubavi. I nje imamo. Naš je problem što smo predugo dopuštali da oni koji ne mogu živjeti u redu proglase nered našim autentičnim stanjem.

Pokušaj razumijevanja našeg kulta nereda

KAKO PREPOZNATI bošnjačkog amatera koji je prešao na tamnu stranu sile

Odmah da raščistimo jednu stvar, da se ne uvrijede naši vrijedni folklorasi, voditelji radionica, žene koje spremaju i raspremaju sofru, djeca koja uče prve korake kola i stariji ljudi koji, iz čiste ljubavi, vjerno dolaze na događaje u nadi da se narod neće razbježati kao jato preplašenih vrabaca. Nismo protiv amatera. Bože sačuvaj. Kulturni amaterizam je često posljednje utočište jednog naroda i da nije njega, ne bi bilo ni igre, ni pjesme, ni okupljanja.

Ali treba znati da nije isto pjevušiti sevdaliniku i voditi institut. Nije isto slagati baklavu i urediti časopis. Nije isto voljeti narod i znati izgraditi sistem koji će tom narodu trajati duže od mandata probave jednog odbora. Tu negdje, između mentalnih jučki razumijevanja, nastaje i naš kvar. Naime, nije problem amaterizam kao takav, kvar nastaje kada amater ne želi više pomagati, jer smatra da može vladati. To je pošast koja nas je zadesila, bolest koja ne pripada u domenu narodske naivnosti.

Uređena institucija je strašna stvar za potkapacitiranog čovjeka. Ona ga rastavi kao truhlu dasku pod prvom težinom. Čim se uvede red, odmah se vidi ko zna, ko ne zna, ko je samo bučan, ko je discipliniran, ko piše, ko blebeće, ko završava, ko odgađa, ko ima nerv za javnu stvar, a ko samo privatnu potrebu da bude viđen na grupnoj fotografiji. Zato mnogi naši ljudi ne podnose red, jer razotkriva njihovu naviku proizvodnje nereda.

U neredu svi mogu biti nešto. U neredu je svaki monolog genijalan. Svaka polupismena ideja je vrlo zanimljiva, improvizacija je snalažljivost, a nepotizam i korupcija se definira kao neizbježna nužnost. U redu više ne može tako. Zato je nered kod nas postao konstanta i prava bara za komarce. U njoj se kotičava jedna fauna ljudi koji ne bi mogli preživjeti ni jedan dan u ozbiljnoj ustanovi, ali su u našem kulturnom mulju pravi krokodili.

Čim se uspostavi standard, oni se uznemire. Kada se uvede procedura, oni se osjete ugroženo. Ako se počne tražiti rezultat, oni počnu širiti nemir i rušiti. Tako se, uostalom, razgrađuju institucije. Stvar je u biti vrlo prosta, a mi smo navodno narod koji voli jednostavnost. Naime, za ozbiljnu izgradnju bošnjačkih institucija trebaju dvije vrste energije. Prva je ona koja podrazumijeva profesionalnost u poslu. Druga je vakufsko-dobrovoljačka. Prva traži znanje, kontinuitet, zanat, sposobnost da se posao završi i onda kada ga nevoljko radiš, da se radi i kad nema aplauza i kad niko ne vidi koliko si se namučio. Druga traži unutrašnje sagorijevanje,

svijest da to radiš jer je tvoje, jer nisi ušao u ovu priču da zaradiš, već da ne puštiš da sve ode u helać. Bez prve nema imalo ozbiljnog sistema. Bez druge sistem nema nimalo smisla.

I onda se pitamo zašto je teško privući kvalitetne ljude. Ma nije teško. Teško ih je zadržati među onima koje namjenski proizvode nered. Ozbiljan čovjek vidi taj naš nevladin sektor i zna šta ga čeka nakon šest mjeseci rada i natezanja. To su nenabrojive uvrede i sumnjičenja od samozvanih korektora svega postojećeg i nepostojećeg. Pa se ljudi koji vrijede sklone. Neki šute i pomognu kad baš moraju. Neki se povuku u svoje profesije. Neki naprosto pobjegnu glavom bez obzira. A oni najtragičniji, ostanu i pokušavaju nositi sistem na leđima. Za jednu manjinu, kao što smo mi u Hrvatskoj, rad u kulturi je temelj svakog bivanja. Manjina ne može sebe sačuvati samo preko politike. Politika jer prevažna jer može otvoriti vrata, izboriti prostor, osigurati sredstva, legalitet, vidljivost, prava, pristup. Ali ako iza tih vrata nema kulturnog života, onda je nemoguće sačuvati ono što je i smisao nacionalnih kulturnih institucija – identitet.

Dijaspora je u očuvanju bošnjačkog identiteta postala vrlo bitna. Među ostalima, zbog kompleksnosti odnosa Hrvata i Bošnjaka u BiH, ali i fizičke blizine, Bošnjaci u Hrvatskoj su važni. Svi prostori gdje Bošnjak nije većina, pa se mora držati kulture kao čovjek ograde na poledici, tu se ustvari vidi koliko vrijedi ono što stvorimo. Ako je dobro, trajat će, a ako je fuš, raspast će se čim ode prva generacija entuzijasta.

I da ne bude zabune, ovo nije pljuvanje po narodu. Previše ga volimo da bismo mu tepali dok tone. Ovo je pokušaj razumijevanja našeg kulta nereda, ljudi koji su od improvizacije napravili filozofiju, od nedovršenosti identitet, od amaterizma ideologiju, a od povrijeđene taštine oblik javnog djelovanja. Bošnjačke institucije neće spasiti ni sentimentalizam, ni fraze, ni pozivanje na jedinstvo dok nam se pod nogama kotrljaju polupismeni egomanijaci i sitni spletkaroši.

Nije naš glavni problem manjak dara. Dara imamo. Nije ni manjak ljubavi. I nje imamo. Naš je problem što smo predugo dopuštali da oni koji ne mogu živjeti u redu proglase nered našim autentičnim stanjem. Amandman na amaterizam, za one koji bi voljeli doprinosti upravljanjem, zato glasi: Volontiraj koliko hoćeš, voli narod koliko možeš, nosi stolicu, razvuci kabao, ispeci kahvu, dođi na probu, dovedi dijete, zapjevaj, pomози, oznoji se, daruj srce, ali kad dođe čas da se gradi institucija, skloni se ili se unaprijedi. Uloži nešto u sebe, zaboga. ●

Od „predziđa kršćanstva“ do modernog „hrvatskog rješenja“

110 GODINA institucionaliziranja islama u Hrvatskoj

Dok je Austro-Ugarska monarhija brojala svoje posljednje dane, u Zagrebu se odigrao civilizacijski iskorak koji će decenijama kasnije postati zlatni standard vjerske tolerancije. Donošenje Zakona o priznanju islamske vjeroispovijesti u Hrvatskom saboru nije bio samo birokratski čin regulacije statusa tada malobrojne muslimanske zajednice od svega 204 vjernika, već politički proces koji je islam iz sfere privatne pobožnosti uveo u javno pravo.

PIŠE: Nedim Hasić

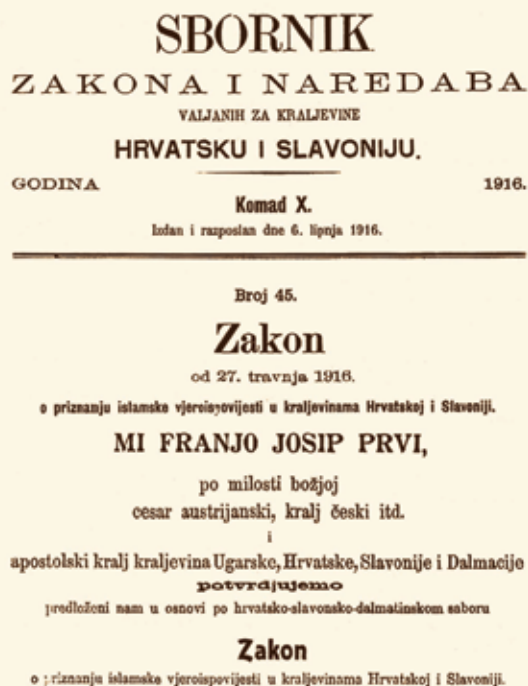
Historija islama na prostorima Jugoistočne Evrope često se posmatra isključivo kroz prizmu osmanske vladavine i njenih administrativnih struktura. Međutim, jedan od najznačajnijih datuma za savremeni položaj muslimana u ovom dijelu svijeta vezan je za samu završnicu postojanja Austro-Ugarske monarhije. Dok su se na evropskim ratištima vodile odsutne bitke Prvog svjetskog rata, u Zagrebu je, unutar zidova Hrvatskog sabora, ispisivana nova pravna i društvena historija. Šestog marta navršilo se tačno 110 godina

od trenutka kada je započeo institucionalni put priznavanja islama kao ravnopravne religije u Hrvatskoj, čime su udareni temelji modernom modelu vjerskih sloboda.

Sam tekst zakona je bio nedvosmislen: „Islamska vjeroispovijest uvršćuje se među vjeroispovijesti zakonom priznate. Prema tome imaju pripadnici islama ili muslimi pravo u granicama zakona svoju vjeru javno ispovijedati i svoje vjerske, nastavne i zakladne poslove samostalno uređivati i njima upravljati, ali bez uštrba po pravo vrhovnog državnog nadzora.“ Ovo je prvi paragraf Zakona o priznanju islamske vjeroispovijesti

u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, koji je potvrdio austrougarski car Franjo Josip I, a prihvatio ga Hrvatski sabor.

Islam je u Hrvatskoj prisutan već od 11. stoljeća. Prvi dodiri zabilježeni su preko arapskih pomoraca koji su povremeno zalazili na obale Jadrana. S kopnene strane, preko Mađarske i Slavonije, dolazi do naseljavanja manjih grupa muslimana čije porijeklo, razlozi dolaska i uzroci nestanka predstavljaju slabije znano i obrađeno područje istraživanja. Drugo razdoblje kontakta islama i Hrvatske jesu osmanska osvajanja, koja su ostavila višestoljetni trag i unekoliko

utjecala na oblikovanje dijela hrvatskoga nacionalnog identiteta, stvaranjem svijesti o sebi kao „predzidu kršćanstva“.

Treće razdoblje kontakta islama i Hrvatske započinje nakon austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine, doseljavanjem prvih muslimana iz BiH u Zagreb i druge hrvatske gradove radi zašljavanja, služenja vojske ili školovanja. Ovo razdoblje donosi novo iskustvo kako Bošnjacima muslimanima koji se prvi put nakon četiri stotine godina nalaze unutar države čija vrhovna vlast nije muslimanska, tako i Hrvatima u Hrvatskoj koji nakon isto toliko stoljeća sukoba s islamom dolaze u direktni društveni doticaj s njegovim pripadnicima.

Habsburški prosvijećeni apsolutizam 18. stoljeća postupno odbacuje mentalitet katoličkoga vjerskog ekskluzivizma i obrasci rekonkviste te načelno prihvaća zamisao o vjerskoj trpeljivosti, zajamčenoj 1781. Ediktom o toleranciji Josipa II jevrejima, protestantima i pravoslavnim kršćanima, ali još ne i muslimanima. Evolucija habsburškoga gledanja na islam i muslimane začeta je u skladu njihove protuosmanske vojno-političke strategije zaposjedanja Balkana, a njezino prvo vanjsko očitovanje bila je proklamacija Josipa II upućena muslimanima u Bosanskom ejaletu na početku Dubičkog rata 1788. godine.

Tom proklamacijom se muslimanskim stanovnicima prvi put jamčila sloboda vjere u slučaju dobrovoljnog prihvaćanja habsburške vlasti i nagovješćivala ona politika koju je Beč provodio u Bosni stotinu godina kasnije.

Ulaskom Bosne i Hercegovine u habsburški državni sklop 1878. započinje nova etapa u povijesti neprekinutoga migracijskoga gibanja u hrvatsko/bosansko-hercegovačkom prostoru, obilježenog cikličkim demografskim potresima izazvanih višestoljetnim ratnim sukobima između kršćanske Venecije i Habsburškog carstva te islamske Osmanske države. Migracije u predmodernom razdoblju imaju pretežno konfesionalni značaj jer se kršćani u pravilu sele prema područjima pod kršćanskom vlašću, a muslimani isključivo prema područjima pod islamskom vlašću.

Kretanje stanovništva u tom geopolitičkom prostoru poslije 1878. postupno gubi dotadašnja konfesionalna obilježja, pa započinje i migracija Bošnjaka muslimana iz BiH prema Zagrebu i banskoj Hrvatskoj, gdje njihov boravak u austro-ugarskom razdoblju još uvijek ima uglavnom privremeni značaj.

Gotovo u cijelom austro-ugarskom razdoblju muslimani u Zagrebu imaju tek položaj privremeno nastanjenih stranih bosanskih državljana, jer je hrvatsko-slavonska Zemaljska vlada dobivanje gradske zavičajnosti, kao surogata državljanstva, uvjetovala pripadnošću jednoj od zakonom priznatih vjera među koje islam do 1916.

Posebno fascinantan dio Šurminovog izvještaja odnosio se na „socijalno-narodni moment“, utemeljen na popisu stanovništva iz 1910. godine. U kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji tada su živjele svega „204 duše“ islamske vjeroispovijesti. Statistika je otkrivala zajednicu sastavljenu gotovo isključivo od muškaraca (201 naspram samo tri žene), od kojih je većina bila u punoj životnoj snazi, između 25 i 39 godina.

nije uvršten. Takvo stajalište proizlazilo je iz konfesionalnosti hrvatsko-slavonskoga pravnog sistema, interpretacije Zakona o zavičajnim odnosima, te odluci presedana iz 1897. godine kojom je prvom muslimanu iz Bosne, izvjesnom Osmanu Krupi, pomoćnom podvorniku u Ravnateljstvu pošte i brzjava, odbijen zahtjev za primitak u zavičajnu vezu grada Zagreba.

Po tom shvaćanju, svaki ugarsko-hrvatski državljanin, u duhu pravnog konfesionalizma, morao je pripadati jednoj od zakonom priznatih vjera i to zbog konfesionalnog značaja svih matica i ženidbenog prava te zbog obavezne školske poduke djece u vjeri, pa bi se pripadnici zakonom nepriznatog islama u slučaju primitka u ugarsko (hrvatsko-slavonsko) državljanstvo našli u pravno neodrživom položaju.

Uoči donošenja Zakona o priznanju islamske vjere u Hrvatskom saboru, banska Hrvatska ostala je posljednje pravno područje u Austro-Ugarskoj Monarhiji u kojem status islama nije bio zakonski uređen. Rješavanje pravnog položaja islama u Monarhiji započelo je još 1882. godine kada su u Bosni i Hercegovini, uz saglasnost Istanbula, imenovani reis-ul-ulema i četveročlani Ulema medžlis kao vrhovno vjersko upravno tijelo, dok je pitanje bosanskohercegovačke islamske vjersko-prosvjetne samouprave konačno riješeno 1909. godine donošenjem Štatuta za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-me-arifskih poslova.

Postupak zakonskog priznanja islama u austrijskoj polovini Monarhije započeo je 1909. godine nakon aneksije Bosne i Hercegovine, a konačni tekst austrijskog Zakona o priznanju islama prema hanefijskom obredu kao vjerskog društva prihvaćen je 25. aprila 1912. godine. Ugarski Zakon o priznanju islamske vjeroispovijesti usvojen je u parlamentu 14. januara 1916. godine, a stupio je na snagu 30. marta iste godine.

Da bismo razumjeli značaj šestog marta 1916. godine, moramo se vratiti nekoliko godina unazad. Austro-Ugarska je, aneksijom Bosne i Hercegovine 1908. godine, postala država sa značajnim brojem muslimanskog

stanovništva. Beč je brzo uvidio potrebu za pravnom integracijom novih podanika, ne samo zbog mira u kući, već i zbog lojalnosti koju su Bošnjaci iskazivali u carskim regimentama. Prvi ključni korak napravljen je u Austriji 1912. godine, kada je usvojen čuveni Anerkennungsgesetz (Zakon o priznanju), kojim je islam hanefijskog mezeba priznat kao ravnopravna religija unutar austrijskih zemalja.

Mađarska je slijedila ovaj primjer u januaru 1916. godine. Ovi pravni presedani stvorili su neophodan politički ambijent u kojem je Hrvatska, tadašnja Kraljevina Hrvatska i Slavonija, mogla artikulirati vlastiti zakonski okvir. Muslimanska zajednica u Hrvatskoj tog vremena bila je malobrojna, ali intelektualno aktivna, sačinjena prvenstveno od studenata, oficira i trgovaca porijeklom iz Bosne, koji su činili sponu između Zagreba i Sarajeva.

Cijeli je proces započeo 28. februara 1916. godine, kada je predsjednik Sabora Edmund Lukinić u dnevni red 110. sjednice uvrstio „Zakonsku osnovu o priznanju islamske vjeroispovijesti“. Iako je u dvorani bila prisutna tek polovina zastupnika, njih 34, podrška uvrštenju bila je jednoglasna. Bio je to signal da se prema akt koji nadilazi puko birokratsko rješavanje statusnih pitanja. Zasedanje Hrvatskog sabora započelo je šestog marta 1916. godine. Na dnevnom redu, usred ratnih previranja, našla se tačka koja će dugoročno definirati multikulturalni identitet hrvatskog društva, zakonsko priznavanje islama. Narodni zastupnici su u izuzetno afirmativnoj atmosferi razmatrali prijedlog zakona koji bi muslimanima omogućio slobodno ispovijedanje vjere, osnivanje džemata i vjersko obrazovanje pod okriljem države.

Kada su se šestog marta 1916. sastali članovi dvaju ključnih odbora, onog za bogoštovlje i nauku te onog za pravosuđe, debata je poprimila duboki historijski ton. Glavni izvjestitelj, dr. Gjuro Šurmin, pred banom Ivanom Skerlecem i zastupnicima, iznio je argumentaciju podijeljenu na politički i socijalno-narodni „moment“.

Šurmin nije krio da je Hrvatska u ovom pogledu kaskala za ostatkom Monarhije. Austrija je status muslimana zakonski uredila još 1912. godine, dok je Ugarska to učinila početkom 1916. iz čisto političkih razloga. Ipak, izvjestitelj je podsjetio na važnu činjenicu: Sabor je još 1873. godine želio donijeti zakon o „općoj ravnopravnosti vjeroispovijesti“, ali je tadašnja vlada taj zahtjev ignorisala. Priznanje islama 1916. godine nije bilo samo praćenje trendova iz Beča i Budimpešte, već namirivanje starog duga prema principima građanske jednakosti.

Posebno fascinantan dio Šurminovog izvještaja odnosi se na „socijalno-narodni moment“, utemeljen na popisu stanovništva iz 1910. godine. U kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji tada su živjele svega „204 duše“ islamske vjeroispovijesti. Statistika je otkrivala zajednicu sastavljenu gotovo isključivo od muškaraca (201 naspram samo tri žene), od kojih je većina bila u punoj životnoj snazi, između 25 i 39 godina.

Privredni profil ove male zajednice bio je šarolik, ali skroman. Zabilježeno je 26 krčmara, 30 trgovaca, nekoliko zanatlija, bačvara i kolara, te radnika na željeznici i nadničara. Među njima su bila i četvorica vojnika, dok je obrazovna struktura bila porazna: 132 muškarca bila su potpuno nepismena. Šurmin je naglasio da je ovaj zakon deklarativne naravi, ali da će stvarni položaj muslimana zavisiti o „prilikama koje će poslije rata nadoći“.

Nakon Šurmina, riječ je uzeo Stjepan Tropsch, odjelni predstojnik za bogoštovlje. On je precizno definisao šta za jednu

zajednicu znači prelazak iz sfere privatnog u sferu javnog prava. Do tada, islam u Hrvatskoj nije bio zabranjen, ali nije bio ni priznat. Muslimani su svoju pobožnost smjeli praktikovati isključivo unutar porodice, bez prava na javno ispovijedanje vjere i bez ikakve državne zaštite.

„Zakonom priznati jednu vjeroispovijest znači dati joj značaj privilegirane javne korporacije“, objasnio je Tropsch. To je podrazumijevalo pravo na podizanje džamija, osnivanje zaklada i organizovanje vjerske zajednice. Službenici takve konfesije postaju javni organi s posebnim povlasticama u pogledu vojnih i građanskih dužnosti, a imovina zajednice dobiva posebnu zaštitu. Budući da se radilo o nekršćanskoj konfesiji, organizacija je dobila naziv „vjerozakonska zajednica“, umjesto termina „crkva“.

Debata, u kojoj su učestvovali i zastupnici Starčevićeve Stranke prava, završena je istog dana. Već sutradan, sedmog marta 1916. godine, Zakonska osnova je u trećem čitanju prihvaćena jednoglasno i bez daljnje rasprave. Procedura je nalagala da se akt uputi u Beč na „previšnju sankciju“. Konačni pečat na ovaj historijski proces stavio je car Franjo Josip I, koji je svojom suglasnošću 27. aprila 1916. godine pretvorio zakonsku osnovu u punopravni zakon. Tim činom, islam je i formalno postao integralni dio hrvatskog pravnog i društvenog poretka.

U saborskim transkriptima iz tog vremena ostalo je zabilježeno da su zastupnici u islamu vidjeli ne samo religiju bosanskih komšija, već i duhovni sistem koji dijeli zajedničke vrijednosti sa kršćanskom tradicijom. Zakon nije bio samo formalni akt, on je nosio duboku poruku uvažavanja drugog

i drugačijeg u vremenu kada je Evropa bila podijeljena rovovima i bodljivom žicom.

Neovisno o hrvatskoj autonomiji u vjerskim poslovima, Zemaljska vlada u Zagrebu pristupila je rješavanju islamske vjerske problematike u dogovoru s ugarskom vladom istovremeno kada je ona rješavana u Ugarskom saboru. Zato je hrvatski nacrt Zakona predložen Hrvatskom saboru šestog marta 1916. godine, iako jednoglasno pozdravljen, izazvao burnu političku raspravu u kojoj su sudjelovali isključivo pravaški zastupnici koji su u takvom postupku vidjeli kršenje hrvatske autonomije zajamčene Nagodbom iz 1868. godine. Oni su optužili vladu da je izradi Zakona pristupila sa zakašnjenjem i neiskreno, ne iz vlastitih pobuda već po nupucima Beča i Budimpešte. Zastupnik Starčevićeve Stranke prava Marko Došen ustvrdio je kako bi to pitanje davno bilo riješeno „da nije tuđe politike i gospodstva u zemljama hrvatskim“.

Donošenje zakona Došen je doveo u izravnu vezu s muslimanima u Bosni i Hercegovini, istaknuvši: „Da našoj braći iz Bosne i Hercegovine bilo kakvo pođemo u susret, rado prihvaćamo i ovakvu osnovu zakona o priznanju islamske vjeroispovijesti kako je predložena. Držimo, da takvim načinom vršimo prema svojoj braći muslimanima jedan čin bratske snošljivosti, čvrsto se nadajući da će oni to znati htjeti uzvratiti kadgod se bude radilo i o vjerskim interesima onog dijela hrvatskog naroda, koji pristaje uz katoličku i pravoslavnu vjeru.“

Bez obzira na izrečene primjedbe, Zakon o priznanju islamske vjeroispovijesti u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, nakon dvodnevne rasprave, sedmog marta 1916. godine jednoglasno je usvojen u Hrvatskom saboru, a stupio je na snagu 27. aprila 1916. godine. Iako s nekoliko restriktivnih odredbi, u osnovi je polazio od liberalnog načela o jednakovrijednosti svih priznatih religija pred zakonom i njime je islam uvršten među zakonom priznate vjere.

„Muslimima“, kako zakon tada naziva muslimane, dopušteno je „u granicama zakona“ javno ispovijedati vjeru, samostalno uređivati vjerske, nastavne i zakladne poslove i njima upravljati, „ali bez uštrba po pravo vrhovnog državnog nadzora“.

Nauku, uredbama i običajima islama priznata je pravna zaštita kao i drugim zakonom priznatim vjerama, „koliko se ne kose s propisima zakona“. Dopušteno je uređenje islamskih vjerskih poslova u vezi s islamskim „vjerozakonskim ustrojstvom

u Bosni i Hercegovini“, kao i mogućnost dovođenja islamskih vjerskih službenika iz Bosne i Hercegovine uz suglasnost Zemaljske vlade u Zagrebu.

Posebno je istaknuto pravo upravnih vlasti da izriču različite sankcije ako bi tijela islamske vjerske zajednice prekoračila svoj djelokrug ili djelovala protuzakonito. Za bračne odnose muslimana određena je primjena odredbi Općega građanskog zakonika „dok se posebnim zakonom ne uredi ženidbeno pravo“. Vođenje matrica rođenih, vjenčanih i umrlih muslimana prepušteno je upravnim vlastima prema načelu mjesne nadležnosti, a provedba tih odredbi posebno je uređena banskom naredbom o provedbi Zakona o priznanju islamske vjeroispovijesti od trećeg maja 1916. godine. Uvrštavanjem islama među zakonom priznate konfesije konačno je omogućen primitak muslimana u zavičajnu, odnosno državljanstvu vezu banske Hrvatske, čime je uklonjena glavna zapreka njihovu trajnom naseljavanju.

Prvi imamski ured otvara se u Zagrebu 1919. godine i već 1922. stječe status muftijstva, u vrijeme kada i u Bosni i Hercegovini. Godine 1935. Islamska zajednica dobiva vlastiti prostor u Tomašićevoj 12, zapravo prvu zagrebačku džamiju, gdje se uskoro osniva Džematski medžlis, općinsko vjersko vijeće. Iste te 1935. godine u Zagrebu započinje rad i prvi Šerijatski sud na području Hrvatske, dok Imamati počinje voditi matične knjige za rođene, vjenčane i umrle.

Prema popisu iz 1910. godine vidljivo je da je na području Hrvatske tada živjelo, kako rekospo, svega 204 muslimana, uglavnom u Zagrebu, Osijeku i Karlovcu. Njihov broj raste nakon Prvog svjetskog rata i 1921. godine iznosi 3.145. Nakon uspostave Kraljevine SHS Ministarstvo vjera u Beogradu zaključilo je da je potrebno da se u Zagrebu namjesti stalni imam. Ismet Muftić tim je rješenjem postao prvi stalni imam u Zagrebu od 1919.

Ideja o gradnji džamije u Zagrebu javila se već 1908. godine u stranačkom glasilu Hrvatsko pravo, u kojem pravaški zastupnik Ivan Zat luka poziva na gradnju džamije u Zagrebu. Akcija izgradnje džamije ponovno je pokrenuta 1912. godine od strane Družbe braće hrvatskog zmaja. Poslije uspostave NDH gradnja džamije postaje realnost. Ustaški poglavnik Ante Pavelić je u augustu 1941. izjavio da će gradnja džamije biti na Trgu u nekadašnjem Domu likovnih umjetnika kralja Petra I. Velikog Oslobođioca. Džamija je otvorena tek u kolovozu 1944. godine.

Nakon propasti NDH, u izbjegličkim kolonama prema zapadu našao se velik broj muslimana. Jedan dio muslimana koji su bili u vrijeme NDH visoko pozicionirani, osuđeni su na visoke zatvorske kazne ili na smrt strijeljanjem. Ismet Muftić je osuđen na smrt u sudskom procesu koji je poznat pod imenom „Filipović-Majstorović i družina“.

Ideja o rušenju džamije pojavila se u rujnu 1945. na velikoj muslimanskoj konferenciji u Sarajevu. Sudbina zagrebačke džamije

Cijeli je proces započeo 28. februara 1916. godine, kada je predsjednik Sabora Edmund Lukinić u dnevni red 110. sjednice uvrstio „Zakonsku osnovu o priznanju islamske vjeroispovijesti“. Iako je u dvorani bila prisutna tek polovina zastupnika, njih 34, podrška uvrštenju bila je jednoglasna. Bio je to signal da se sprema akt koji nadilazi puko birokratsko rješavanje statusnih pitanja. Zasjedanje Hrvatskog sabora započelo je šestog marta 1916. godine.

određena je devetog aprila 1948. godine, kada je predsjednik Gradskog narodnog odbora, Mika Špiljak, izdao rješenje o rušenju džamijskih minareta. Komunističke vlasti, na zahtjev generala Sulejmana Filipovića, ruše sve islamske elemente (tri munare, ornamentiku i levhe, uklanjaju mimeter, mihrab i ćurs, krađu ćilime) i zgradu ogoljuju na manje od prvotne opremljenosti te je pretvaraju u Muzej revolucije.

Vanjsko rušenje trajalo je do prvog maja 1948. godine, a rušili su je njemački vojni zarobljenici. Džamija je premještena u Tomašićevu ulicu, a Islamska zajednica u Zagrebu svedena je na početne okvire iz 1918. godine.

Stvaranjem SFRJ i prvim Ustavom 1946. godine, te Ustavom Islamske zajednice SFRJ 1947. godine, sa sjedištem u Sarajevu, uspostavlja se nova organizacija s vrhovnim saborom i reis-ul-ulemom na čelu, uz četiri republička starješinstva s vlastitim saborima. Pritom muslimani u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji potpadaju pod zajedničko starješinstvo Islamske zajednice BiH u Sarajevu, dok ostala tri starješinstva djeluju u Skoplju, Prištini i Titogradu.

Prvi Savezni zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica usvojen je 1953. godine. Dvadesetak godina kasnije, 1974., novim Ustavom SFRJ pripremljeno je ukidanje Saveznog zakona o vjerskim zajednicama i republike počinju donositi vlastite zakone: Bosna i Hercegovina 1976., a Hrvatska 1989. godine. Raspadom Jugoslavije i stvaranjem novih država, Islamska zajednica Hrvatske odvaja se od Islamske zajednice u bivšoj Jugoslaviji i stječe samostalnost. U Hrvatskoj i Sloveniji 1991. provode se izbori za odbore i prvi put se osniva Mešihat, kao vrhovno izvršno tijelo, te Sabor Islamske zajednice. Islamska zajednica danas zastupa muslimane na razini Republike Hrvatske u upravnom, organizacijskom i vjerskom životu, ostajući blisko povezana s Islamskom zajednicom u BiH i priznavajući duhovno vodstvo reisu-uleme u Sarajevu.

Zakon iz 1916. godine bio je izuzetno napredan za svoje vrijeme. On je omogućio da se unutar hrvatskog pravnog poretka prizna šerijatski porodični i nasljedni zakon

za muslimane, što je u to vrijeme bio standardni model autonomije vjerskih zajednica. Iako su kasnije države, od Kraljevine Jugoslavije do socijalističke federacije, mijenjale pravni okvir, korijeni institucionalnog prisustva muslimana ostali su vezani za ovaj sabsorski akt.

U decenijama koje su uslijedile, ovaj zakon je služio kao temelj za izgradnju prve džamije u Zagrebu, a kasnije i za potpisivanje Ugovora o specifičnim odnosima između Vlade Hrvatske i Mešihata Islamske zajednice 2002. godine. Hrvatska je danas, upravo zahvaljujući naslijeđu iz 1916. godine, prepoznata kao jedna od evropskih zemalja sa najkvalitetnijim uređenim statusom muslimanske zajednice. Model „hrvatskog rješenja“ islamskog pitanja često se navodi kao primjer koji bi mogle slijediti i druge zemlje Evropske unije koje se danas suočavaju sa izazovima integracije muslimanskog stanovništva.

Gledajući unazad na ovih 110 godina, vidljivo je da institucionalni islam u Hrvatskoj nije ostao zatvoren u historijskim arhivama. On se transformirao iz statusa priznate religije malobrojne manjine u aktivnog sudionika društvenih procesa. Muslimani u Hrvatskoj danas nisu samo „priznata skupina“, već integralni dio državnog tkiva, sa džamijama i islamskim centrima koji su, poput onih u Zagrebu, Rijeci ili Sisku, postali arhitektonski i kulturni ukrasi hrvatskih gradova.

Godišnjica priznanja islama u Hrvatskoj nosi snažnu pouku, to da vjerska tolerancija nije proizvod modernog sekularizma, već rezultat dugotrajnog procesa međusobnog upoznavanja i pravne regulacije. Važno je naglasiti da je taj proces započeo dijalogom, a ne sukobom. Muslimanska zajednica u Hrvatskoj, kao najstarija institucionalizirana manjinska zajednica takve vrste u regiji, svjedoči o tome da je harmonija moguća unutar jasno definiranog pravnog okvira. To je naslijeđe koje obavezuje, ne samo muslimane u Hrvatskoj, već i cijelo društvo, da nastave graditi mostove koji su započeti prije više od jednog stoljeća.

●
IZVORI: arhiv, Bosna.hr, Ružica Čičak-Chand, Dragutin Babić, Filip Škiljan

110 godina islama u Hrvatskoj

ONO ŠTO JE BILO, ono što je ostalo i ono što, uprkos svemu, traje

„Tragovi i trajanje“, dokumentarni palimpsest Bošnjačkog medijskog centra Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj, tuš / ink wash tehnika, digitalna postprodukcija

Maškovića han

Povod likovnom ciklusu u produkciji Bošnjačkog medijskog centra Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj (predstavljamo manji dio u časopisu „Bosna“, a izložba će biti prezentirana u drugoj polovici 2026.) jeste poštivanje jubileja, ali i dublji pogled u kontinuitet, 110 godina od 27. 1916., kada je Hrvatski sabor islam priznao kao jednu od ravnopravnih religija u Hrvatskoj i Slavoniji. Upravo iz tog pravnog i institucionalnog temelja tokom narednog stoljeća izrastao jedan od najsustavnije uređenih modela položaja islama i muslimana u Evropi.

Ali ova serija ne počinje zakonima. Počinje tragovima kamena, kupolama, nišanima, turbetima, minaretima, hanovima i rukopisima. Jer zajednička povijest Hrvatske i osmanskoga baštinskog kozmosa nije iscrpljena ratovima i granicama, ona je jednako satkana od graditeljstva, kulturne razmjene, jezika, legendi i predmeta koji su preživjeli kao rasuti, ponekad jedva vidljivi znakovi u prostoru.

Upravo zato ovi radovi ne djeluju kao ilustracije prošlosti, nego kao pokušaj da se povijesni slojevi ponovo učine vidljivima. Zato se u ovom ciklusu Maškovića han u Vrani ne pojavljuje tek kao lijepo obnovljeni objekt, nego kao koncentrat jedne povijesne geografije, stručna literatura ga određuje kao najveći kompleks osmanske arhitekture u Hrvatskoj i najzapadniji sačuvani osmanski svjetovni spomenik te vrste. Turbe u Iloku je

danas jedina postojeća građevina te vrste u Hrvatskoj. Ostatak minareta u Drnišu, pak, prepoznat kao jedini očuvani minaret u Hrvatskoj iz 16. stoljeća.

Važno je što se serija ne zaustavlja na osmanskome sloju. Uz nišane, turbeta, han i ostatke minareta stoje i suvremene džamije Zagreba i Rijeke. Time se izbjegava zamka muzealizacije jer islam u Hrvatskoj ovdje nije prikazan samo kao prošlost, već i kao živo trajanje, urbano i suvremeno, a ne tek memorijalno. To je u skladu i sa širim institucionalnim kontekstom u kojem su muslimani u Hrvatskoj tokom proteklog stoljeća ostali konstruktivan dio društva i vlastitog javnog prostora.

Posebno mjesto u ciklusu ima zulfikar (sablja) bana Jelačića, dar bosanskog bega. Taj predmet, sa svojom islamskom formulom i hrvatskim historijskim kontekstom, otvara možda i najosjetljiviju temu cijele izložbe, to da povijest ovih prostora nije samo povijest sukoba, nego i povijest dodira, poštovanja, razmjene i simboličkog prijenosa. U tom smislu sablja ne stoji kao trofej, nego kao znak jedne složenije istine o kulturnim preplitanjima.

Odbijajući egzotizaciju, ne želimo ponuditi folklorni „Orient“, već pokazati da hrvatski prostor ima slojevit, katkada ranjenu, katkada prešućenu, ali i dalje vidljive baštinske slojeve. *Tragovi i trajanje* zato nisu nostalgičan pogled unatrag, već jedan skromni čin vraćanja mjere, da se vidi ono što je bilo, ono što je ostalo i ono što, uprkos svemu, traje. ●

Ferhatovića nišan, Mirogoj, Zagreb

Zagrebačka džamija

Turbe Gaibi-babe, Gradiška

Munara u Drnišu

Mirogojski nišani

Riječka džamija

„Anything goes“

ČIME SE BAVE MUSLIMANI u Epsteinovoj dijaboličnoj mreži

Ucijenjeni apsolutistički vladari kupuju socijalni mir i izlaze u susret željama SAD i potrebama cionističkog entiteta. Pri tome se natječu koji će više ličiti na zapadne uzore i običaje, pa se islamski sve više potiskuju i mijenjaju. Recimo UAE je kao vikend dane uvela subotu i nedjelju, čime je džuma namaz petkom postao problem mnogim zaposlenicima, posebno strancima. I to je napravljeno isključivo da bi se potpuno ujednačila radna sedmica sa Zapadom, posebno na finansijskim tržištima. Arabija koja se dugo opirala dopuštenju konzumacije alkohola, sada je popustila.

PIŠE: Faris Nanić

Dolaskom mjeseca ramazana, a nakon saznanja do koje su mjere i muslimani iz tzv. elita zaljevskih i drugih zemalja bili uključeni u ucjenjivačku shemu seksualnog predatorstva Mossadovog agenta Epsteina, nekako se samonameće potreba povlačenja u refleksije o stanju duha muslimana, uopće te muslimana ovih prostora, s posebnim osvrtom na Bošnjake koji su, barem deklarativno, većinski muslimani.

Osim što je jasno da su seksualne orgije s maloljetnicama i/ili maloljetnicima koje je Epstein organizirao na svom Otoku grijeha bile snimane i korištene za ucjenjivanje, tek ćemo saznati kojih visokih dužnosnika zemalja s muslimanskom većinom, sve je razvidnije zašto i kako su te zemlje, jedna po jedna, počele mijenjati svoj odnos prema Palestini i cionističkom entitetu, udaljavajući se hladno od prve i snažno se približavajući drugome. Tamo gdje je sloboda stvar arbitriranja vladajuće familije, gdje ne postoji društvena odgovornost, već samo protkivanje i perpetuirano potvrđivanje lojalnosti, gdje mediji objavljuju samo dopuštene sadržaje ministarstava istine, dakle gdje nema transparentnosti, tamo gdje se teško razabire gdje završava državni, a počinje privatni kapital vladajuće La Famiglie, moglo se samo nagađati koliki je bio pritisak cionista i SAD da se počinju sklapati separadni mirovni sporazumi sa tzv. jevrejskom državom, što je prvi učinio Egipat još 1979, a slijedio ga je Jordan 1994. Nije se, do objavljivanja Epsteinovih

dosjea, moglo naslutiti i kakav je bio taj pritisak, barem u posljednjih 30-ak godina.

Naravno, osim pritiska na jedne članove vladajućih kuća koji su se kompromitirali tajno snimljenim seksualnim devijacijama, postojala je i druga, koruptivna linija, plaćanja masnih iznosa za političke usluge na razne račune u zemlji i inozemstvu, učesća u kojekakvim fondovima više ili manje rizičnog kapitala, s masnim dobitima, ali i gubicima. Odnosno, novac zarađen prodajom Božijega nímeta, nafte za koji su zaslužni 0 posto, reinvestirali su u, mahom američke finansijske sheme, podržavajući inflatorni dolar koji održavaju samo američka pretpostavljena vojna moć i prijetnje te upotreba sile nad znatno slabijima. Manje djeliće tog prihoda investirali su u vlastite (opet nejasna granica između kraljevog privatnog i državnog) suverene fondove te kupovali politički mir svojih podanika, darujući im jeftine kredite za kupnju prve nekretnine, opraštajući im otplate istih nakon nekoliko rata, izmišljali neproduktivne poslove u državnim službama i držali cijenu goriva vrlo niskom.

Tamo gdje se razlučivala granica državnog i privatnog kraljevskog kapitala, iz onog javnog dijela kupovani su najskuplji, ali ne i najmoderniji komadi svakog zamislivog oružja od SAD jer se trebalo braniti od, ne cionističkog entiteta, sa njim se sklapaju unosni biznisi, već od Irana koji je od 1979. jedini konsekventno i stalno podržavao Palestinu. I uspjeli su. Konačna cijena tog aranžmana je bila formulirana u Trumpovoj nebulozi

pod nazivom Abrahamski sporazumi koje su se požurili potpisati vladari Maroka, Bahrejna, UAE, pa čak i Sudana koji je nakon toga potonuo u kaos građanskog rata. Da nije bilo Hamasove inkurzije u cionistički entitet 2023. isti bi sporazum potpisalo i vladar/namjesnik Arabije. Taj je još imao i barem indirektnu odgovornost za jeziv zločin ubojstva novinara Džemala Hašogdžija u konzulatu u Istanbulu. To je stavljeno pod tepih, sa opcijom brzog izvlačenja ako.... Kao što su i Epsteinovi dosjei izvađeni iz ladica.... I ko zna kakve gadarije i o kome još kriju. Šuška se i o satanističkim obredima i orgijama. Tamo gdje vlada kakav takav demokratski poredak, uz tek nekoliko iznimaka, društva su do srži korumpirana i neposobna nositi se sa izazovima vremena koji sve teži i opasniji. A ne tako davno uspješne države, poput Malezije, od azijskog su tigra postale tek uplašeni mladunci.

Dakle, to je opće stanje duha. Ucijenjeni apsolutistički vladari kupuju socijalni mir i izlaze u susret željama SAD i potrebama cionističkog entiteta. Pri tome se natječu koji će više ličiti na zapadne uzore i običaje, pa se islamski sve više potiskuju i mijenjaju. Recimo UAE je kao vikend dane uvela subotu i nedjelju, čime je džuma namaz petkom postao problem mnogim zaposlenicima, posebno strancima. I to je napravljeno isključivo da bi se potpuno ujednačila radna sedmica sa Zapadom, posebno na finansijskim tržištima. Arabija koja se dugo opirala dopuštenju konzumacije alkohola, sada je popustila. Navodno konzervativna ulema u toj zemlji koja je zabranjivala vožnju automobila ženama i kino predstave, ali je tolerirala uvoz najgoreg smeća zapadne i druge TV produkcije u domove, nije se usprotivila ovoj mjeri vlasti. Čime je pokazala da svo ovo vrijeme nije bila ništa drugo do produljena ruka i ideološki malj kako i kada je vlasti to odgovaralo, pri tomu se ne osvrćući na paralelne stvarnosti javnih vrlina i tajnih poroka.

Grijech je spriječen javno, ali su javni i privatni emiteri grijech uveli u domove. Čitav je niz promjena u načinu života koje donose kičast, lažan i otužan osjećaj neokolonijalizma. Kite se božićna drvca širom muslimanskog svijeta, posebno među bogatim Arapima, ali i mnogim Bošnjacima, u potrošački simbol djeda Mraza preveden kršćanski svetac Nikola dijeli paketiće muslimanskoj djeci.... Suštinski izrazi paganstva, dakle širka koje je kršćanstvo usvajalo i preimenovalo počinju dominirati javnim

prostorom muslimanskih društava i zajednica. Kasnije cionističko preimenovanje iz kršćanskih u neopaganske sasvim je logičan nastavak društvenog obrasca koji se razvijao barem od Pavla iz Tarsa, suživotom paganstva i kršćanstva. I ta je simbioza jako atraktivna čak i poslovično sumnjičavim Bošnjacima. Istodobno, zanemaruju se temeljne institucije islama i islamskog identiteta.

Farz je postao relativna dužnost, u skladu s potrebama tržišta koje guta vrijeme pojedinca. Sunet je pretvoren u nafilu, a dobra se tradicija ili napušta ili se, namjesto nje stvara lažna. Relativizirane su jasne granice dobra i zla, istine i laži. Odnosno, prijedene su Božije granice (hududullah). A kada se one prijedu, granica više nema. Svako upozorenje ili pozivanje na barem trenutak zaustavljanja i preispitivanja proglašava se protivnim progresu i duhu vremena. S druge strane, odbrana od ovih trendova potire ljudska i građanska prava, tradiciju pretvara u oružje i ideologizira. Počesto, predislamske, paganske običaje šerijatizira i dovodi ih u rang farza i/ili zabranjuje ono što Allah nije zabranio. Time samo doprinosi nezadovoljstvu ljudi koji pod takvim mjerama žive koji onda nekritički žele baš te, zabranjene vočke koje se štiju na onoj strani, do granica opsesije ili izdaje.

Ovdje je zanimljiv primjer Bošnjaka kao naroda koji je historijski nedavno doživio genocid u ozvučju i ozračju subkulturnih srpskih obrazaca i koji iste, malo modificirane, trideset godina nakon genocida prima sa sladostrašću neutaživa ljubavnika. Prisjetimo se. U srpskim logorima smrti svaki dan je treštala odvratna, tzv. novokomponovana narodna muzika, uglavnom lascivnog ili elementarnog sadržaja, niskih strasti i pregnuća koje su Bošnjaci prije agresije masovno konzumirali, počesto u alkoholnim isparavanjima. Sijevali su noževi i automatske puške, ubijajući hiljade, vrištale su nebrojeno puta silovane žene, djevojke i djevojčice, a muzika je treštala sve dok se zločinci nisu umorili od klanja i silovanja za taj dan. Sutra je počinjalo istim ozvučjem i kulisom zločina. Elementarno dostojanstvo, ali i razum nalagali bi, odmah nakon spoznaje o tim jezivim spektaklima, a posebno nakon agresije, potpunu zabranu tih i takvih sadržaja i svake subkulture, a i dobrog dijela kulturne produkcije iz Srbije koja relativizira i izjednačava „strane u sukobu“. No, dogodilo se upravo suprotno. Sa novim izvođačima i još prostije, lascivnije, ojačano (ne)estetskom kirurgijom i spravama napumpanim mišićima, pod angliciziranim nazivom turbo folk. Ušlo je u sve pore života, do mjere oponašanja i potpune degradacije tijela i duše, čak i dužnosnika.

Ista zvučna kulisa kao da najavljuje novi genocid, nove logore smrti i nove zločine. Neko nakaradno ponavljanje recentne historije. Istovremeno, identitet se štiti odbacivanjem zahtjeva vjere, pretvaranjem tradicije u svoju karikaturu, usvajanjem praksi rušitelja države i društva, organizacijom društvenih iftara na kojima većina prisutnih ne posti, niti je ikada postila, ali nosi puno zlata i dragulja, opijanjem za Bajram jer ga treba proslaviti kao što to čine oni drugi, a u skladu sa trendovima u Zaljevu i kićenjem božićnih jelki te gradnjom ružnih džamija koje trebaju veličinom konkurirati isto tako novoizgrađenim ružnim crkvama i mnogo čime drugim.

Nerealno je bilo očekivati, kada već palestinska tragedija nije, da je ramazan mogao pobuditi to preispitivanje, uzrokovati barem usporavanje, ako ne zaustavljanje radi resetiranja, posebno ne da će ukazati na zaboravljene Allahove granice. Deesencijalizacija, kao recentan filozofski sklop u kojem se više ne raspravlja o primatu egzistencije nad esencijom ili obratno, već o nepostajanju biti čovjeka, uzima maha i danak. I muslimani širom svijeta sa radošću ga prihvataju. „Anything goes“ – fraza je koja sažeto i jednostavno opisuje to stanje duha, to odricanje od čovječnosti, od biti čovjeka. Nizovi kratkotrajnih senzacija za brzo zadovoljenje trenutnih potreba i njihovo beskrajno ponavljanje. I tu se zatvara krug sa Epsteinom i njegovom dijaboličnom mrežom i sa muslimanima u njoj. ●

O dedžđalovskim uprizorenjima

SVAKO DOBA

ima svoj Sudnji dan

Dolazimo do važne razlike jer nije isto “kraj svijeta” kao datum i “kraj svijeta” kao iskustvo. Kosmos traje, ali čovjekov svijet može napuknuti sada. Šta je slika Gaze nakon dvije godine izraelske agresije? Šta je bila slika u rovovima Flandrije ili ona pod konjskim kopitima Mongola? Jednom u Varšavi, između nacizma i komunizma. Jednom u Gazi između cionizma i američke projekcije demokracije. Jednom u nečijoj bolničkoj sobi, posve lični Armagedon omeđen agresivnim kancerom. Apokalipsa, u najdubljem smislu, nije samo budući događaj nego i sadašnja ogoljenost, trenutak kad sve lažne sigurnosti spadnu i ostane samo pitanje kome ili čemu čovjek pada na sedždu.

PIŠE: Filip Mursel Begović

U martu 2026. prizor je bio zastrašujuć. SAD i Izrael su započele rat s Iranom, koji se širio Bliskim istokom. Donald Trump je tražio “bezuvjenu predaju”, a u Ovalnom uredu pastori su polagali ruke na američkog predsjednika, molili za “mudrost s neba” i zaštitu vojnika. Istodobno, iz američkih vojnih krugova dolazile su informacije da su pojedini briefinzi bili označeni jezikom Armagedona i skorog Kristova povratka. Politika je odjednom navukla liturgijsko ruho koje je ličilo na križarski oklop, a rat je zaječao kao govor Otkrovenja, pa nije čudo što je tzv. običan čovjek pomislio da su se vremena zatvorila nad njegovom glavom.

Ipak, upravo u tom trenutku, trebalo je dignuti unutarnju ručnu kočnicu. Reći da je Donald J. Trump ustvari “Dedžđal” je karikatura koja odgovara općoj slici uz naše nervozno doba, ali ozbiljno raspravljati o tome kao o pouzdanoj eshatološkoj identifikaciji poprilično je napeto. Svjedočimo našu potrebu da svakoj historijskoj nuspojavi odmah damo kosmičko određenje. U klasičnoj islamskoj tradiciji Dedžđal nije dnevno-političko ime za svakog narcisoidnog vođu. Riječ je o konkretnoj i najavljenoj figuri velikih predznaka Sudnjeg dana (Kijameta), a nijedan dodatni veliki predznak (silazak Isa, a.s., pojava Je’džudža i Me’džudža, izlazak Sunca sa zapada...), koliko znamo i vidimo, još nije nastupio i tačan čas pripada samo Božijem znanju.

Razumijevanje ovih navoda spada u osnove pristojnosti prema temeljnim postulatima vlastite vjere. Dakle, potrebno je razlikovati znak od simptoma, eshatologiju kraja historije od histerije. Klasična islamska literatura predznake dijeli na male i velike. Mali su dugi, rasuti kroz povijest, često moralni i društveni, veliki su izvanredni događaji pred sami kraj. Uostalom, iz mnoštva literature na tu temu učimo i da su se mnogi mali predznaci već obistinili, dok veliki još nisu. Zato odgovoran muslimanski govor o “posljednjim vremenima” ne smije ličiti na tombolu, jer u ovom trenutku može biti samo dio moralne dijagnostike svijeta o širenje neznanja, nereda, ubistava, kamate, razvrata, te nadmetanju u gradnji i vanjskoj raskoši.

No, ako bismo konzultirali metaforiku sufijske literature, naišli bismo na misli da problem nije u tome što postoji soko, problem je kada patka napusti vodu. Odnosno, središnje bojno polje ovoga dunjaluka pojam džihada prebacuje u nutrinu, u čovjeka samog. Zato govor o Sudnjem danu ne može biti uzbuna koju dižemo izazovnim naslovom na portalu, jer riječ je o unutarnjoj mobilizaciji čovjekovoj u kojoj se čuva pohlepe i neznanja. To jeste, ne idi za sokolom kad te zove iz vode u ravnici, jer “voda je naša tvrđava”. Drugim riječima, ne izlazi iz svog elementa radi spektakla jer ćeš sigurno biti ulovljen u zamku, stradat ćeš. Ovdje napominjemo i to da se stvarni fizički otpor zlu ne vrši sufijskom poezijom. Sarajevo u periodu 1992.-1995. nije moglo biti odbranjeno citatima Bašeskije. Međutim, ovo predstavlja drugu temu, o kojoj ovdje nije riječ.

Možemo primijetiti da svaka generacija u nekom času pomisli da živi posljednje vrijeme. I možda griješi hronološki, ali ne uvijek egzistencijalno. Evropljanin 1919. nije konzultirao teoriju jer je gledao u kontinent na kojem je u četiri godine rata poginulo najmanje osam miliona ljudi, više nego dvostruko toliko ranjeno, a potom su milioni umrli u globalnoj španskoj gripi. Stanovnik Nišapura 1221. nije čitao traktate o smaku svijeta, jer gledao je kako nakon trodnevne odbrane Mongoli provaljuju u grad i masakriraju kompletno stanovništvo. Poljak 1945. nije izlazio iz tame u svjetlo, nego iz njemačkog zaranja u sovjetsku dominaciju i komunističku diktaturu. Reći tada tim ljudima da “ne drammatiziraju” bilo bi ne samo glupo nego i neljudski.

Tu dolazimo do važne razlike jer nije isto “kraj svijeta” kao datum i “kraj svijeta” kao iskustvo. Kosmos traje, ali čovjekov svijet može napuknuti sada. Šta je slika Gaze nakon dvije godine izraelske agresije? Šta je bila slika u rovovima Flandrije ili ona pod konjskim kopitima Mongola? Jednom u Varšavi, između nacizma i komunizma. Jednom u Gazi između cionizma i američke projekcije demokracije. Jednom

.....

Besmisleno je tražiti odgovore na Sudnji dan kao lovac na senzaciju. Mnogo je važnije upitati se šta se događa s dušom čovjeka u vremenima koja liče na smak svijeta. Ono što vidimo i sada, dok se najavljuje naftna oskudica, dok lete balističke rakete, jeste da neki postaju bolji, a neki se potvrđuju u svojoj okrutnosti. Vidimo i šta je važno određenim grupama ljudi, po tome prepoznamo i njihovo stanje

u nečijoj bolničkoj sobi, posve lični Armagedon omeđen agresivnim kancerom. Apokalipsa, u najdubljem smislu, nije samo budući događaj nego i sadašnja ogoljenost, trenutak kad sve lažne sigurnosti spadnu i ostane samo pitanje kome ili čemu čovjek pada na sedždu.

Zato svaki produhovljeni govor ne bježi od neumitnosti kraja, ali želi izbjeći lažne pojmove kraja. Ne propituje se ratna sirena, već čovjek koji je od sirene napravio teatar. Nije mu problem političar koji moli, već političar koji od molitve pravi scenu samopomazanja. Trump je, u tom smislu, očitovanje simptoma, karnevalska figura modernog mesijanizma, vođa koji ne želi samo vlast i moć, nego i svetačku auru. Ali baš zato je uzaludno praviti od njega doslovno eshatološkog antijunaka. Odgovornost prema postulatima vjere navodi nas da ne zagovarimo tako jeftine identifikacije. Ozbilnost nas navodi da gledamo u čovjeka kao simptom vremena, a ne kao dokaz za tumačenje hadisa.

Tu dolazimo i do tačke gdje se dodiruju satira i filozofija. Satira ispisuje pompezni prizor predsjednika najmoćnije države svijeta kao kvazipropovjednika, generale iz Kentuckyja kao tumače Otkrivenja, pastore iz Maga foldera kao geopolitičke analitičare, a narode kao publiku u apokaliptičnoj reality-emisiji. Filozofija potom mirno dodaje da to nije ništa novo. Svaka epoha proizvodi svoju verziju svetog kiča. Pa tu je car s oreolom, partijski vođa s historijskom misijom, a danas je to genocidni manijak u liku izraelskog premijera, a u pratnji američkog političkog influencera s religijskim reflektorom i kamerom pred kojom izvodi kerefeke.

Ako težimo ozbiljnosti u očitovanju islamske mjere svijeta, onda je moramo tražiti ondje gdje je tradicija trezvena. Čovjek je dužan prepoznavati moralnu klimu. To nisu filmski efekti i opisani su kao dugi procesi koji vode Sudnjem danu, mali predznaci kao društvena meteorologija. Oni ne znače da se sutra nužno svira sur, oni znače da je duša civilizacije bolesna, a liječi se dertom, saburom, oprezom i zahvalnošću. Posjedovati dert bolje je od posjedovanja svih carstva svijeta, jer on čovjeka tjera da zavapi za božanskim. Korisniji je od imperije jer čovjeka vraća njegovoj mjeri. Ko nema derta, lahko pomisli da je sam svoj faraon.

Besmisleno je tražiti odgovore na Sudnji dan kao lovac na senzaciju. Mnogo je važnije upitati se šta se događa s dušom čovjeka u vremenima koja liče na smak svijeta. Ono što vidimo i sada, dok se najavljuje naftna oskudica, dok lete balističke rakete, jeste da neki postaju bolji, a neki se potvrđuju u svojoj okrutnosti. Vidimo i šta je važno određenim grupama ljudi, po tome prepoznamo i njihovo stanje, jer neki iznenada govore o Bogu, neki prvi put u životu istinski zaplaču, neki su zabrinuti za porodicu, dok drugi spašavaju berzu, nekretnine, račune u bankama koje nagrizava inflacija. Tu se na koncu vidi ko je šta obožavao i prije nego je sirena zavijala.

Uoči rata na Bliskom istoku, fokus je bio na efekte pojave umjetne inteligencije, na pitanja transhumanizma, opće uloge čovjeka u onome što je nazvano najvećom revolucijom u historiji čovječanstva. No, može li uopće AI predstavljati problem? Je li, dakle, problem tehnologija umjetne inteligencije, ili onaj um koji od nje radi idola? Je li vatra zlo sama po sebi, ili je zlo u rukama koje njome pali kuću? AI može pomoći učenju, medicini, istraživanju i razumijevanju, a može služiti i lažljivoj propagandi, prevari, manipulaciji i vojnom razaranju. Drugim riječima, mašina pojačava produktivnost čovjeka, ali ga ne iskupljuje za grijehnost.

Možda je to i najvažnija pojavnost našeg vremena. Ne živimo u dobu u kojem je nastalo novo zlo. Živimo u dobu u kojem su stara zla dobila novu brzinu i sjaj. Dedždžal time još uvijek nije jedna ličnost, on je matrica obmane, spektakl koji traži vjeru kao pokriće, laž koja traži poklonstvo, moć koja traži mistiku, tržište koje traži dušu.

Zato svaka generacija u nekom trenutku pomisli da živi posljednje vrijeme. I svaka je, na neki način, u pravu. Ne može znati datum kosmičkog kraja, ali osjeća ukus kraja u svojoj mahali. Jedan ga je okusio u Nišapuru, drugi u Gazi, treći u Varšavi, četvrti u Sarajevu, peti ga upravo kuša pod raketama Bliskog istoka. Ne treba ismijavati taj osjećaj. Nužno ga je disciplinirati. Gledaj srce. Gledaj šta te odvaja od vode i ko te zove u suhu ravnicu. Soko uvijek dolazi. Patka mora znati gdje joj je tvrđava. ●

RELACIJA PREMA BOŠNJACIMA izrazito me je obilježavala, pa i obogaćivala

Meni su Bošnjaci odmalena bili vrlo zanimljivi, pa na neki način i intrigantni: drukčije su se zvali, drukčije su se pozdravljali, imali su drukčiju vjeru, imali su drukčije običaje, drukčije su postili, drukčije su jemeke spremali, drukčije su im bile kuće, posebice njihova unutrašnjost.

Dok su naime na rubovima Čepka u mojoj mladosti neke katoličke kuće još uvijek imale zemljane podove, bošnjačke su uglavnom bile upravo raskošne, ukrašene sećijama, ćilimima, serdžadama, bakrenim ibricima i sahanima, pocinčanim posuđem i sl. Imale su čak i nužnike u stambenim prostorima, što u katoličkim kućama nije bilo zamislivo.

PIŠE: Ivo Pranjković

Odrastao sam u kotorvaroškom prigradskom naselju čudna imena: Čepak. Većina žitelja u njemu bili su Hrvati, a u manjini su živjeli Bošnjaci, koji su činili jedan džemat i imali džamiju izgrađenu posve blizu staroga katoličkoga groblja. Da je to groblje, smješteno ispod utvrde Kotor, doista staro, vidljivo je i po tome što nekoliko grobova u njemu i danas ima pločaste nadgrobne spomenike koji datiraju još iz turskoga perioda u kojem su se na katoličkim grobljima izbjegavali eksplicitni znakovi križa. O tim pločama vrlo je lijepo u nekoliko navrata pisao Ivan Lovrenović u svojim meni silno dragim putopisnim i drugim prozama. To je groblje poznato i po tome što je u njemu, i to tijekom mise koju je predvodio kao kotorvaroški župnik, umro poznati franjevački povjesničar, kroničar i autor čuvene *Krvave knjige* Varcaranin fra Antun Knežević, inače graditelj i ljetopisac jajačkoga franjevačkog samostana, učenik Ivana fra Frane Jukića i žestoki bosanski domoljub. Poznat je, između ostaloga, i po tome što je u svojstvu gvardijana energično štitio jajačke muslimane tijekom ulaska austrougarske vojske u Jajce.

Samo dvije kuće u Čepku bile su pravoslavne. Jednu su nazivali Crnogorkinom, a u drugoj su živjeli Popovići, koji su se poprilično obogatili baveći se tzv. samaricom po vrljetima srednje Bosne. Kotorvaroški Srbi većinom su živjeli u udaljenijim selima kao što su Vagani, Lipovac, Javorani, Kruševo Brdo i druga. Nešto prema istoku, s druge strane planinske rječice Bobas, pritoka Vrbanje koja izvire na Vlašiću, teče kroz Kotor Varoš i ulijeva se u Vrbas na samom ulazu u Banju Luku, a podno ruševina staroga grada Kotora, u kojemu se i rodio i umro slavni vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić, bilo je prigradsko naselje Kotor. U njemu su većinu činili Bošnjaci. Oni su se sa susjednim Čepčanima uglavnom dobro slagali i međusobno pomagali. S druge strane središta grada, koje se i službeno nazivalo Čaršijom, bilo je naselje Kotorišće, većinom nastanjeno Hrvatima, a na južnoj strani, u pravcu tridesetak kilometara udaljene Banje Luke nalazilo se prigradsko naselje Donji Varoš, nastanjeno bošnjačkim žvljem. U Čaršiji je stanovništvo bilo miješano, a većinu su činili također Bošnjaci. U Čepku je, i to u mom

neposrednom susjedstvu, rođen i jedan od najuglednijih bosanskih franjevac fra Josip Markušić, u tri navrata provincijal franjevačke provincije Bosne Srebre i autor tek nedavno u cijelosti objavljenih potresnih *Ratnih zabilježki*, u kojima su potanko opisana strašna zbivanja tijekom Drugoga svjetskog rata na širem području Jajca, u kojemu je Markušić službovao u to ratno vrijeme.

Od muslimanskih obitelji u Čepku najugledniji su bili Dizdari, u čijoj se kući, najvećoj u Čepku, nalazio i dućan koji su Čepčani zvali *Kod Frlje*. Tako su ga nazvali po tome što je ovisoki i postariji dućandžija Ahmet bio izrazito škiljav. Najugledniji Bošnjaci u Donjem Varošu bili su Hadžiselimovići, uz Kurjake, Spahiće, Kartale i dr., u Kotoru su to bili Avdići, Fifići, Tuzlići, Semizi, a u Čaršiji Fazlići. Vlasnik jedne od gostionica u Čaršiji, koja se nalazila u blizini župne crkve, bio je stanoviti Munir. U njegovu gostionicu redovito su svraćali župljani nakon mise. U šali su znali govoriti da im je tu gostionicu preporučio sam župnik koji je na kraju mise uvijek govorio: *Idite u miru*, što su oni razumijevali kao: *Idite Muniru*. Od svojih susjeda Bošnjaka vrlo se dobro sjećam Taibe, koja je bila kućni prijatelj moje obitelji i vlasnica voćnjaka u kojem su dozrijevale izvrsne domaće jabuke, te veseloga starog neženje i sevdalije Bajre čiji se prodorni glas često u akšam orio po čepanjskim sokacima. Iz školskih klupa vrlo se rado sjećam svojih razrednih kolegica, izrazito lijepih i uvijek dotjeranih curica Begzade Dizdar iz Čepka i Suade Hadžiselimović iz Donjeg Varoša (Suada je kasnije završila studij medicine u Zagrebu te bila zaposlena u kotorvaroškom domu zdravlja, kojim je jedno vrijeme upravljao i poznati zagrebački ginekolog dr. Asim Kurjak).

Meni su Bošnjaci odmalena bili vrlo zanimljivi, pa na neki način i intrigantni: drukčije su se zvali, drukčije su se pozdravljali, imali su drukčiju vjeru, imali su drukčije običaje, drukčije su postili, drukčije su jemeke spremali, drukčije su im bile kuće, posebice njihova unutrašnjost. Dok su naime na rubovima Čepka u mojoj mladosti neke katoličke kuće još uvijek imale zemljane podove, bošnjačke su uglavnom bile upravo raskošne, ukrašene sećijama, ćilimima, serdžadama,

bakrenim ibricima i sahanima, pocinčanim posuđem i sl. Imale su čak i nužnike u stambenim prostorima, što u katoličkim kućama nije bilo zamislivo. Kasnije će se u mom životu to zanimanje za Bošnjake postupno proširivati na interes za orijentalnu i/ili islamsku kulturu, posebice naravno one njezine aspekte koji su bili vezani za prostore Bosne i Hercegovine. Određenu relaciju prema muslimanima imao sam čak i u klasičnoj gimnaziji koju sam završio kod bosanskih franjevacu u Visokom, koje je i onda i danas bilo nastanjeno gotovo isključivo Bošnjacima. Tamo su me naime kolege zvale Omerom, što je bilo povezano s jednom kazališnom predstavom pod nazivom *Sultanov sin i dobri vrtlar*, u kojoj sam glumio sultanova sina Omera. Imao sam i prijatelja plavokosoga Visočanina Osmana s kojim sam se povremeno družio, obično na gimnazijskom igralištu. On je inače bio učenik višoke gimnazije u to vrijeme smještene u prostore franjevačkoga sjemeništa koji su nakon Drugog svjetskog rata bili oduzeti fratrima. Bila je oduzeta i cijela velika susjedna zgrada u kojoj se nekad nalazio konvikt, a u kojoj je sve do iza rata devedesetih godina bila vojska, najprije JNA, a onda Armija BiH. I tijekom studija u Zagrebu bio sam na različite načine povezan s muslimanima, bilo onima koji su iz Kotor Varoša dolazili u Zagreb kao radnici ili studenti, bilo sa zagrebačkim ili drugim muslimanima. Tu sam se nešto potanje upoznao i s bošnjačanim književnošću, s alhamijado literaturom, npr. s vrlo zanimljivom pjesnikinjom Umihanom Čuvidinom, s Fejzom Softom i njegovom duhovitom ljubavnom pjesmom *Ašiklijski elif-be*, s *Duvanjskim arzuhalom* Mehmed-bega Pruščanina itd. Dakako upoznao sam se i s djelima Mehmedalije Dizdara, Meše Selimovića, Hasana Kikića, Saliha Alića, Muse Čazima Čatića, s *Biserjem* Alije Isakovića, objavljenim u vrijeme moga studija (1972. godine) itd.

Poznao sam i neke suvremenike, npr. pjesnika Seada Begovića, svoga Banjalučanina Irfana Horozovića, rusista Fikreta Cacana, orijentalista Muhameda Ždralovića i druge. Sve od mladih dana do danas volio sam i izvorne sevdalinke (posebno npr. *Kad ja pođoh na Bentbašu*

.....

Najugledniji Bošnjaci u Donjem Varošu bili su Hadžiselimovići, uz Kurjake, Spahiće, Kartale i dr., u Kotoru su to bili Avdići, Fifići, Tuzlići, Semizi, a u Čaršiji Fazlići. Vlasnik jedne od gostionica u Čaršiji, koja se nalazila u blizini župne crkve, bio je stanoviti Munir. U njegovu gostionicu redovito su svraćali župljani nakon mise. U šali su znali govoriti da im je tu gostionicu preporučio sam župnik koji je na kraju mise uvijek govorio: "Idite u miru", što su oni razumijevali kao: "Idite Muniru".

ili *Zaljublja se mostarska munara*). O temama iz muslimanske književnosti osobito sam često razgovarao sa svojim dugogodišnjim prijateljem mostarskim pjesnikom i putopiscem Ibrahimom Kajanom, s kojim sam oko godinu dana i radio u Nakladnom zavodu Matice hrvatske. Neposredno poslije rata predavao sam neko vrijeme na doktorskom studiju lingvistike na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, gdje sam upoznao dosta kolega Bošnjaka i nekoliko darovitih postdiplomaca na čelu s izvanredno svestranim Ismailom Palićem, koji je danas bez konkurencije najbolji bosnist jezikoslovnoga usmjerenja u BiH. S tim se kolegama sve do danas viđam i povremeno družim, posebice na redovitim Sarajevskim filološkim susretima.

U ratu devedesetih godina i katoličko i muslimansko stanovništvo Kotor Varoša bilo je uglavnom protjerano. Od oko deset tisuća Hrvata koliko ih je u trima župama živjelo na području kotorvaroške općine u ratu je ostalo jedva dvjestotinjak, uglavnom starica i staraca. Najgore je bilo na području župe Sokoline nadomak Srbima nastanjenom Skender Vakufu, u ratu preimenovanom u Kneževo. U toj župi nije ostao doslovce nijedan župljanin, a sve kuće bile su srušene uključujući crkvu, koja je doživjela sličnu sudbinu kao i gotovo sve ostale i katoličke i muslimanske bogomolje na cijelom kotorvaroškom području, koje su odreda bile srušene i/ili spaljene. Sudbinu sličnu Sokolinama doživjela su i neka bošnjačka sela. Posebno je teško stradalo selo Večići, smješteno 5–6 kilometara prema sjeveru u pravcu Teslića, koje je pružalo najviše otpora srpskim paravojnim postrojbama pa je bilo doslovce srušeno sa zemljom, a svi njegovi stanovnici protjerani. U tom se selu inače u vrijeme moga odrastanja svake godine organizirao veliki i vrlo dobro posjećeni katoličko-muslimanski vašar u čast svetoga Ilije odnosno Alije (govorilo se: dopodne Ilija, popodne Alija). Poslije rata stanovnici Večića većinom su se vratili, napravili šatore i selo obnovili iz temelja. Bošnjaci, kojih je prije rata na području općine bilo desetak tisuća kao i Hrvata, i inače su se vratili u puno većem broju od Hrvata, koji su uglavnom ostali živjeti u Zagrebu, Slavoniji, Sloveniji, Austriji, Njemačkoj itd. Kuće su im dođuše u međuvremenu vraćene, ali su ih ili prodali za bagatelu ili ih i danas obilaze kao svojevrsne vikendice. Kad je riječ o mojoj obitelji, na području Kotor Varoša nemamo više nijedne osobe koja bi s nama bila makar i u daljem srodstvu. Rodbine, uključujući i moje roditelje, sada imamo samo na spomenutom čepanjskom groblju. Malo je reći da to nije nimalo ugodan osjećaj.

Rekao bih na kraju ovoga svoga kratkog zapisa da me je od rane mladosti sve do današnjih dana relacija prema Bošnjacima i njihovim kulturološkim specifičnostima izrazito obilježavala, pa i obogaćivala. U određenoj mjeri te sam specifičnosti doživljavao i doživljavam kao sastavni dio i svoje vlastite osobnosti, i to ne samo zavičajne. Mislim da bi razlike među narodima, a dakako i razlike među ljudima uopće, i inače u životu svakoga čovjeka trebale veseliti i oplemenjivati, a da ne bi smjele biti povodom sukoba, netolerancije ili međunacionalne odnosno međuvjerske mržnje, a upravo to se nažalost i na području Bosne i Hercegovine i drugdje sve od turskoga vaktā do današnjih dana prečesto ponavljalo. Da se to ne bi i dalje događalo, mislim da je prijeko potrebno i na nacionalnoj, i na vjerskoj, i na osobnoj razini ulagati puno više truda u bolje međusobno poznavanje, komšijsko uvažavanje te međunacionalno i međuljudsko poštovanje. ●

Otkrivanje jednog od najzbudljivijih arhitektonskih opusa Bosne i Hercegovine

ZLATKO UGLJEN, arhitekt iz kojeg je progovorila Bosna

“Vjerujem, zapravo, u neophodnost kontinuiteta s tradicijom, uz prihvatanje onih prekovremenskih vrijednosti tradicije - kroz transformaciju u arhitektonski oblik - koje i danas mogu biti životne. Vjerujem da je danas više nego ranije i to jedan od puteva da se sačuva identitet nacije, da se sačuva njezina kultura, da se ne zaboravi ko smo i šta smo, da se na taj način odupremo kulturnom kolonijalizmu. Prema tome, radi se o pokušaju očuvanja svog korijena i pored nužnog i razumljivog prihvatanja atributa drugih razvijenih kultura, koji će, kroz asimilaciju sa izvornom kulturom, doprinijeti njezinom logičnom progresu”, smatra Ugljen.

PIŠE: Jakub Salkić

Ne morate uživo vidjeti nijedno djelo Zlatka Ugljena da biste shvatili koliki je njegov arhitektonski domet. Dovoljno je otvoriti knjigu „Zlatko Ugljen – arhitektura / kritike / osvrti / intervjui“, koju je priredila prof. dr. Nina Ugljen, i već nakon nekoliko stranica postaje jasno da je riječ o jednom od najupečatljivijih i najzbudljivijih arhitektonskih opusa koje je Bosna i Hercegovina dala. Kroz desetljeća kritika, osvrti i intervju, pred čitateljem se otvara portret arhitekta i priča o jednoj izuzetnoj stvaralačkoj dosljednosti, a izdanje okuplja oko pedeset tekstova nastajalih tokom više od pet decenija.

Sama činjenica da je Zlatko Ugljen decenijama posvećen, između ostalih projekata, kreacijama sakralnih objekata za različite vjerske zajednice - islamsku, kršćansku i jevrejsku, otvorilo je prostor za refleksiju njegova rada u širem kulturnom prostoru Bosne i Hercegovine, ali i regiona.

Stvaralaštvo Zlatka Ugljena, njegov ljudski i umjetnički habitus je po svemu određen Bosnom, njenom graditeljskom kulturom i naslijeđem kome je, ne izmijenivši njegove osnovne kodove, udahnuo duh savremenosti.

Stvaralaštvo Zlatka Ugljena je bogato graditeljsko naslijeđe Bosne koje se pred nama pojavljuje u svome savremenom liku. Dosljednost i posvećenost s kojom autor ustrajava u misiji oblikovanja savremenog lica bosanskohercegovačke arhitekture

njoj obezbjeđuje vidno i značajno mjesto na svjetskoj arhitektonskoj sceni.

Zlatko Ugljen, prema riječima Nikole Bašića, jeste arhitekt koji djeluje u regiji, ali njegova arhitektura ne pripada geografiji, nego ontologiji. Nije mu bitno u kojem će se prostoru ostvariti, u Visokom ili u Jerusalemu - jer njegovo mjesto nije zemljopisno, nego ontološko: to je mjesto susreta čovjeka i kozmosa.

U njegovoj arhitekturi prostor govori poetično, jer se poznati elementi pojavljuju u neočekivanim suodnosima. To je jezik emocionalne i simboličke snage. On ne traži originalnost u formi, nego u smislu. Njegova arhitektura, kao svaka poezija, napisana je "malim jezikom", odnosno na jeziku zavičaja, ali s univerzalnim značenjem.

"Ugljenova sakralna mistika, njegove svjetlosne zamke kojima se upravlja kao kozmičkim uređajima, nisu zarobljene ni

u konfesionalne ni u geografske okvire. Njima Ugljen s lakoćom spaja postavljena čvorišta - Carigrad i Veneciju, Mediteran i kontinentalni svijet, svjetlo i tamu, tradiciju i modernost. Zato njegova arhitektura nije kritički regionalna, nego kulturno univerzalna. U njoj je napet veliki luk između Istoka i Zapada. A u samom ishodištu tog luka stoji rečenica: 'Ja pripadam ovom mjestu, ali ovo mjesto pripada svijetu'", navodi Bašić.

ARHITEKTURA UVJETOVANA DUHOM VREMENA

Govoreći o svojoj arhitekturi Zlatko Ugljen objašnjava da njegov autentični rukopis, ukoliko se on osjeća u njegovim objektima, "nije rezultat mog svjesnog nastojanja za prepoznatljivošću, nego, vjerovatno, sprega svih onih elemenata koji fiksiraju određeni projekat".

.....
Zlatko Ugljen, prema riječima Nikole Bašića, jeste arhitekt koji djeluje u regiji, ali njegova arhitektura ne pripada geografiji, nego ontologiji. Nije mu bitno u kojem će se prostoru ostvariti, u Visokom ili u Jerusalemu - jer njegovo mjesto nije zemljopisno, nego ontološko: to je mjesto susreta čovjeka i kozmosa.

Džamija u Visokom je po svemu bitno različita od džamije građene po klasičnim kanonima, a moglo bi se možda reći da je svojevrsni eksperiment sa arhitektonskom formom, da je nešto novo gledano ne samo na fonu sakralne islamske arhitekture, nego i na fonu savremene arhitekture uopšte. Ugljen je za objekat koji odstupa od tih kanona dobio visoku međunarodnu nagradu.

Obrazlažući taj projekat Ugljen citira Le Corbusiera koji kaže da je "arhitektura uvjetovana duhom vremena, a duh vremena su dubine prošlosti, poznavanje sadašnjosti, sagledavanje budućnosti".

"Čini mi se ovo je najobjektivnije i najlogičnije poimanje vječnog problema arhitektonskog stvaralaštva. Znamo - arhitektura je integrisana sa životom vremena. Ona je odsjaj tehničkih, socijalnih, naučnih, ekonomskih atributa, dakle, podložna je mijenama, pa je i oznaka vremena u kojem je graditelj stvarao. Ali isto tako činjenica da umjetnost građenja izranja iz nekog postojećeg zametka", kaže Ugljen.

On kontinuitet sa prošlošću ne zamišlja kao prebiranje po inventaru oblika prošlosti, već u organskom prožimanju prošlosti i sadašnjosti, kroz unutarnji afinitet, ili "u odnosu prema prošlosti nalaziti izvor za dalje napredovanje".

Forma džamije u Visokom zaista nije identična sa klasičnom. Međutim, dodaje Ugljen, njezinu klicu treba naslutiti u piramidi - formi koju u svom osnovnom inicijalu nose osmanlijske bogomolje. Ovdje nije riječ o insistiranju na prisustvu duha prošlosti isključivo preko plastičkih senzacija. Tražilo se više od toga.

Transponiranje tradicije u savremeni izraz za Ugljena je, kako sam priznaje, daleko uzbudljivija avantura traganja i otkrivanja vlastitog - jednostavno ste poneseni vizijom očuvanja nacionalnog arhitektonskog identiteta.

"Problem sprege tradicije sa savremenom sredinom bilo je i ostalo za mene traganje za arhitekturom u kojoj se prožimaju tradicionalno i univerzalno. Vjerujem, zapravo, u neophodnost kontinuiteta s tradicijom, uz prihvatanje onih prekovremenskih vrijednosti tradicije - kroz transformaciju u arhitektonski oblik - koje i danas mogu biti životne. Vjerujem da je danas više nego ranije i to jedan od puteva da se sačuva identitet nacije, da se sačuva njezina kultura, da se ne zaboravi ko smo i šta smo, da se na taj način odupremo kulturnom kolonijalizmu. Prema tome, radi se o pokušaju očuvanja svog korijena i pored nužnog i razumljivog prihvatanja atributa drugih razvijenih kultura, koji će, kroz asimilaciju sa izvornom kulturom, doprinijeti njezinom logičnom progresu", smatra Ugljen.

Kako je primjetila Ljiljana Domić u Vjesniku (1987) Sarajlije nemaju prilike vidjeti i doživjeti visoku vrijednost Ugljenove arhitekture osim ako krenu bar 30 kilometara dalje od Sarajeva na Jahorinu ili Stojčevac ili Visoko. U glavnom gradu BiH realizirana je tek jedna zgrada tog majstora arhitekture - Libijski konzulat (od 1987. do danas je relizirana još jedna i to zgrada Rijaseta IZ). Otkako je na čudan način onemogućena gradnja njegova Umjetničkog paviljona u Sarajevu, primjećuje Domić, on u svome gradu nije imao prave prilike za gradnju. Međutim ako i "nema" Sarajevo, Ugljen "ima" Bosnu! Takozvana provincija nosi biljeg njegovih vrhunskih arhitektonskih zamisli. Poznate su Džamija u Visokom (1971), Kazalište u Zenici (1974), Hotel "Ruža" u Mostaru (1975), Kuća za goste Izvršnog vijeća BiH na Tjentištu (1977), katolička crkva s Franjevačkim samostanom u Tuzli i mnogi drugi.

Na primjedbu da u Sarajevu radi veoma malo, Ugljen skromno odgovara da je to "vjerovatno sticajem okolnosti".

Posebno velik doprinos arhitekturi Ugljen je dao kreiranjem Šerefuddinove - Bijele džamije u Visokom. Kako navodi Nedžad Kurto (1987), na tlu bivše Jugoslavije projektirano je dosta novih džamija, ali ih najčešće ne prati očekivana ambicija da dosegnu viši stepen umjetničke vrijednosti. Obično se grade sredstvima donatora, te upravo zbog toga i dolazi do pretjeranog isticanja najprepoznatljivijih oblika konfesionalne pripadnosti, a na štetu arhitektonске cjeline. Sudeći po pojavnim oblicima novije arhitekture džamija, a koji su upravo takvi samo kao rezultat nadmetanja, može se zaključiti da oni postaju više prostorno obilježje, te kao takvi izlaze izvan konteksta logike arhitektonskog oblikovanja.

"Od svih džamija nastalih u toku posljednje decenije na tlu Jugoslavije, malo je primjera savremeno koncipiranih objekata koje bismo izdvojili iz mase ispodprosječnih rješenja i koje bi bilo vrijedno analizirati. Najpoznatija takva realizacija je džamija u Visokom, djelo arhitekta Zlatka Ugljena. Neka pravila islamske sakralne arhitekture Ugljen čak dograđuje smišljenom modulacijom masa. Onu obaveznu geografsku orijentaciju objekta ovdje dopunjava i vremenskom. Perforacije zidne membrane čine unutrašnjost ove školjke nekom vrstom svjetlosnog sata. Kombinacija svjetlosnih snopova iz pet nepravilnih zidnih otvora daje uvijek drugu atmosferu za svaku od pet dnevnih molitvi. Ma koliko Ugljenove suptilne poruke bile slojevite, misaone, pa i apstraktne, ipak se uklapaju u predodžbu Balkanca o tome što je to monumentalni objekt, povrh toga sakralni, a unatoč traženju simbola tamo gdje ih nema, arhitektonska poruka ostala je i dalje savršeno jasna", navodi Kurto.

BIOGRAFIJA

ZLATKO UGLJEN

Diplomirao je na arhitektonskom odsjeku Tehničkog fakulteta u Sarajevu 1958. godine. Od 1960. godine asistent je na predmetu Projektovanje Arhitektonskog fakulteta u Sarajevu. Godine 1970. izabran je za docenta na istom predmetu, a vanredni profesor postaje 1975. godine. U zvanje redovnog profesora izabran je 1985. godine. U mirovinu je otišao 2000. godine, a 2001. godine postaje profesor emeritus. Na Akademiji likovnih umjetnosti, Odsjek za produkt dizajn, na predmetu unikatni dizajn izabran je za redovnog profesora 1986. godine. Za redovnog člana Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine izabran je 2002. godine. Dopisnim članom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti postaje 2006. godine, a 2007. godine biva biran i za dopisnog člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Uz pedagoški rad sve vrijeme djeluje i kao arhitekt-projektant. Izlagao je na 18 samostalnih i 20 skupnih izložbi u zemlji i inozemstvu. Dobitnik je 8 nagrada iz oblasti arhitekture, od kojih je najznačajnija Aga Khanova nagrada za arhitekturu 1983.

Projektirao je više od 200 objekata, od kojih su najznačajniji oni rađeni i realizirani u duhu totalnog dizajna: Narodno pozorište u Zenici (koautor akademik J. Finci), 1974; Hotel Visoko u Visokom, 1974; Hotel Ruža u Mostaru, 1975; Hotel Bregava u Stocu, 1975; Rezidencija Izvršnog vijeća BiH Tjentištu, 1978; Šerefuddin - Bijela džamija u Visokom, 1979; Rezidencija predsjednika SFRJ Gorica u Bugojnu, 1979; Planinski hotel Vučko na Jahorini, 1983; Hotel Kalin u Bugojnu, 1983; Spomen škola sa ambulantom u Pruscu, 1999; Džamija Behrambegove medrese u Tuzli, 1996; Dom umirovljenih svećenika u Mostaru, 2004; Vjersko i kulturno središte Plehan na Plehanu, 1993-2015; Katolička crkva sv. Pavla sa franjevačkim samostanom u Tuzli, 1977-2006; Kapela u sklopu Mostarske biskupije, 2006; Katolička crkva Gospe od anđela, Nova Bila, 2007; Upravna zgrada Rijaseta islamske zajednice u Bosni i Hercegovini; Stambeno-poslovni objekt Turali-begov vakuf u Tuzli, 2006-2013; Katolička crkva sv. Franje Asiškog u Žeravcu; Galerija Vjeko Božo Jarak - Podkosa, Dubrava 2009; Katolička kapela sv. Klare u Svilaju, 2009. Značajniji projekti: ULUPUBiH izložbeni paviljon u Sarajevu, 1970; Rimokatolička katedrala u Mostaru, 1972; Hotel Betlehem, Izrael, 1980; Stambeni blok na Bulevaru proleterskih brigada u Zagrebu, 1990; Stambena zgrada u ulici Nova Ves u Zagrebu, 1992; Hotel Monting u Maksimiru, Zagreb, 1993; Ugrađena stambena zgrada tiskare Azur u Zagrebu, 1994; Individualna stambena kuća, Minusio, Švicarska, 1994; Džamija u Stocu, 1994; Galerija Gama, Tuzla, 2002; Rekreativni centar Bijela tabija u Sarajevu, 2004; Kompleks Turalibegovog vakufa, Tuzla, 2006; Fakultet islamskih znanosti, 2005-2008; Katolička crkva u Klepcima kod Čapljine, 2007; Katolička crkva na Brankovcu, Guča Gora, 2008.

Skupne izložbe: 1971 Izazov: 20 arhitekata Jugoslavije, Zagreb (Hrvatska); 1985 - Savremena jugoslovenska arhitektura, New York (SAD), Jakarta (Indonezija), Peking, Shanghai (Kina); 1992-1993 - Biennale sakralne arhitekture: Arhitektura i sakralni prostor u suvremenosti, Venecija (Italija); München, Berlin (Njemačka), London (Velika Britanija); 1995 Architecture for a Changing World, više gradova Azije, Afrike i Europe; 1996-1999 Arhitekti-akademici Bosne i Hercegovine, Sarajevo (BiH), Zagreb (Hrvatska), Maribor (Slovenija); 2006 Architectural space and prayer, Pečuh (Mađarska); 2009 - Oris ideja (skice arhitekata), širom Evrope; Balkanology - New Architecture and Urban Phenomena in Southeast Europe, Basel (Njemačka), Beč (Austrija); 2012 - Kubus oder Kuppel, Berlin, Njemačka; Mosque, Mosques, Stuttgart (Njemačka); Das Gemeinsame das es nicht mehr gibt, Beč (Austrija); Nedokončane modernizacije med utopijo in pragmatizmom / Unfinished Modernization Between Utopia and Pragmatism, UGM Maribor (Slovenija), Zadar (Hrvatska), Beograd (Srbija), Ljubljana (Slovenija); 2018 Toward a concrete utopia, MoMA, New York.

Od brojnih nagrada i priznanja, značajnije su: 2006. Plaketa Kantona Sarajevo za doprinos razvoju Kantona iz oblasti nauke i umjetnosti; 1985. Diploma Saveza društva konzervatora Jugoslavije za značajan doprinos na zaštiti našeg kulturnog nasljeđa; 1983. Aga Khanova nagrada za arhitekturu; 1983. Dvadesetsedmojulska nagrada BiH; 1980 - Nagrada DAS; 1978 - Nagrada 12. aprila grada Zenice; 1978. Borbina Savezna nagrada za arhitekturu; 1962. Šestoaprilska nagrada grada Sarajeva; 1962. Nagrada ULUPUBiH-a.

IZVOR INSPIRACIJE

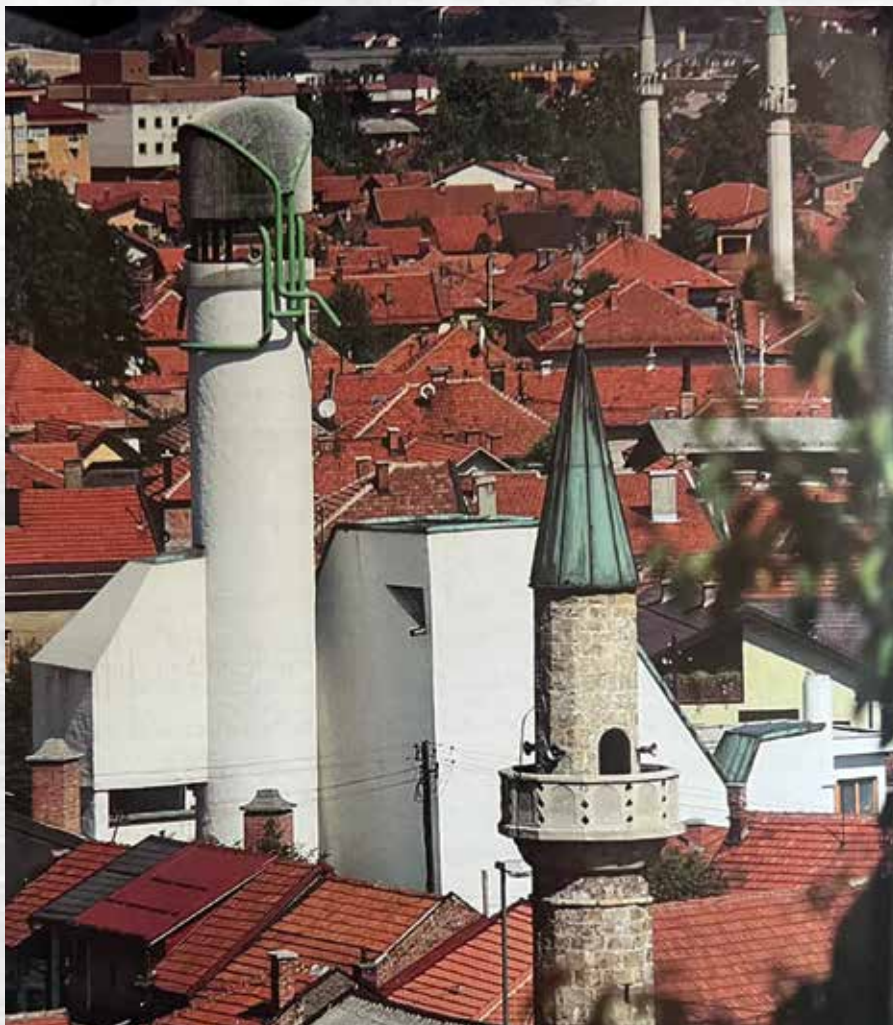
Kako navodi Emir Buzaljko (1989) Ugljen je jedan od rijetkih naših arhitekata koji je svoj interes, između ostalog, usmjerio "tajnama" sakralnih prostora i njihovih poruka.

"Prostor hrama kroz njegovo djelanje, izrazio se neograničenim mogućnostima prostora orkestracije plastičnih elemenata i stvaranjem nadčulnih atmosfera 'vizuelizacijom zvukova', otkrivajući 'genetski uslovljenog' skulptora u arhitektu", navodi Buzaljko.

U intervjuu časopisu za arhitekturu i kulturu *Oris* Ugljen je 2001. godine objasnio odakle, najčešće nesvjesno, crpi inspiraciju: "Znam da kad završim kuću, pa kad sam prođem kroz nju, zapravo otkrijem neke stvari koje sam nekada davno, davno vidio. Koje su došle negdje iz podsvijesti, o kojima nisam uopće razmišljao kada sam formirao koncept. I kada je sve gotovo, onda se odjedanput otkrije - to je bilo negdje u Mostaru, to je bilo negdje u Brezi u rudarskoj kući ili ne znam gdje. Mene su uvijek zanimale gospodarske zgrade, vodenice, štale, drvarnice, radionice, tavani, zgrade koje nastaju bez arhitekata jer su nekako pitomije, spontanije, nemaju toliko discipline. Kad su me pitali kako dolazim do određenog rješenja, nisam znao objasniti odakle sam krenuo i zašto sam do nečega došao. Netko to možda registrira, ali ja to ne znam, time se ne opterećujem".

U ovom intervjuu Zlatko Ugljen ispričao je kako je uopće došlo do gradnje džamije u Visokom za koju je dobio Aga Khanovu nagradu za arhitekturu.

"Moj kolega sa studija bio je glavni urbanist Visokog. Ponudio mi je da napravim projekt tzv. čaršijske džamije, što će reći džamije u centru. To se odvijalo u atmosferi prvih opuštanja vlasti prema vjeri. Od vjerskih službenika se tražilo da agitiraju po selima za zajmove za izgradnju puteva, a zauzvrat će dobiti dozvolu za izgradnju džamije. Kad je projekt bio gotov i kada je počeo rasti u betonu, nastala je panika i radovi su prekinuti. Ja sam im i prije pokazivao projekt, održana je i izložba, ali su tek s gradnjom počeli razumijevati nacрте. Kao ilustracija javnog mnijenja

neka posluži ova anegdota. Kad sam jednom prolazio gradom susreo sam se s jednim čovjekom koji mi je rekao: 'Dao sam novčani prilog da se džamija izgradi, a sada bih dao i više samo da se sruši'. Nedovršena gradnja je dugo stajala. Nakon četiri-pet godina, sasvim slučajno, tamo je došao jedan arhitekt iz Alžira i pitao što je to. Rekli su mu da je to trebala biti džamija. Arhitekt je tražio da pogleda nacrt i pohvalio ga. Došli su i neki novci i pristupilo se završetku radova. Kada

je gradnja završena, došli su gosti iz Saudijske Arabije i cijele Jugoslavije. Titova slika bila je tu i cijela socrealistička scenografija", ispričao je Ugljen.

Prije nekoliko godina još jednu zgodnu anegdota ispričali su džematlije iz Bijele džamije. Naime, molitveni prostor prema Ugljenovoj ideji nije bio ravna ploha nego je bio zamišljen stepenasto, u stilu amfiteatra. Dugo je trajalo ubjeđivanje između džematlija i Ugljena u vezi stepenica, da bi na kraju pronašli kompromis da ostanu dvije stepenice. Danas, kažu džematlije, ne bi dali te stepenice nizašta na svijetu. Čim se završi molitva nastaje jagma za mjestom na stepenicama.

Objašnjavajući ideju vodilju za Bijelu džamiju, Ugljen je kazao: "Osmanlijske bogomolje na tlu Bosne i Hercegovine potkupolne su građevine, u svom osnovnom inicijalu piramidalne. Taj atribut piramidalnosti ishodišna je točka ove džamije, čitava staje pod piramidu opisanu oko nje. Nasuprot osmanlijskim bogomoljama, centralna kupola ima, znači, funkciju rasvjeta. Za vrijeme svog boravka u Jerusalemu posjetio sam džamiju pod Svetom stijenom.

.....

Žao mu je, kaže, dva projekta koji nisu realizirani: "Katolička katedrala u Mostaru i jedan manji drveni objekt na kulturnom lokalitetu srednjovjekovnoga bosanskog grada Bobovea, stolnog grada bosanskih kraljeva. Za ovaj projekt nekako sam bio posebno vezan. Tu sam se upustio u njegovo rješavanje, skoro potpuno, preko niza radnih maketa. Treba vidjeti taj lokalitet. Osupnuti ste tim dramatičnim platoon i litičom na kojoj je on trebao biti impostiran."

U njoj se nalazi jedna krasna bijela stijena, kao da ju je izvajao H. Moore, gdje je Muhammed po predanju držao okupljanja, a kad je preselio stijena se otvorila i on je uzletio u nebo. Kada sam ušao unutra, vidio sam da su to sve organske forme, a da svjetlo dolazi odozgo. Inače, njihove džamije razlikuju se od naših i po funkciji. To nije samo bogomolja, nego i društveni prostor. U jednom kutu igraju se djeca, žene sjede i razgovaraju, tamo opet netko čita, drugi se mole. To je našlo u meni odziva kod projektiranja džamije u Tuzli.”

MAGIJA SVJETLOSTI

Na pitanje šta je za njega primarno u sakralnoj arhitekturi Ugljen odgovara da je to traganje za posebnosti, za transcendentnosti, za atmosferom emfaze; tu se kao ni u jednom drugom arhitektonskom djelu koristi fenomen svjetla i njegove magije.

“Doista je izuzetno zadovoljstvo otkriti koliko svjetlo može oplemeniti prostorne doživljaje, koliko svjetlo može pomoći u otkrivanju i stvaranju plastično-prostorne varijabilnosti. Ja sam to prvi put otkrio na Bijeloj džamiji u Visokom - da u toku dana i godine

vaš prostor počinje pulsirati promjenljivim bogatstvom svjetla i sjene. Da draž prostora ovisi o varijaciji sjena. Da magija kontrastnih i manje kontrastnih sjena, mekih i tvrdih, stvara iluzije sinteze arhitekture, kiparstva i slikarstva harmoničnije od bilo koje zidne ili podne dekoracije. Iskustvo s Bijelom džamijom pobudilo je moj interes za operiranje svjetlom i sjenom i na objektima profanog karaktera. To je, uostalom, izuzetan osjećaj kad konstruirate objekt i, osim taktalnog, posežete i za onim što izmiče egzaktom diktatu”, objasnio je Ugljen.

Džamija u Visokom nije jedina koju je Ugljen projektirao. Bio je jako zanimljiv projekat džamije u Stocu, koji, nažalost, nije realiziran. Za Ugljena je, pričao je jednom, bio jako intrigantan i privlačan taj proces otkrivanja.

“Ne znam jesu li graditelji starog objekta stvarno o tome razmišljali ili je to slučajno, ali je moguće da ta džamija nije bila džamija jer nije kvadratna kao sve ostale. Htio sam napraviti parafrazu te džamije, počevši od vanjske plastike, prostora unutra i trijema, stupa, detalja... I onda otkrijem da trijem leži na osam stupova, da stubište ima osam

visina, da unutra dvije galerije leže na po četiri stupa, da je dužina džamije osamnaest metara. Moguće je da je to sasvim slučajno, ali to je tako lijepo istraživanje. Zamolio sam Islamsku zajednicu da provjere što znači broj osam u Kur'anu. Napisali su mi, između ostalog, kad ideš u džennet moraš proći kroz osam kapija, pa sam napravio četiri vrta s po dvije kapije. Na krov sam stavio po četiri uska svjetlarnika tako da se osjete mlazevi svjetla i, naravno, zadržao broj stupova, stepenica itd”, kazao je Ugljen. Bila je to lijepa igra otkrivanja.

No, nije sve ostalo na papiru. Njegova treća džamija je završena. Riječ je o džamiji u sklopu Behram-begove medrese u Tuzli, a to je projekat koji je Ugljen radio zajedno sa kolegom Dropićem.

“Ova džamija pripada vjerskoj školi. Nadam se da će se nešto od kvalitetne atmosfere tog objekta prenijeti na djecu koja će sutra postati vjerski službenici. Isto to sam rekao mojim prijateljima franjevcima kad sam im gradio crkve. Svećenici odgojeni u okružju kvalitetne arhitekture trebaju učiti sutra neku drugu djecu. I u tuzlanskoj džamiji daci provode puno vremena, čitaju, uče, sjede, znači da je uspjelo ako dobro prihvaćaju taj prostor, rado borave u njemu”, kazao je Ugljen.

Žao mu je, kaže, dva projekta koji nisu realizirani: “Katolička katedrala u Mostaru i jedan manji drveni objekt na kulturnom lokalitetu srednjovjekovnog bosanskog grada Bobovca, stolnog grada bosanskih kraljeva. Za ovaj projekt nekako sam bio posebno vezan. Tu sam se upustio u njegovo rješavanje, skoro potpuno, preko niza radnih maketa. Treba vidjeti taj lokalitet. Osupnuti ste tim dramatičnim platom i litičkom na kojoj je on trebao biti impostiran.”

Ako je točna Goetheova misao da je arhitektura okamenjena glazba, djelo Zlatka Ugljena moglo bi se predstaviti jednom simfonijom svjetlosti, sklada Orijenta i Mediterana, klasičnog naslijeđa, te osebuje prirode, zelene rijeke i radosnog lijeta galeba, smatra književnik Mile Stojić.

“Slijedeći tragove predačkih drvenih kobilica i trajnih kamenih mramorova, on je ostvario jednu arhitekturu postojanosti, umjetnički opus kakva nema u modernoj europskoj arhitekturi. Razgledajući monografiju njegovih djela koju je sastavio Bernik, jedan bečki arhitekt rekao mi je da je Ugljen kojim slučajem Ružu izgradio u Beču, tom objektu bi danas stizale rijeke arhitektonskih hodočasnika iz cijeloga svijeta”, kazao je Stojić i dodao: “Tko je ikad, bilo da je vjernik ili agnostik, stajao u ‘lebdećoj’ crkvi sv. Pavla u Sarajevu ili u visočkoj Bijeloj džamiji - shvatit će da postoji veći i svjetliji život od ovoga koji smo prisiljeni živjeti u ovoj našoj kainovskoj dolini suza; pojmit će da postoje ljudi koje nismo ni po čemu zaslužili, a koji su nam darovali najuzvišenije darove vijeka.” ●

Šta je čitao ratnik koji je zaustavio Napoleona

BIBLIOTEKA

AHMED-PAŠE EL-DŽEZARA:

Kako je jedan Bošnjak ispisao intelektualnu mapu Levanta

Ahmed-paša el-Džezar u evropskoj je mašti ostao upamćen kao "orijentalni tiranin", krvavi gospodar Akre koji je slomio Napoleonove ambicije na Levantu. No iza tog mita stoji i druga, gotovo zaboravljena dimenzija njegove moći: biblioteka od više od 1.600 rukopisa, jedna od najvećih u provincijskom dijelu Osmanskog Carstva krajem 18. stoljeća. El-Džezar je knjigu koristio kao instrument vlasti, legitimiteta i kulturne pripadnosti imperiji. Kur'ani pripisani prvim halifama, djela al-Ghazalija i Ibn 'Arabija, pravni priručnici i teološki traktati koje je imao u svojoj zbirci svjedoče o ambiciji da Akra postane intelektualno središte, a ne samo vojna ispostava

PIŠE: Nedim Hasić

Ahmed-paša el-Džezar ostao je u historijskom pamćenju kao figura rastrgnuta između dvije krajnosti: u jednoj je krvavi tiranin, „mesar“ koji vlada strahom i nasiljem, u drugoj moćni zaštitnik siromašnih i neumoljivi čuvar osmanskog poretka na nemirnim obalama Levanta. Riječ je o jednom od najsloženijih političkih aktera kasnoosmanskog doba. Njegova reputacija nije nastala samo iz onoga što je činio, nego i iz perspektiva onih koji su o njemu pisali, evropskih putopisaca, lokalnih

hroničara, gradskih elita i anonimnih glasova iz popularne književnosti.

BOŠNJAK U GLOBALNOJ HISTORIJII

Postoje dvije verzije Ahmed-pašinih porijekla. Prema jednoj snažno ukorijenjenoj historiografskoj i kulturnoj verziji, Ahmed-paša el-Džezar bio je Bošnjak porijeklom iz Hercegovine, pustolov i vojnik koji je iz osmanske periferije dospio do samog vrha političke moći u Siriji krajem 18. stoljeća. U toj verziji, koju bilježi i Safvet-beg Bašagić, njegovo rodno mjesto smješta se u okolinu

Stoca, odnosno u Fatnicu kod Bileće, a njegov životni put tumači se kao paradigmatičan primjer bošnjačkih mladića koji su u doba kasnog osmanskog poretka napuštali Bosnu u potrazi za vojnom karijerom, bogatstvom i društvenim usponom.

Ahmed je rano napustio zavičaj i zaputio se u Egipat. Tamo je tokom 1760-ih godina vojnik u domaćinstvu moćnog Bulutkapan Ali-bega, gdje se istakao nemilosrdnom disciplinom i vojnom učinkovitošću. Upravo u tom periodu stekao je nadimak Džezar, „mesar“, koji su mu, prema ovoj verziji, dali beduini iz libijske pustinje zbog surovog gušenja njihovih pobuna protiv poreznih nameta.

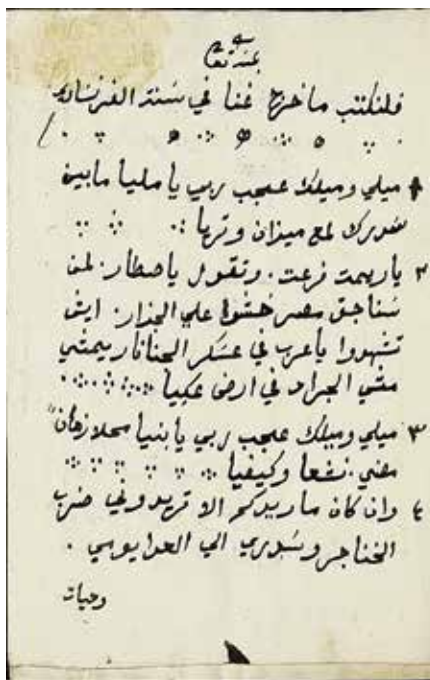
Prema drugoj verziji, koju se također može naći u historiografiji, bio je rođen u Bosni kao kršćanin, u pravoslavlju ili katoličkom okruženju, prije nego što je u ranoj mladosti, kroz osmanski vojno-administrativni sistem, primio islam. Upravo ta biografska putanja, od periferije Carstva do samog vrha regionalne vlasti u Levantu, činila ga je posebno osjetljivom figurom u očima savremenika. Njegovo bosansko porijeklo često se pojavljuje implicitno, kao dio šireg obrasca osmanskih vojnih kadrova iz balkanskih provincija, ali i kao povod za kasnije polemike.

Njegov meteorski uspon započinje u političkom vakuumu nastalom nakon smrti Zahir el-Omera 1775. godine, dugogodišnjeg gospodara Galileje i sjeverne Palestine. Ahmed se tada nameće kao figura sposobna da obnovi sultanov autoritet u strateški važnom lučkom gradu Akri, što mu donosi naklonost sultana Abdülhamida I. Već 1777. godine biva imenovan guvernerom Sidonskog ejaleta, položaj koji će zadržati do smrti.

Iako su ga u Istanbulu smatrali opasnim i potencijalno secesionističkim vladarom, el-Džezar uspijeva, zahvaljujući vojnoj snazi i fiskalnoj pouzdanosti, više puta preuzeti i položaj guvernera Damaska, najvažnije provincije u osmanskoj Siriji. Njegov najduži mandat u Damasku trajao je od 1790. do 1795. godine, iako je iz predostrožnosti odbijao trajno preseliti iz dobro utvrđene Akre.

U političkom pejzažu u kojem su Sirijom dominirale moćne lokalne porodice, al-Azmovi u Damasku i Šihabi u libanskim planinama, Ahmed-paša el-Džezar ostaje izuzetak: ne-Arap, bez dubokih lokalnih korijena i bez široke porodične mreže, ali sposoban da vlast održava kroz lično bogatstvo, strogu disciplinu i odanost vlastitih mamlika. Iz iskustva egipatskih intriga izvukao je ključnu pouku, da opstati se može samo uz formalnu lojalnost sultanu. Ta strategija omogućila mu je da slomi pobune Druza i šiitskih klanova u južnom Libanu, osigura relativnu sigurnost i neprekinut dotok poreza u Istanbul.

Njegov trenutak svjetske slave dolazi 1799. godine, kada je izdržao opsadu Akre koju je napadao Napoleon Bonaparte. Naime, uprkos francuskim uspjesima u Egiptu,

Napoleon nailazi na tvrdoglav i dobro organiziran otpor. El-Džezar, uz presudnu pomoć svog jevrejskog vezira Haima Farhija i britanske mornarice, odbija da se preda, dok kuga i logistički problemi desetkuju francuske redove. Napoleon je na kraju prisiljen na povlačenje, čime je propao njegov plan osvajanja Bliskog istoka. Taj događaj učvrstio je Ahmed-pašu el-Džezara kao jednu od ključnih figura osmanskog otpora evropskom imperijalizmu. Danas u Akri njegovo ime nose džamija, vakuf i gradska odlikovanja, dok topovi i zidine grada i dalje svjedoče o 1799. godini, kada je jedan Bošnjak iz Hercegovine ušao u globalnu historiju.

MIT U EVROPSKOJ IMAGINACIJI

U evropskoj, naročito francuskoj imaginaciji s kraja 18. i početka 19. stoljeća, el-Džezar se pojavljuje kao oličjenje „orijentalnog despotizma“. Putopisi i ilustracije, nastali u sjeni Napoleonovog neuspjeha pred zidinama Akre 1799. godine, pretvaraju ga u antiheroja koji simbolizira sve ono protiv čega se prosvijećena Evropa navodno borila: okrutnost, samovolju i moralnu izopačenost. Ta slika se brzo ukorijenila, takav prikaz bio je politički funkcionalan: poraz Napoleona lakše se moglo objasniti kada je protivnik predstavljen kao varvarski tiranin, a ne kao sposoban osmanski upravitelj.

Sličan ton preuzeli su i pojedini lokalni hroničari, posebno oni povezani s njegovim političkim protivnicima u Libanu i Siriji. Maronitski i katolički autori, bliski porodici Šihab i drugim ugroženim elitama, koristili su el-Džezara kao negativni kontraprimjer, upozorenje šta se događa kada vlast izađe iz okvira „prirodnog“ društvenog poretka.

U tim narativima on je prikazan kao vladar koji ne poštuje hijerarhije, koji kažnjava aristokrate kao da su obični ljudi i koji se ne libi da nasiljem poništi njihove privilegije. Priče o masakrima u haremu, o sakaćenjima i proizvoljnim pogubljenjima, umnožavane su i literarno pojačavane, često preuzimajući motive iz evropskih senzacionalističkih izvještaja i orijentalističkih klišea.

No, slika nije bila jednoznačna. Grčko-pravoslavni hroničari iz Bejruta i Damaska nudili su znatno nijansiraniji pogled. U njihovim zapisima el-Džezar se pojavljuje kao surov, ali ponekad pravedan vladar, sposoban da osigura red i zaštiti kršćanske zajednice u trenucima krize. Tokom Napoleonove invazije, kada su muslimanske mase sumnjičavo gledale na kršćane, el-Džezar je izdavao naredbe kojima je zabranjivao napade na njih i naglašavao njihovu lojalnost sultanu. Ta zaštita ostavila je dubok trag u lokalnom pamćenju, posebno u trgovačkim krugovima Bejruta, gdje je stabilnost značila opstanak.

U Damasku, međutim, dominira drugačija perspektiva. Urbane elite, muslimanske i kršćanske, doživljavale su el-Džezara kao prijetnju ekonomskom poretku. Optužbe za iznude, manipulaciju cijenama i nasilno preuzimanje bogatstva ponavljaju se u hronikama iz njegovih mandata kao valije Damaska. Posebno je naglašavano njegovo oslanjanje na vojnike i pomoćnike niskog društvenog statusa, često označavane kao „Kurdi“, koji su u tim tekstovima predstavljeni kao simbol društvene inverzije: ljudi s margine koji, uz njegovu podršku, teroriziraju ugledne porodice. U takvom prikazu el-Džezar nije samo tiranin, nego i razarač ustaljenih hijerarhija, čovjek koji svjesno potkopava moć gradskih elita.

Nasuprot tim elitnim glasovima stoji drugačija tradicija, ona popularna, sačuvana u pjesmama, epovima i usmenim predajama. Tu el-Džezzar često izlazi kao zaštitnik siromašnih, čovjek koji se suprotstavlja pohlepi moćnika i kažnjava one koji tlače „obični narod“. U tim pjesmama njegova okrutnost ne nestaje, ali dobija drugačije značenje: nasilje postaje sredstvo uspostave pravde. Isti motiv pojavljuje se i u njegovim vlastitim spisima, posebno u administrativnim izvještajima koje šalje Istanbulu, gdje se predstavlja kao odgovoran upravitelj zabrinut za sudbinu siromašnih i stabilnost države.

ODNOS PREMA ZNANJU

El-Džezzar je duboko razumio političku snagu masa i vjerskih institucija. Njegove urbanističke intervencije u Akri, gradnja džamije, javnih česmi, vakufskih institucija, bile su dio promišljene strategije osvajanja lojalnosti. Istovremeno, njegova biblioteka i interes za „ogledala za vladare“ pokazuju svijest o dugoj islamskoj tradiciji razmišljanja o pravednoj vlasti, u kojoj se strogost i milosrđe ne isključuju, nego nadopunjuju.

U drugoj polovini osamnaestog stoljeća osmanski svijet doživljava duboku transformaciju odnosa prema knjizi, znanju i instituciji biblioteke. Knjiga prestaje biti isključivo privatni predmet učenjaka ili dvorskog kruga i postaje vidljivi instrument političkog prestiža, kulturne legitimacije i imperijalne pripadnosti. Upravo u tom kontekstu nastaje biblioteka Ahmed-paše el-Džezara u Akri, jedna od najvećih i najsistematičnije oblikovanih biblioteka u provincijskom dijelu Carstva.

Sa središnjim fondom od 1.631 svezaka, uz nekoliko manjih zbirki, ona se po obimu

može mjeriti s najpoznatijim osmanskim bibliotekama u Istanbulu, uključujući zadužbine velikih vezira i šejhulislama. Takav izbor nije bio slučajan: el-Džezzar je biblioteku koristio kao arhitektonski i simbolički izraz vlastitih ambicija, nastojeći se predstaviti kao figura „viša od vezira, a niža od sultana“, kako su ga opisivali savremenici.

Biblioteke više nisu samo prateći elementi medresa ili džamija, nego posebni prostori sa jasno definiranim namjenom, osobljem i pravilima korištenja. U njima se razvija nova kultura čitanja i rada s rukopisima: insistira se na dubinskom čitanju (muṭāla‘a), prepisivanju, upoređivanju tekstova, ali i na očuvanju fizičkog integriteta knjige. Biblioteka se sve češće opisuje metaforama svjetlosti, znanja i božanske blizine, ponekad čak i kao simbolički ekvivalent Ka‘be, mjesta prema kojem se znanje orijentira.

Nova kultura biblioteka se pojavila tokom kasnog 17. i 18. stoljeća diljem carstva, a posebno u prijestolnici. Brojne biblioteke utemeljili su sultani, veziri, učenjaci i nižerangirane birokrate. Te su biblioteke bile inspiracija za el-Džezara kada je sastavljao vlastitu biblioteku. Njegova je biblioteka u Akri bila organizirana u skladu s administrativnim i bibliografskim standardima razvijenim u osmanskoj prijestolnici. Inventar biblioteke sastavljen je kao defter, s preciznim popisima djela, brojem svezaka, opisom rukopisa, pismom, obimom i fizičkim stanjem knjiga. Bibliotekar el-Džezarove biblioteke, Sulejman-efendija, ostao je izvan biografskih leksikona, ali trag koji je ostavio u inventaru pokazuje visoku razinu stručne obuke i poznavanja osmanskih bibliografskih konvencija.

Struktura same zbirke dodatno potvrđuje imperijalni horizont ove biblioteke. Fond je organiziran prema disciplinama koje čine jezgro sunitskog osmanskog znanja: Kur’an i kur’anske znanosti, hadis, fikh, teologija, sufizam, arapska gramatika i leksikografija, historija i književnost. Posebnu pažnju privlače zasebne, iako relativno male, cjeline posvećene knjigama na turskom i perzijskom jeziku. U arapskom govornom području kako je bila Palestina, takva trojezična struktura nije bila nužnost, nego svjesna gesta pripadnosti osmanskoj kulturnoj eliti. Ona je istovremeno signalizirala otvorenost biblioteke prema službenicima i učenjacima pristiglim iz drugih dijelova Carstva, ali i simboličku lojalnost centru.

VAŽAN INVENTAR

Kao i u mnogim savremenim bibliotekama u Istanbulu, el-Džezzar je strogo zabranio iznošenje knjiga iz biblioteke. Rukopise se smjelo koristiti isključivo unutar prostora biblioteke, pod nadzorom, uz naglašenu obavezu čuvanja i zaštite. Takva politika bila je odgovor na višestoljetno iskustvo gubitaka, krađa i propadanja fondova. Ironija historije leži u tome što ove zabrane nisu dugoročno spriječile rasipanje zbirke. Već u narednim desetljećima i stoljećima knjige iz el-Džezarove biblioteke počinju nestajati iz Akre, prelaziti u privatne ruke, druge vakufe i institucije, te završavati u bibliotekama širom Bliskog istoka i Evrope.

Između ostalog, Džezarova je zbirka sadržavala fascinantant niz od 91 rukopisa Kur’ana, koji su u katalogu zauzimali počasno prvo mjesto. Ovi rukopisi nisu bili samo vjerski predmeti, već simboli moći, prestiža i sultanovske ambicije Ahmed-paše. Među najvažnijim primjercima ističu se oni koji su pripisivani legendarnim ličnostima rane islamske povijesti, što je bila uobičajena praksa u velikim osmanskim carskim knjižnicama kako bi se naglasila njihova važnost.

Posebno mjesto zauzimaju dva Kur’ana za koja se tvrdilo da ih je prepisao treći halifa, Uthman ibn Affan. Jedan od njih opisan je kao napisan na pergamentu (jild) u kufskom pismu, što je sugeriralo njegovu veliku starinu. Iako suvremena znanost često osporava ovakve atribucije, u kontekstu 18. stoljeća posjedovanje “Uthmanovog Kur’ana” značilo je da el-Džezzar svoju biblioteku izjednačava s onom u Topkapi palači. Tu su bili i Kur’ani koji su navodno djelo halife Alija ibn Abi Taliba.

Osim ovih povijesnih rariteta, ističu se i radovi vrhunskih kaligrafa. Spominje se Kur’an koji je prepisao Yaquṭ al-Musta‘simi, jedan od najslavnijih kaligrafa u historiji islama, poznat po usavršavanju šest klasičnih pisama. Također, značajan je i primjerak koji se pripisuje Hamdullahu al-Amasiju (Šejh Hamdullah), utemeljitelju osmanske

kaligrafske škole. Ovi rukopisi bili su vrhunski umjetnička djela, često ukrašena zlatom i bogatim iluminacijama. Zbirka je obuhvaćala i različite formate – od monumentalnih svezaka do onih manjih, poput An'ama (zbirke odabranih sura), što pokazuje da je biblioteka bila namijenjena i za javno pokazivanje moći te namjeru da Akru pozicionira kao ključno kulturno i duhovno središte Osmanskog Carstva.

Dio koji sadrži knjige o islamskom pravu (fikh) je najopsežniji dio biblioteke. Ta je sekcija bila odraz jasne namjere da se u Akri uspostavi funkcionalan pravni i obrazovni sistem. Kao službena pravna škola Osmanskog Carstva, hanefijski fikh zauzima središnje mjesto. Iako hanefijska djela prevladavaju, značajan je bio broj tekstova šafijske pravne škole, što odražava lokalnu realnost Palestine i šire regije Bilad al-Sham gdje je šafijski mezheb bio duboko ukorijenjen među stanovništvom. Zanimljivo je da su malikijska i hanbelijska djela gotovo potpuno odsutna, što potvrđuje da je knjižnica bila prilagođena specifičnom osmansko-levantском kontekstu.

Veliki broj rukopisa bavi se primijenjenim pravom, zbirkami pravnih mišljenja (fatāwā), pravilima o nasljeđivanju (farā'id) i sudskim procedurama. Ovo sugerira da knjižnica nije bila "muzej knjiga", već radna biblioteka za učelnjake koji su aktivno sudjelovali u pravnom životu Akre. To jasno demonstrira kako je el-Džezar koristio fikh kao alat za legitimaciju svoje moći posjedovanjem autoritativnih tekstova islamskog prava.

U poglavlju o islamskoj teologiji (tawhid) i sufizmu (tesawwuf) bilo je 140 unosa koji pružaju uvid u intelektualni pejzaž osmanske Palestine početkom 19. stoljeća. Ova sekcija je specifična jer su te dvije discipline, iako naizgled različitih ciljeva, u inventaru popisane zajedno, što odražava tadašnje shvaćanje da i racionalna teologija i mistično iskustvo vode istom cilju: spoznaji Božjeg jedinstva. Umjesto apstraktnih teorija, sufijska djela u knjižnici naglašavaju etiku, disciplinu duše i praktičnu pobožnost.

Najzastupljeniji autor je al-Ghazālī, čije je kapitalno djelo Iḥyā' 'ulūm al-dīn (Oživljavanje vjerskih nauka) prisutno u više primjeraka i skraćenih verzija. Značajan dio sekcije posvećen je kasnijoj tradiciji koja spaja teozofiju i filozofsku misao, uključujući djela Ibn 'Arabīja i njegovih komentatora. Prisutnost tekstova poput onih od 'Abd al-Ghanīja al-Nābulusīja ukazuje na to da je knjižnica pratila savremene sufijske trendove 18. stoljeća koji su bili popularni u Damasku i Istanbulu. El-Džezarova

biblioteka nije bila samo "sunitski bedem" protiv vanjskih utjecaja, već sofisticirana zbirka koja je balansirala između strogog racionalizma i duboke duhovnosti, čime je paša nastojao osigurati intelektualni i moralni autoritet u regiji.

NESTANAK BIBLIOTEKE

Osmanska praksa konfiskacije imovine (mūsādere) presudna je za razumijevanje razloga nastanka el-Džezarove biblioteke. To je bila visoko institucionalizirana praksa kojom je država zaplijenila imovinu zvaničnika nakon njihove smrti ili smjene, polazeći od načela da je bogatstvo stečeno javnom službom zapravo vlasništvo državne riznice (mīrī). El-Džezar, koji je desetljećima vladao Akrom i akumulirao ogromno bogatstvo, bio je potpuno svjestan da će nakon njegove smrti centralna vlast u Istanbulu pokušati preuzeti sve što je posjedovao.

Upravo je taj strah od konfiskacije bio glavni pokretač za utemeljenje knjižnice kao vakufa. Prema islamskom pravu, imovina pretvorena u vakuf postajala je neotuđiva i formalno zaštićena od državne zapljene. El-Džezar je strateški koristio ovaj pravni instrument kako bi osigurao da njegovo intelektualno naslijeđe i prestiž ostanu u Akri, umjesto da budu odneseni u carsku prijestolnicu. Dok je država konfiskaciju koristila kao alat za sprječavanje nastanka neovisnih lokalnih dinastija, on je vakufom gradio "sigurnu kuću" za svoje resurse.

Nakon njegove smrti 1804. godine, osmanski su službenici proveli detaljnu inventarizaciju njegove imovine radi zapljene. Ti popisi, koji su obuhvatili sve od gotovine i nakita do oružja, postali su najvažniji historijski izvor o sadržaju same biblioteke.

Iako je država uspjela konfiscirati veliki dio njegovog materijalnog blaga, biblioteka je, zahvaljujući svom statusu vakufa unutar džamije, u velikoj mjeri izbjegla tu sudbinu.

Nestanak biblioteke Ahmad-paše al-Jazzāra u Akri nije bio trenutani čin uništenja, već dugotrajan i postepen proces translokacije koji se protezao kroz cijelo 19. stoljeće. Iako je 1806. godine popisano 1.820 svezaka, do kraja 20. stoljeća u Akri je preostalo manje od jedan posto originalnog fonda. Knjige su iz Akre "curile" postepeno, a najraniji dokazi o njihovom novom vlasništvu izvan zaklade datiraju već iz 1829. godine. Jedan od glavnih načina odnošenja knjiga bio je kroz privatne mreže lokalne elite i učenjaka. Mnogi rukopisi završili su u rukama istaknutih porodica u gradovima kao što su Jeruzalem, Nablus, Jafa ili Haifa. Te su porodice knjige nabavljale kupovinom, darivanjem ili, u nekim slučajevima, neformalnim iznošenjem iz biblioteke koja je s vremenom gubila strogi nadzor.

Posebno je značajan put knjiga koje su završile u privatnim bibliotekama jeruzalemskih porodica; veliki dio tih fondova kasnije je, tokom rata 1948. godine, prebačen u Nacionalnu biblioteku Izraela pod oznakom "napuštene imovine". Drugi važan mehanizam odnošenja knjiga bila je trgovina antikvitetima u koju su bili uključeni lokalni posrednici i evropski konzuli. Suprotno uvriježenom mišljenju da su Evropljani izravno pljačkali biblioteku, istraživanja pokazuju da su oni rukopise najčešće kupovali od lokalnih trgovaca koji su već ranije došli u posjed knjiga. Naprimjer, zbirke koje se danas nalaze u Berlinu, Leipzigu ili Londonu često nose tragove ranijih vlasnika iz Sirije ili Palestine, što potvrđuje da su knjige provele desetljeća u lokalnim rukama prije nego što su napustile regiju.

Zanimljiv i često zanemaren aspekt sudbine biblioteke je pokušaj njene "rekonstrukcije" početkom 20. stoljeća. Lokalni vjerski službenici, poput muftije Abd Allaha el-Džezara, uvidjeli su razmjere gubitka i počeli sistematski otkupljivati originalne rukopise s tržišta kako bi ih vratili u Akru. Ovi naponi, iako hvale vrijedni, uspjeli su vratiti samo mali broj svezaka, a istovremeno su u biblioteku uvedene moderne štampane knjige kako bi se popunile praznine na policama. Ipak, trgovini na preostalim rukopisima često su namjerno brisani; pečati vakufa su strugani ili prelijepljeni kako bi se prikrilo ilegalno iznošenje, što danas otežava posao historičarima. Sudbina većine knjiga ostaje misterija, ali njihova putanja jasno oslikava društvene promjene i transformaciju pojma vlasništva nad znanjem u osmanskoj Palestini. ●

Selam alejkum šalje najveća hrvatska pjesnikinja

PJESNIČKI SVJETIONIK TAJNI VESNE PARUN – Rabije i Adnana Damašćanina

PIŠE: Filip Mursel Begović

U maju 1980. proslavljena hrvatska pjesnikinja Vesna Parun izlazi s književnog susreta u Knjižnici Bogdana Ogrizovića i ulazi u tramvaj broj 11 koji vozi prema zagrebačkoj Dubravi. U vagonu je gužva, nema mjesta. Izenada joj student, crnopusi stranac, mladić s druge obale Mediterana, ustaje i nudi mjesto. Uslijedio je kratki razgovor, nekoliko rečenica o otuđenosti i o tome kako se osjeća čovjek koji govori tuđim jezikom.

Rastaju se na okretištu u Dubravi, no, već sutradan se ponovno susreću, a Parun u tom mladiću prepoznaje sličnost s mrtvim bratom iz 2. svjetskog rata i izgovara da ga „ne želi ponovno izgubiti“. Toliko neobično počinje priča o Adnanu Al Marzouki, u Vesninu rukopisu preimenovanom u Adnana Damašćanina.

Za hrvatsku književnu javnost, lik Adnana desetljećima je ostao sveden na kuloarsku anegdotu i na nekoliko šturih rečenica o „mlađoj, misterioznoj ljubavi“, egzotičnom detalju u biografiji pjesnikinje koja je ionako u tuđim naričajama navikla biti viđena kao izdvojena, samotna, tvrdooglavo autonomna. Čak i kada novinski tekstovi pokušaju biti empatični prema ovom slučaju, Adnan se priziva kao sjena iz soneta i pitanje „gdje li je sad?“, kao egzotični ukras u jednoj već kanoniziranoj priči o Parun, o njezinoj ranjivosti, ponosu i siromaštvu, o njezinoj „neprilagodljivosti“ koja se u istom dahu romantizira i kažnjava.

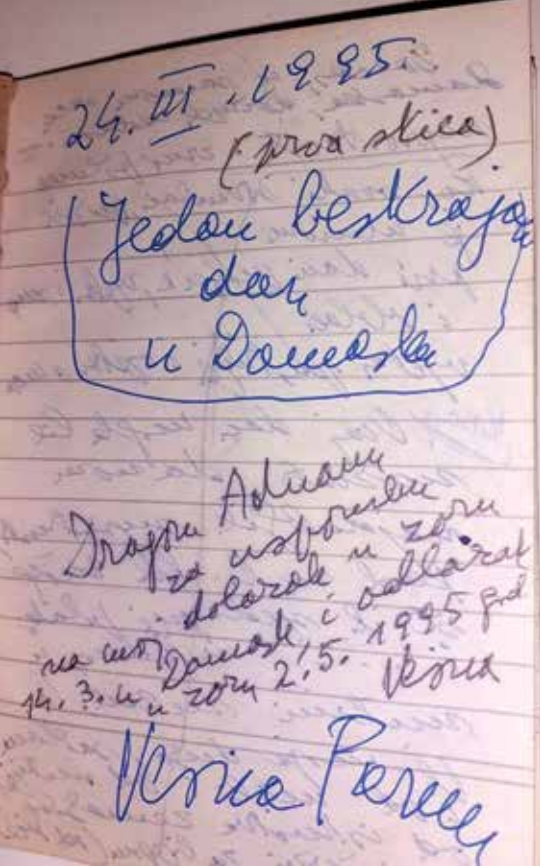
VESNIN ARHIV

Međutim, ako se u ruke uzme građa koju je otključao arhiv, mijenja se optika. Zapravo se mijenja razmjer i priroda onoga što je uopće bilo moguće u toj vezi, od usputne fascinacije prema zajedničkom radu i životu, birokraciji preživljavanja i, naposljetku, kontinuiranoj korespondenciji na relaciji Zagreb–Damask. Već sama činjenica da se u arhivskoj hijerarhiji fonda Vesne Parun (HR-HDA-1755) pojavljuje podserija naslovljena „Adnan Al Marzouki (1958), nevjenčani suprug“, vremenski omeđena razdobljem 1980. - 1995., razbija komotnu sliku o „misterioznom mladom strancu“ kao bliskoistočnom ornametu. Ta je podserija, štoviše, uvrštena u seriju „Ostali članovi obitelji Parun“, dakle, ne u rubriku prijatelja, znanaca ili dopisnika, nego u „obiteljski“ registrator arhiva.

U registratoru se čuvaju sve razglednice zajedničkog života. Dosjei su naslovljeni – „osobni dokumenti, produženje dozvole boravka / dobivanje državljanstva, studiranje u Zagrebu, književni rad, prevodilački rad, razno, korespondencija“. Međutim, iza svakog dosjea stoji jedna mala biografska bomba koja otkriva posve nepoznate detalje iz života, po mnogima, najveće hrvatske pjesnikinje.

“Produženje boravka” znači da je on želio ostati u Jugoslaviji, u Zagrebu. “Studiranje u Zagrebu” znači da je to susret pjesnikinje s budućim liječnikom, sa svijetom skripata i ispita i da je Parun taj svijet uzimala ozbiljno, kao da je i to jedna vrsta poezije. “Književni rad” znači da on nije samo “lik iz njezine pjesme”, već i

Najdramatičniji dokaz da je biografiji Vesne Parun potrebna nadopuna je u rukopisu. Na naslovnici njene radne bilježnice, danas u posjedu Adnana Al Marzouki, koji s porodicom živi u Kairu, jasno stoji „Jedan beskraj dan u Damasku (dvadeset i sedam pjesama u prozi)“, uz raspon datuma koji rukopis veže za proljeće 1995. Tu se nalazi i potpis „Vesna Parun – Rabija“. Taj detalj zasijeca kroz sve moguće dileme i nije više riječ samo o Adnanovoj usmenoj tvrdnji da je Vesna Parun u Damasku primila islam, već o njenom vlastitom samoimenovanju.

autor s konceptima pjesama na hrvatskom i arapskom, s vlastitom zbirkom koju je u konačnici suizdala upravo Vesna Parun, s likovnim rješenjima i s Vesninim komentarima koji ga uče "ljepšoj varijanti" jezika. "Prevodilački rad" znači da su se njih dvoje sreli i u najdubljoj tački interkulturalnosti, u prevodenju – u zoni gdje se tuđi stih mora presaditi u vlastiti jezik, pa se i život, htio-ne htio, počne preslovljavati.

ADNANOV ARHIV

Nasuprot državnog arhiva, gdje u miru počiva ostavština Vesne Parun, Adnanov privatni arhiv djeluje kao njegova suprotnost, kao topla, rasuta, gotovo filmska "scena" na stolu. Zgužvani papiri, preklapljene stranice, kuverte s arapskim adresama, markice, pečati, avionom poslane riječi. I tu se, odjednom, ono što je javnost često pretvarala u mit vraća u svoju elementarnu materijalnost. Naime, postoji niz Vesninih pisama koja su u posjedu Adnana, u Damasku/Kairu, i koja, barem od 1989. godine, pokazuju da se odnos prijateljski nastavlja nakon njegova odlaska iz Zagreba. Pisma su naslovljena sa „Dragi Adnane...“, „Selam alejkum“. A motiv njegovih očiju, koji je u njenoj pjesmi uzdignut do metafizičkog svjetionika, u korespondenciji postaje gotovo doslovan jer 1989. ona piše da joj nedostaju njegove oči, dakle, stih se vraća svom izvoru.

Najdramatičniji dokaz da je biografiji Vesne Parun potrebna nadopuna je u rukopisu. Na naslovnici njene radne bilježnice, danas u posjedu Adnana koji s porodicom živi u Kairu, jasno stoji „Jedan beskrajaj

dan u Damasku (dvadeset i sedam pjesama u prozi)“, uz raspon datuma koji rukopis veže za proljeće 1995. Tu se nalazi i potpis „Vesna Parun – Rabija“. Taj detalj zasijeca kroz sve moguće dileme i nije više riječ samo o Adnanovoj usmenoj tvrdnji da je Vesna Parun u Damasku primila islam, već o njenom vlastitom samoimenovanju. Jer Adnan je u kratkom intervjuu za hrvatske medije to posvjedočio, a što barem djelomično potvrđuje sama građa. Poznavatelji Vesne Parun znaju da je ona cijeli život prelazila granice – žanrovske, identitetske, duhovne, pa vjerojatno govorimo o biografskopoetičkom gestu, trenutku fascinacije kada pjesnikinja (koja je cijeli život proizvodila nove verzije sebe) preuzima drugo ime i time, simbolički, ulazi u drugi kulturni imaginarij. U istom tom razgovoru (Saša Šimpraga, „U tramvaju broj 11.“, portal Booksa, 25. 4. 2022.) Adnan eksplicitno kaže i ono što naslovnica bilježnice materijalno potvrđuje, da je do sada nepoznati rukopis doista nastao u Damasku, da sadrži 27 proznih pjesama i da je ostao u njegovom vlasništvu. To da je Vesna Parun bila iznimno zainteresirana za islam znaju i zagrebački Bošnjaci, koji se sjećaju njenih čestih druženja s Muhamedom Salihbegovićem i njegovom suprugom. Muhamed je bio poznat po svojem nepokolebljivom islamskom moralu, a u Islamskoj zajednici je bio zadužen za izradu vaktija.

Odnos Vesne Parun i Adnana Al Marzouki time nije tek sentimentalna epizoda, postaje prostor književnog događaja, susret mediteranskog zavičaja i orijentalne metropole, susret erosa i sestrinstva (kako ga oboje imenuju), susret jezika i pisama (latince i arapskog pisma). Kad se taj materijal jednom, nadamo se u potpunosti prezentira javnosti, postat će gotovo nemoguće Adnana čitati bilo kako drugačije nego kao vrlo stvarnog i bitnog protagonistu hrvatske književne povjesnice. Zapravo, njegov lik otključava razumijevanje kasne Parun, njezinu sposobnost da u starosti ne „zatvara“ život nego ga radikalno proširuje, sve do Damaska, sve do imena Rabija. Uostalom, tvrdi se da su je mrtvu našli sa slikom Adnana Damašćanina u ruci.

LJUBAVNI KANCONIJER VELIKE PJSNIKINJE

Vesna Parun (Zlarin, 10. 4. 1922. – Stubičke Toplice, 25. 10. 2010.), predstavlja jedno od najznačajnijih poglavlja suvremenoga hrvatskog pjesništva te je najprevođenija hrvatska pjesnikinja koja je pjevanje o ljubavi pretvarala u čitavu filozofiju osjećaja.

„Zore i vihori“ (1947), njezina prva zbirka, pojavljuje se u trenutku kada odjekuje ideološka funkcija i socrealistička kritika

VESNA PARUN DA NEMA TVOJH OČIJU ADNANU DAMAŠĆANINU

Da nema tvojih očiju, te ruže u vrtu sjena rascvale, u suton, stajala bih u svijetu besputnom kao prosjak vranama okružen. Mog bića kristal već je izbrušen, treperi cio prazninom i jekom. Ti krenu zrakom mjesječevom nošen ususret kasnom krajoliku nekom. I buđenje bi bilo samo pad u hladan bezdan, plovidba u Had da nema Tvojih očiju dalekih. Da nema Tvojih očiju dalekih što kruže kao svjetionik tajni tom hridi, gdje je grob mi zavičajni.

je proglašava apolitičnom i dekadentnom, a upravo to opiranje nasilnom ideologiziranju danas čitamo kao njezinu povijesnu vrijednost. Nakon toga dolaze zbirke koje učvršćuju njezin „ljubavni kanconijer“, u kojima se ljubav ne prikazuje kao romantična sreća, jer se vidi kao spoznaja o čovjeku i o samoći.

U kritičkim čitanjima „Crne masline“ naglašava se da Parun često pjeva iz „poslije“, ljepota se javlja nakon rasapa, kad subjekt ostane sam pred prozirnošću svijeta i pred činjenicom da tuđe ruke grle ono što je nekad bilo njegovo. Zato su Parunine ključne riječi odsutnost, trag, ožiljak. Čak i kada se ne traži pobjedu, nego minimalni ostatak smisla, da joj se barem kaže nešto „o njemu“, da ne mora pitati strance.

U antologijskom ciklusu „Psalmi nerotkinje“ vidimo strukturu lirске ispovijesti, povezane motivski i narativno, u kojoj se majčinstvo simbolički preoblikuje u „ranjene pjesme“, zamjenu za nerođenu djecu. U Adnanovu sjećanju Parun mu, dan nakon prvog susreta, govori da vidi veliku sličnost između njega i brata kojeg je izgubila u ratu, i da vjeruje kako joj se brat „vratio“. Taj motiv reinkarnacije lahko bi skliznuo u sentimentalnu legendu, ali u Paruninu opusu on ima ozbiljnu književnu logiku. U njezinom lirici Drugi je često istodobno ljubavnik i spas, ali i figura koja otvara ranu, muškarac koji odlazi, koji iznevjerava, koji nije „tu“. U „Psalmina nerotkinje“ ženska se žudnja za rađanjem prelama u žudnju za smislom, a pjesme postaju „djeca“ koja ipak ne mogu ispuniti prazninu. U takvom horizontu, Adnan kao „brat“ i kao „Damašćanin“ postaje gotovo idealna figura, komu se može biti i sestra i

učiteljica, a da se pritom ne poništi erotska energija. To je ujedno rijetka, krhka ravnoteža koju Parunina poezija stalno traži.

Otvora se i mogućnost da kasniji biografski odnos s Adnanom čitamo kao niz događaja koji osvjetljava trajnu strukturu Parunina subjekta. „Nerotkinja“ ne prestaje postojati zato što se u njezinu životu pojavi muškarac, ona pronalazi novi oblik bliskosti, oblik koji sami akteri opisuju kao bratskosestrinski. U tome je sadržan odgovor na jednu od najsnažnijih rana njezine lirike - potrebu da se voli bez posjedovanja.

SUŽIVOT NESVRSTANIH IDENTITETA

Adnan Al Marzouki rođen je 1958. u Siriji i u Zagreb dolazi krajem 1970ih na studij medicine. Parun u trenutku njihovog upoznavanja ima 58 godina, on 22, razlika koja je, u stereotipima, trebala proizvesti skandal ili anegdodu. No ovdje proizvodi nešto drugo, savez dvoje ljudi koji su na različite načine izgnani iz „normalnog“ života – ona, kao pjesnikinja koja odbija biti salonski ukras, on, kao stranac koji u Zagrebu sklupa vlastiti nesvrstani identitet između Sirije i nekađanje Jugoslavije.

Najkonkretniji biografski trag njihovog suživota nalazi se u Paruninoj adresi u zagrebačkoj Dubravi. U jednom biografskom prikazu stoji da se 1978. seli u Badelovu ulicu 15, a „taj stan“ od 1980. dijeli s „velikom ljubavi, mladim Sirijcem Adnanom Al Marzouki“. Isti izvor donosi prizor da dok Adnan uči za ispите, Parun slika masline i borove temperom, „otkako nije imala dovoljno riječi“, i u tom slikarstvu ponovno gradi svoj dalmatinski pejzaž. U kasnijoj dobi prelazi i u

slikarstvo kao paralelni kanal istoga poriva, sačuvati svjetlost. A u tom prostoru stanuje i budući liječnik, koji taj pejzaž uči kao što uči i hrvatski jezik. Njihova zajednica, dakle, počinje kao zajednica učenja, on uči medicinu, ona uči njega hrvatskom, a on njoj donosi nove književne horizonte.

Iz tekstova koji se o njima pišu (prije svega mislimo na sjajan istraživački esej novinarka Ivane Perić iz 2021. godine) saznajemo i da je Adnan pisao poeziju na arapskom i hrvatskom, te da je 1983. objavio malu zbirku „Mjesec u tuđini“, s Parun kao izdavačicom. Ta činjenica govori da je Parun investirala u njegov glas, u njegovu mogućnost da govori u jeziku koji nije materinji. Još je važnije da su zajedno prevodili, osobito pjesme sirijskog autora Nizara Kabanija. U toj prevodilačkoj praksi, koja je uvijek i praksa slušanja, može se prepoznati prava metafora njihova odnosa, dvoje ljudi iz različitih tradicija pokušava naći zajednički ritam, prenijeti smisao preko granice jezika. Ako je Parun u ranoj poeziji gradila mediteranski locus amoenus kao antipod ratnom strahu, ovdje se taj Mediteran doslovno širi, od Zlarina i Šibenika do Damaska, i postaje interkulturni prostor.

Najjači „tekstualni“ trag Adnana, međutim, jeste Parunina pjesma „Da nema tvojih očiju“, posvećen „Adnanu Damašćaninu“. Sam čin posvete već je svojevrsni govor čežnje. U pjesmi „oči“ rade dvostruko, kao konkretan detalj voljenog bića i kao orijentir u svijetu koji se raspada. Dovoljno je osjetiti sintagmu „svjetionik tajni“ i sliku „buđenja“ što bi bez tih očiju bilo tek „pad u hladan bezdan“, pa da se shvati kako u njenoj ranijoj lirici ljubav je često bila „poslije“, a ovdje je ljubav uvjet mogućnosti života.

.....

Saznajemo i da je Adnan pisao poeziju na arapskom i hrvatskom, te da je 1983. objavio malu zbirku „Mjesec u tuđini“, s Parun kao izdavačicom. Ta činjenica govori da je Parun investirala u njegov glas, u njegovu mogućnost da govori u jeziku koji nije materinji. Još je važnije da su zajedno prevodili, osobito pjesme sirijskog autora Nizara Kabanija. U toj prevodilačkoj praksi, koja je uvijek i praksa slušanja, može se prepoznati prava metafora njihova odnosa, dvoje ljudi iz različitih tradicija pokušava naći zajednički ritam, prenijeti smisao preko granice jezika.

A opet, priroda odnosa ne da se smjestiti u jednu riječ. U arhivu stoji „nevjenčani suprug“, jer institucija traži termin. U Adnanovu svjedočenju stoji „bratsko-sestrinski odnos“. U Paruninu zapisu stoji istodobno „jedini prijatelj“ i „zadnji ljubavni sonet“. Kao da svaka riječ – suprug, ljubavnik, prijatelj, brat – hvata samo jedan aspekt, a cjelina uvijek bježi. U njihovu su životu ima i sitnih, „događajnih“ detalja o zajedničkom životu koji nisu trivijalni jer Parun vraćaju iz aureole u grad, u život, u svakodnevnu radost.

ZAVRŠNI ČIN EPOPEJE

U martu 1989. Adnan se vraća u Siriju zbog obaveznog vojnog roka. Parun bilježi datum njegova odlaska, a arhivski sažetak navodi da je kod nje stanovao do 1989. Kada 1995. Parun putuje u Damask i tamo provodi dva mjeseca s Adnanom i njegovom obitelji, putovanje djeluje kao završni čin privatne epopeje, kao povratak Mediterana Mediteranu. Tu dolazi i najkontroverzniji detalj i tvrdnja da je Parun u Damasku 1995. „primila islam“ i da je to htjela objaviti. Ono što sigurno znamo jeste da je Parun cijeli život tematizirala prelazak granica, između žanrova, jezika, intime i satire, pa i ovaj mogući „prelazak“ možemo čitati kao oblik iste potrebe da se približi Drugom, preobrazbom a ne posjedovanjem. Nakon dolaska iz Damaska objavljuje i ciklus pjesama iz kojih se uočava fascinacija džamijama i atmosferom koju je ponijela iz Sirije.

U tom razdoblju, prema Adnanovu svjedočenju, nastaje i neobjavljena zbirka pjesama u prozi „Jedan beskraj dan u Damasku“, rukopis od 27 tekstova koji je posvetila i darovala njemu, i koji je i danas u njegovu vlasništvu. Riječ je o skrivenoj građi koja bi mogla proširiti naše razumijevanje Parunine kasne poetike i njezina odnosa prema prostoru Orijenta. Adnan kaže da i dalje piše te da je dobio nekoliko književnih nagrada, što ukupnoj priči daje posebnu draž.

Parun umire 2010., neposredno prije početka rata u Siriji, Adnan kasnije napušta Siriju upravo zbog rata i seli u Kairo. Kada danas čitamo njihovu priču, lično se presijeca s globalnim previranjima, a Mediteran, Parunina velika metafora, postaje i prostor tragedije, interkulturna lekcija iz bliskosti o Dalmaciji i Damasku, jasminu i maslini, u zagrebačkoj Dubravi.

Vesna Parun je ljubav shvaćala kao egzistencijalnu kategoriju, kao praksu brige i kao jezik otpora. U pjesmi posvećenom Adnanu, oči su „svjetionik“ zato što obećavaju sreću i zato što svijet bez njih postaje besputan, pa se čini da je ponekad cijela historija književnosti skrivena u jednoj gesti. U ovom slučaju ustati u tramvaju i ponuditi mjesto pjesnikinji. ●

IN MEMORIAM

Tahir Mujičić (Zagreb, 21. 7. 1947. – Zagreb, 22. 2. 2026.),

S NADOM DA JE AHIRET dovoljno prostran za ovako dobroćudan tahiret

Zbirka pjesama "Vlaška 99" otvara se jednom naizgled usputnom, ali poetički iznimno sugestivnom jezičnom dosjetkom – riječju „tahiret“. Ta novotvorena, nastala rimovanjem i semantičkim pomakom od religijskog pojma „ahiret“, ne funkcionira tek kao duhovita jezična intervencija, nego kao kondenzirani znak čitavoga Mujičićeva pjesničkoga projekta.

PIŠE: Ervin Jahić

Pokušaj sinteze tako polivalentne umjetničke biografije, kojoj je vedri i ponosni vlasnik bio Tahir Mujičić (1947. - 2026.), odveć je složen posao da ga nisam ni izbliza kadar obaviti. Odavno je netko ustvrdio da je Tahir bio umjetnik upravo bezobrazno bogate biografije. Iz svog rakursa, prema vlastitim sklonostima i afinitetima dakle, sjećat ću ga se kao iznimno plodnog člana dramskog trija Mujičić - Senker - Škrabe, koji je hrvatsku književnost zadužio nekolicinom jetkih i, u satiri, bezmalo nenadmašnih parodijskih tekstova koji su svoju snagu ovjerili nizom uprizorenja, kao nemonotonog proznog pisca, a možda i naizrazitije - kao duhovitog i autentičnog pjesnika. Dopustit ću si pritom i jedno svakako privatno osjećanje kojim se tješi moje sjećanje. Ono se, naime, s povjerenjem naslanja na godine srdačnoga odnosa između nas, odnosa koji nikada nije bio njegovan kao nešto podrazumijevajuće, ali činjenica da sam u prijateljskim i intenzivnim odnosima s njegovom svojtom, Mujičićima i Brajovićima, i za Tahira, i za mene, značila je više od poznanstva. Kada je izrazio želju da za njegovu knjigu *Vlaška 99* napišem pogovor, bio je to, koliko me sjećanje služi, izraz zahvalnosti što sam ga dvaput antologizirao i time upozorio na njegovo mjesto u novijoj hrvatskoj i bošnjačkoj poeziji.

Vidali smo se najčešće ljeti, u Starom Gradu na Hvaru. Bio je tamo Tahir svoj na svome - velemaistor kozerije i jezičnih improvizacija, neusporediv verbalni žongler, čovjek riječi i priča, garniranih zafrkantskim

poantama, riječju - vedra luda kojoj je merak da zabavi sebe i druge, mimo kronične ljetne dosade i njezinih rutinskih inercija. Rijetko smo se vidali u Zagrebu. Možda je to, međutim, najintenzivnije bilo u vrijeme objavljivanja goleme, sjajno koncipirane, i za Tahira, ali i za našu kulturu, silno važne monografije o njemu u povodu 60-godišnjice života. Rahmetli Dževad Jogunčić, koji je bio jedan od izdavača toga kapitalnoga izdanja, živio je, disao za taj spomenik Tahiru još za Tahirova života. Zezao sam ih obojicu da takvu monografiju i zaslužuju tek rijetki dječarci koji se nikada nisu prestali igrati i koji drže do znaka jednakosti između poslova života i poslova umjetnosti. I danas tako mislim: Tahir je bio lucidni dječak koji nikada nije ni želio odrasti, pritom autentični zagrebački gospon bosankomuslimanskih korijena kojemu je Zagreb bio pozornica života, a hrvatska kultura prirodni okoliš.

Budući da sam već, rekoh, pisao o knjizi koja će zacijelo ostati najreferentnijom u divljem stihovnom Tahiristanu - koji broji devet stihobirki, od koji su neke, doduše, i ponovljene i priređene pod drugim naslovima - neumjesno mi je bilo ponoviti isti tekst pa ću pokušati na ovom mjestu, u povodu rastanka s Tahirom, tek ugrubo ukazati na njezine glavne "sastojke", doduše kako ih vidim nakon 15-ak godina. Još da napomenem i to da *Vlaškoj 99* iz 2009. godine pretihode zbirke *Kokot u vinu*, 1994., *Irski Iranec i iranski Irec: svehrvatska pjesmarica*, 2000., *Kokoš in the rye*, 2000., *Zvonjelice für Cvite: /sonetna kapunjera/*, 2004., *Primopredaja ili*

Divljim Tahiristanom, 2004., a nakon nje objavio je još i zbirku *Luna lusitana*, 2010., te *Maksum*, 2014., od kojih je potonja nekovrsni derivat *Vlaške 99*.

Javivši se prvom knjigom u zapravo zrelim godinama, Mujičić se legitimirao kao najizrazitiji tekstualistički ludist u novijem hrvatskom pjesništvu. On, naime, na slavnigovsko-pavlovićevskom tragu ukazuje na recepcijske poremećaje, proturječne detalje, autoreferencijalnost, lucidna i duhovita zapažanja, intertekstualnost, parodiju, aleatornost, svakovrsne pretjeranosti koje od književnog igranja čine mjesto razmjene i koje aktivira recepcijske mogućnosti čitatelja, uvlačeći ga u pjesmu "lakog stiha" i nako malih, banalnih i trivijalnih sadržaja. Kako bi rekao W. Iser, tekst je igralište koje destabilizira obzor očekivanja, recepciju i, što je najvažnije, sam jezik. Tako se zbirka pjesama *Vlaška 99* otvara jednom naizgled usputnom, ali poetički iznimno sugestivnom jezičnom dosjetkom – riječju „tahiret“. Ta novotvorena, nastala rimovanjem i semantičkim pomakom od religijskog pojma „ahiret“, ne funkcionira tek kao duhovita jezična intervencija, nego kao kondenzirani znak čitavoga Mujičićeva pjesničkoga projekta.

Preuzeta i preoblikovana iz prijateljskog, gotovo usmenog konteksta, ona u autorovu diskursu zadobiva status ključne metafore: označava ne samo „onaj svijet“, nego i osobni, ludički, jezično razigrani prostor poezije – prostor u kojem se identitet, sjećanje i jezik neprestano preoblikuju. U tom smislu „tahiret“ postaje više od riječi: on je konceptualni okvir Mujičićeva pjesništva,

mjesto susreta autobiografskog i fikcionalnog, građanskog i metafizičkog, lokalnog i transkulturnog. Upravo ta višeslojnost i aluzivna raskoš čine ovu zbirku iznimno plodnim poljem književnokritičkog čitanja. Već na žanrovskoj ravni *Vlaška 99* izmiče jednoznačnom određenju. Ona se može čitati kao poetizirana historiografija obiteljskog i kulturnog mikrokozmosa, kao lirski memoaristika, ali i kao fragmentarni poetski roman odrastanja, odnosno svojevrsni Bildungsroman u stihovima. Istodobno, u mnogim pjesmama prisutni su izraženi dijaloški i dramski elementi, što dodatno destabilizira granice između lirike i drugih književnih rodova. Takva žanrovska hibridnost nije slučajna, nego proizlazi iz autorove temeljne poetičke geste – iz onoga što bismo mogli nazvati njegovim „poetskim anarholiberalizmom“, odnosno svjesnim odbijanjem normativnih ograničenja književne forme.

Mujičićev pjesnički glas, rekosmo, formirao se u dijalogu s tradicijom, osobito s modernističkim nasljeđem Bore Pavlovića i Ivana Slamniga. No, premda izrazito prepoznajemo tragove slamnigovske ludičnosti, parodijskog odnosa prema jeziku i sklonosti makaronizmu, Mujičić izbjegava zamku epigonstva. Njegova poetika razvija se u smjeru samosvoje jezične sinteze: on stvara vlastiti idiom u kojem se različiti jezici, dijalekti i stilovi međusobno prožimaju, sudaraju i transformiraju. Riječ je o dinamičnom jezičnom prostoru u kojem se značenja proizvode „iznutra“ i „izvana“, grafijski i semantički, kroz neprestanu igru

označitelja. Ta igra, međutim, nije puka formalna akrobatika. Ona je, u svojoj srži, egzistencijalna i identitetska. Mujičićevo pjesništvo nastaje na sjecištu više kulturnih i jezičnih tradicija – hrvatske, bosanskomuslimanske i šire europske – te upravo iz te „raspolućenosti“ crpi svoju energiju. Rezultat je složen konglomerat diskursa u kojem se folklorni elementi, religijski motivi, urbani zagrebački kontekst i intertekstualne reference stapaju u jedinstvenu cjelinu. U *Vlaškoj 99* taj identitetski sloj postaje osobito izražen. Zbirka se može čitati kao intimna kronika odrastanja unutar zagrebačke muslimanske obitelji, pri čemu se privatna iskustva neprestano prepliću s kolektivnim povijesnim i kulturnim narativima. Autor pritom izbjegava zamke sentimentalizma i patetike: autobiografski materijal podvrgava ironiji, humoru i karnevalizaciji. Obiteljski odnosi, religijski običaji i društvene norme prikazani su iz dječje perspektive koja istodobno razotkriva njihovu apsurdnost i emocionalnu kompleksnost.

Posebno mjesto u zbirci zauzima humor, koji kod Mujičića nije tek sredstvo zabave, nego ključni spoznajni alat. Kroz grotesku, parodiju i jezične kalambure autor destabilizira ustaljene obrasce mišljenja i otvara prostor za nova značenja. Njegova „kultura smijeha“ djeluje kao protuteža ideološkim i egzistencijalnim pritiscima, omogućujući svojevrsni estetski otpor ozbiljnosti svijeta. Formalno, pjesme karakterizira slobodan stih, često razlomljen prema autorovu subjektivnom ritmu, uz naglašenu zvučnost i ritmizaciju koja ponekad priziva obrasce

usmene, osobito epske tradicije. Taj spoj modernog izraza i folklorne matrice dodatno pojačava dojam višeslojnosti i intertekstualnosti. Unatoč naglašenoj ludičnosti, Mujičić ne odustaje od ozbiljnijih tonova. U pojedinim pjesmama, osobito onima koje tematiziraju rat i povijesne traume, humor ustupa mjesto suptilnoj, ali snažnoj melanholiji. Te dionice pokazuju drugu stranu autorova dara: sposobnost da bez patetike artikulira iskustvo gubitka i nesigurnosti, pretvarajući osobnu bol u univerzalno prepoznatljiv poetski izraz.

U cjelini gledano, *Vlaška 99* predstavlja važan doprinos suvremenom hrvatskom pjesništvu. Ona proširuje tematski i jezični horizont lirike, uvodeći u nju prostore i iskustva koji su dosad bili nedovoljno zastupljeni. Istodobno, zbirka potvrđuje Mujičića kao autora iznimne inventivnosti, čiji se pjesnički projekt temelji na neprestanoj transformaciji jezika i identiteta. Može se reći da „tahiret“ iz uvodne dosjetke funkcionira kao metafora same knjige: to je prostor sjećanja i imaginacije, osobni „onaj svijet“ u kojem se subjekt i njegovo iskustvo iznova konstituiraju kroz jezik. Mujičićeve pjesme upravo su takva mjesta – mjesta na kojima se ne samo prisjećamo sebe, nego bivamo i dozvani u sjećanje.

S nadom da je ahiret dovoljno prostran za ovako dobroćudan tahiret, s kojim smo se češće smijali nego plakali, ali i s nadom da tamo našem Tahir-begu nje nimalo dosadno, zaokružujem ovu kratku bilješku o dragom mi pjesničkom Karadozu, čovjeku bezobrazno bogate biografije. ●

Prof. dr. Iva Grgić Maroević
(Govor predsjednice Hrvatskog
PEN centra na dženazi književniku
Tahiru Mujičiću, Mirogoj, 2. 3. 2026.)

DEFINICIJE SE NISU ODNOSILE NA TAHIRA MUJIČIĆA

Poštovana obitelji Tahira Mujičića. Kćeri Mejra, zete Jovice i zete Vide, unuko Cvita, unuko Luči, Tine Cvitin, te, najvažniji u posljednjim godinama Tahirova života, praunuče Iliase, u ime hrvatskoga centra Pen-a i u svoje osobno, izražavam vam najdublju sućut. Čuli smo sada ariju „O mio bambino caro“ iz opere Gianni Schicchi, u kojoj smo mogli naslutjeti i maloga Tahira, ali i tebe, Iliase, odnosno želju Tahirovu da se život nastavi i ONKRAJ njega, kao kad ti je pjevao Carissimo Pinocchio.

ONKRAJ, dopustite mi da kažem, to je bio Tahir Mujičić. Definicije se na njega odnosile nisu. Stoga ovaj put nisam kadra odvojiti javno od privatnoga. U ime hrvatskoga Pen centra naravno da mogu samo izraziti žaljenje što mi se čini da nikada više nećemo imati člana koji će biti tako uronjen u hrvatsku književnost, osobito dramsku (Domagojadu sam s prijateljima pohodila još kao gimnazijalka) ali i u hrvatsku pjesničku povijest, kao što je to bio vaš otac, tast, djed i pradjed. Koji će tako, kao što već rekoše drugi, među kojim ističem Nikicu Petraka, nastaviti neke tradicije, kako bismo ih poštovali, ali, molim vas lijepo, u Tahirovo ime, i propitivati.

Znao je Tahir Mujičić u svojem kasno objavljivanome (tek od njegovih kasnih četrdesetih godina) pjesničkomu opusu napisati npr. sonet, zvonjelicu (kao što su Zvonjelice für Cvite). „U čemu je tu problem?“, tako zamišljam da bi on rekao - kao što su to znali veliki maestro iz prethodne generacije Ivan Slamnig, pa onda, bliže Tahirovoj generaciji, na primjer Zvonimir Mrkonjić i Tonko Maroević.

Između onih koji rimovati ne znaju i onih koje rimovanje preziru (a ja mislim da su to isti), on je i znao i ne prezirao, birajući trenutke kad je tome mjesto. Kao što su to znali Slamnig, Mrkonjić i Maroević, bivajući anakroni onda kad je i valjalo da budu anakroni. Jer, zašto biti suvremeni ako nam je do nečega doista stalo?

A birajući i trenutke kad rimovanju nema mjesta, napisao je Tahir Mujičić zbirku „Vlaška 99“. Ne kažem da „Kokot u vinu“ iz 1994. godine (koju je ilustrirao niz slikara, jer Tahir je, i sam likovno nadaren, likovnost cijenio i također živio) i „Kokoš in the rye“ iz 2000. (koju je ilustrirao njegov i moj dragi prijatelj Hrvoje Šercar), nisu važne poetske zbirke Tahira Mujičića - pogotovo zato što je bio itekako svjestan razlike u životima što ih imaju voditi muškarci i životima što ih imaju voditi žene, napose tu mislim (a mislim da mislimo i svi), na njegovu suprugu, poštovanu gospođu Sanju. Tvoju, Mejra, mamu.

Ali „Vlaška 99“ (iz 2009., s ilustracijama Fadila Vejzovića) poetska je zbirka koja nam govori o Tahiru kao dječaku Zagrepčancu. Ili Zagrepčaninu. Onakvom kakvi su nekoć bili, kakvih se ni ja ne bih sjećala da mi, osim mojih roditelja, i Tahir o njima nije govorio.

Govorio, da, i u zajedničkom nam Starom Gradu na Hvaru. I na zagrebačkom i na starogrojskom govoru. I javno, na jedinstvenom književnom festivalu Faropis, na kojemu su sudjelovala takva imena da biste me sada optužili za name-dropping kad bih ih samo i spomenula, festivalu što ga je ustrojio i održavao zahvaljujući Mejri i Jovanu Brajoviću.

I privatno nama svima, svojim. Sanji Roić i Sinanu Gudževiću. Damiru Cariću. Još češće Miri Lupi i Dinku Lupiju, pa svim Maroevićima, Maji i Jakši, Mirjani i Vinku.

Da, i meni i Tonku. I izmijenili su pokoji sonet, ta dvojica. Neću ih, ovom prilikom, čitati. Jer se nadam da ćete Tahira vi čitati. To bi on volio i tome se, uvjeren sam, nadao.

Samo ću, stoga, parafrazirati jedan od stihova iz zbirke Vlaška 99, reći: Gute Nacht, lieber Tahir

Prof. dr. Lada Čale Feldman (Govor univerzitetske profesorice, književne teoretičarke i teatrologinje na dženazi književniku Tahiru Mujičiću, Mirogoj, 2. 3. 2026.)

DA NE IZDAM TVOJ NEPOBJEDIVI DUH

Dragi Tahire,

Pravim se evo danas da ne govorim drugima, nego da se tebi samom prisno i izravno obračam, ne zato što mislim da bi taj modus mogao prevladati stereotipiju uobičajenih ceremonija, jer takvih nadgrobnih govorničkih navada ne manjka, nego zato što si utvaram da znam koliko si cijenio pretpostavku da su riječi kadre oživjeti i posve po drugim, ovozemaljskim kriterijima nepostojeća bića.

Tako si ti sad još živ preda mnom, ne samo u svojoj pustopašnoj i srećom uvelike crtežom, karikaturom, stripom, fotografijom, lutkom, slikom i tiskom ovjekovječenoj umjetničkoj egzistenciji, nego i u svojem ljudskom, odnosno, da budem preciznija, vilenjačkom, oštroidnom, grohotnom, kosmatom i korpulentnom, cjeloživotno nezasićano, a opet magijski plodotvornom i čudotvornom obličju, koje se toliko puta znalo zaigrano sebe odričati i udruživati u raspusne dramatičarske trojke i nešto brojnije Čopor-horde, ili snovito konvertirati u alternativne identitete, recimo, Tahomila Mouchičke, Mujasa Ferencza Tacy & Maxundmorica MUmleka i Rainer Maria Mujocka, ili božemiprosti Cvitine bake, da sigurno ne haje što se preselilo negdje drugo, s one strane, da tamo, kao i njegov mili O, kaj Winetou, u vječnim lovištima, ponovno kao dijete po zraku hvata neke druge jezične okrajke, dijalekte, složenice i rime pa na nas s tim besmrtnim novostečenim blagom u božanskom krilu samilosno gleda kako se još koprčamo u svojim sitnim smrtničkim brigama...

Dragi Tahire, previše sam se puta hihotala dok sam gutala retke tvojih nepredvidljivih pošiljki stihova, drama i romana, da bih sad odjednom u ovih svega tjedan dana bila spremna naučiti kako da istodobno tugujem i oplakujem što si nestao s našega odviše ljudskog obzora, a opet ne izdam tvoj nepobjedivi duh u kojemu si čitav život mislio, govorio, pisao, organizirao, stvarao i okupljao, osnivajući svakojake oblike spisateljskih, glumačkih, lutkarskih, likovnih, putujućih i stajaćih kazališnih i filmsko-ljubiteljskih savezništava, jer to je bio duh neuništiva veselja, hedonizma, neposustale energije i stvaralačkih ideja, duh prkosa i ruga kakvim si se svojedobno, osnovavši ad HOC, prvi Hrvatski oslobodilački cabaret, odlučio u brk nasmejati čak i ratu.

Tvoj nestanak znači drastičan gubitak upravo vrlo u nas manjkava smisla za komično rušenje svakojakih hijerarhija, za učeno-bezočni spoj najopscenijega i najrafiniranijega humora, ne dakle za svima omiljeno bljedunjavu i cinično podsmjehivanje, nego za jedri, gromki smijeh koji razoružava sve pompozne i monumentalne formule, ličnosti i prilike, kakav si, vadeći iz neiscrpiva arsenala svojih anegdota, šort šoriza, harmsica i priča, prošao oko sebe uživao, ali i znao svojim neobuzdanim dosjetkama poticati u svima nama.

Gubitak je to, naposljetku, nevidena i djelotvorna heteroglotsko-poliglotskog žongliranja u svim pravcima i žanrovima, jer ti nisi jezicima i dijalektima, kako se voli reći, vladao, nego si se u njih naglavce uranjao i puštao da oni tobom vladaju bez nekog unaprijed utanačenog reda i zakona, da se međusobno razuzdano miješaju i prepliću, proizvode začudne i da, prije svega komične spojeve koji kao da se na tebe upravo lijepe i kao da ih se nikako ne možeš odreći čak i onda kada te vode iz visokomimetskog vrha u niskomimetsko prizemlje, premda logika priče ili pjesme kanda vodi drugamo ili se pak čini da si se otputio prema kakvom mudrom izvodu i zaključku.

Prijateljevali smo izdaleka, uglavnom preko knjiga, pisama, računala i telefona, razdvajala su nas naraštajna desetljeća i mogao si mi biti otac, mislim da si možda, neka mi Mejra oprostí što te na trenutak prisvajam, i bio najbliži nekoj njegovoj light i, nadam se da ne misliš da je neumjesno, karnevalskoj varijanti, koja mi daje sve licence ovoga svijeta, a više od svega onu poetsku, jer nikada ni nakon kojega čitanja me nije spopadala tolika potreba da se igram onim što mi je dano na kritičku opservaciju i promptni komentar, tolika štoviše da sam se katkada morala koriti i opominjati da se latim pametnijega i svojim kapacitetima priličnijega posla pa za promjenu ipak štrebersko-analički pokušam pokazati kako si unatoč ili zapravo baš hvala svekolikoj šaljivosti, ti nenadmašan, svima nama prijeko potreban i dubok, ili, kako Nikica Petrak svojedobno o tebi reče, zahtjevan pisac.

Pisac koji nas je samo trajno zavaravao svojom lepršavošću, je zapravo zauzevši najjazovnijih od svih spisateljskih gardova, uvijek izložen opasnosti da bude proglašen trivijalnim, površnim, kratkodometnim i nižerazrednim, apolitičnim ili neangažiranim, pisac naposljetku bez čijih bi parodija i pastiša, primjerice, Držića i Krleža, kakve si ti uspio sročiti u rijetko uspjelom suradništvu sa svojim studentskim doslušnicima Ninom Škrabe i Borisom Senkerom, ti kanonski opusi ostali nepovratno zarobljeni u uozbiljenim režijskim i akademskim kostrijetima..

Pisac bez čijeg sluha za ženski ukus i sjetno-komične potencijale žanra melodrame koje propituješ u svojoj trilogiji Nauk od žena, cijela mučna saga kasnosocijalističke, ratne i postranzicijske Hrvatske bila raskoljena na možda ne uvijek propagandnu, ali prečesto jeftinu patetiku s jedne i udobni konzumentski zaborav s druge strane i bez čije bi razorne implozije spisateljskih i uopće intelektualnih arogancija u romanu-zbirci Pri-povijest o O-u nestalo s vidika svake trijezne relativizacije narcisoidnih krinki svih naših velevažnih i veleimenovanih vele-veličina, u kakve se nikada nisi htio ubrajati, uvijek radije svoje pandane nalazeći u naizgled beznačajnim likovima kakav je i tvoj inspicijent iz Inspicijentove pesni, ili romaneskni František Fifulka, svejedno potresan i tragički moćan i sasvim dostojan Hamleta kojega je, uza svu svijest o vlastitoj životnoj, ljubavnoj i profesionalnoj, dakle sveukupnoj glumačkoj nedoraslosti naumio odigrati na Lovrijencu, u ratnom Dubrovniku.

Na kraju si pisao o utrnulim zagrebačkim kinima i filmovima koje si u njima ogledao, naravno, ne višetomne, nego, sasvim u skladu sa svojom nepretencioznošću, male romane... a ja sam uspjela izgubiti korak, jer si Tahire ti poput nekog nestašnog i vedrog zekana koji uvijek skoči u stranu na koju se čovjek ne stigne pripremiti, kao što se ni ja na ovaj trenutak nikada nisam mogla pripremiti.

Dragi Tahire, nije mi bilo ni na kraj pameti da ću se u ovome svojstvu naći pred tvojim odrom, sve je nestvarno, osobito sada kad se navodno baš moram od tebe oprostiti, kad ti moram poželjeti mir i spokoj, jer ja tebe, oprostí mi Tahire, mirnog i spokojnog naprosto ne mogu zamisliti - kako bi Krleža napomenuo, na slovenskom je odar pozornica, te se tješim kako mora da si ti ionako samo odlučio da ćeš i na njoj nastaviti svoje neumorno teatarsko djelovanje.

Pa nama, tvojoj odanoj publici, ostaje samo da sada, dok čekamo da ti se pridružimo, pokušamo uhvatiti onaj izgubljeni korak kojim si uvijek krupno pred nama grabio i da ne dopustimo da se pretvoriš i u kakav nepomični spomenik.

Uzalud je naime u tvom opusu tragati i za kakvom komikom nekontaminiranom dramskom rečenicom primjerenom ovoj situaciji, pa s obzirom da je riječ o prilici koja naprosto doziva završnicu Hamleta, dopusti mi da u tvoju čast pročitam tvoju maestralnu hamletovku desetuu:

duha
ti fali o moj duše
i
daha
jer duh kad se ovako uspuše
uz
mire lovrijenca u roli helsingora
i
uz skale
na mirovinu početi mislit mora
i
pušćat
brižna hamleta nek ide kvragu
i
nek ponese
i svu pratež i shakespearea i dragu
a
vlast ko vlast
svaka nek sama čeka svog
fortinbrasa
na dovratku srušenih dveri
poput kučka kera pesa pasa
i
još samo u onom jednom jedinom zadnjem izdišuće duše
dahu
nek vrati se
prahu

SJEDI MELEK I GLEDA I SLUŠA

OTOMANSKO CARSTVO PRVO

uza desni duvar otoman a na njemu oblak dima duhanskog
ispod oblaka nena moja rahmetli zildifa
uza lijevi duvar otoman a na njemu oblak dima duhanskog
ispod oblaka nena moja rahmetli ajša
uza duvar središnji i opet otoman a ponad njegov dva oblaka
dima duhanskog a ispod njih pranena moja rahmetli nana

a
usredsrijede
mangala
elem
ponad otomana tri strasli oblaci duhanski
a na njima
sjedi
on
sjedi melek i gleda i sluša
ispod oblaka skupila se tri
otomana
i na njima sjede puše kahvenišu
misle plaču misle plaču misle
moje
nena nana nena
cijelo otomansko carstvo jedno

OTOMANSKO CARSTVO DRUGO

nena zildifa preko šeker kocke srkne tanku kahvu iz
vrelog fildžana pa otpuhnu kolud dima put stropa
nena ajša isto
pranena nana išaretom me zovnu i tutnu mi dinare
u malu šaku
i niz basamake po tri pakla ibra po tri pakla drave
po tri pakle drine pa uz basamake i opet k mangali
ja stao pa gledam na tri otomana dvije nene i pranenu
nanu i dim kojeg nema jer se razišao
soba nam je oker kažem poistih
ko to kaže pita pranena nana
ja to je oker boja rekao moj učitelj bolto drug aurer
i to je od nikotina biva od duhana ibra drave i drine
e nije kaže pranena nana to je kaki boja a oker je dijete
moje moja šamija i šamije nene i nene jer oker je okerao
naše šamije i suzom i tugom i borom i bolom ih zaogrnuo
i pripali nena zildifa ibar
i pripali nena ajša dravu
i pripali pranena nana drinu
oblaci se spojiše ko tri duhanske rijeke i ja nisam vidio
više
ništa

OTOMANSKO CARSTVO SU TRI SEĆIJE

nena zildifa koju zovem majka okrenu fildžan otpuhnu dim pa
preokrenu fildžan i gleda
vidi udovicu već trideset zima vidi dvoje rano umrle djece
troje žive i šestog tahira odvedenog osmog maja četrdesetpete
iz njegova hotela put jazovke vidi unuka arfana koji je
stigao iz njemačkog logora sa sedamnaest godina i tridesetsedam kila
što još vidi u preokrenutom kletom fildžanu
vidi nije kraj ni konac piše i opet će suze
nena ajša koju zovem hama okrenu svoj fildžan otpuhnu dim pa i
opet preokrenu fildžan i sluša
čuje napuštenicu već deset zima jer muž je salih morao pobjeći
desetog maja četrdesetpete i ostaviti tri djevojčice s njom
što se još čuje iz preokrenutog kletog fildžana
čuje se da nema ni konca ni kraja i da će zaboljeti opet
pranena nana koju zovem nana nit okreće fildžan nit gleda nit
sluša ona je sa sinom svojim salihom negdje u francuskoj s drugim si-
nom
džaferom na robiji u zenici s unukom sadom na
brestovcu i s grudoboljom
pranena nana žmiri i ne treba fildžan
što će joj fildžan
da kaže kako se vidi put
da kaže kako se ne vidi nafaka
da kaže kako je sve do kraja samo bol
jer svi su njezini na putu
a to nit jest nit more bit nafaka
jer sve je zna ona do kraja samo bol
a u dimu u oker sobi nad mangelom u fildžanu na otomanima samo
oni kojih nema
i rodna zemlja koje nema

HAMZALIJA NI NE ZNA DA JE SAUDAD JEDAN OBIČNI SEVDAH

nije bilo lahko hamzaliji kad je jedva iz jelaha ufatio konvoj i pribacio se u gunju pa iz nje u sunju pa iz nje preko moravica pravo u sanvičentu

nije lahko ni to što mu je oko banje vručice ostalo devetoro njegovih u nekoj skupnoj nepoznatoj jami a u gunji se plaho razbolio sin u sunji na ahiret otišla mati

nije lahko ni iz sanvičente bilo sjest u kamion pod ceradu uz dronjavu šilte i mangalu bez ručke i uz ćumur iz rodnog kraja pa s bismiletom pravo u nörkeping

hamzaliji vala nije ni u tom nörkepingu bilo lahko ko ni poslije u reykjaviku pa u eindhovenu i limericku sve dok se poguzlija nije dofatio portugala i fatime al kad je došo u lisabon i rastegao harmoniku u rua 7 pa zapjevao onim svojim glasom nema te više alija sevdalija sfatio je da od prvog trena pred njim stoji snažan i uščuvan starčić joao braga stoji sluša i plače pa ubaci euro dva i samo kaže

saudad
sevdah

jašta kaže hamzalija i niz tipke se ravnodušno slije cijela suzna bosna

JUGOSONETNA NOSTALGIJA

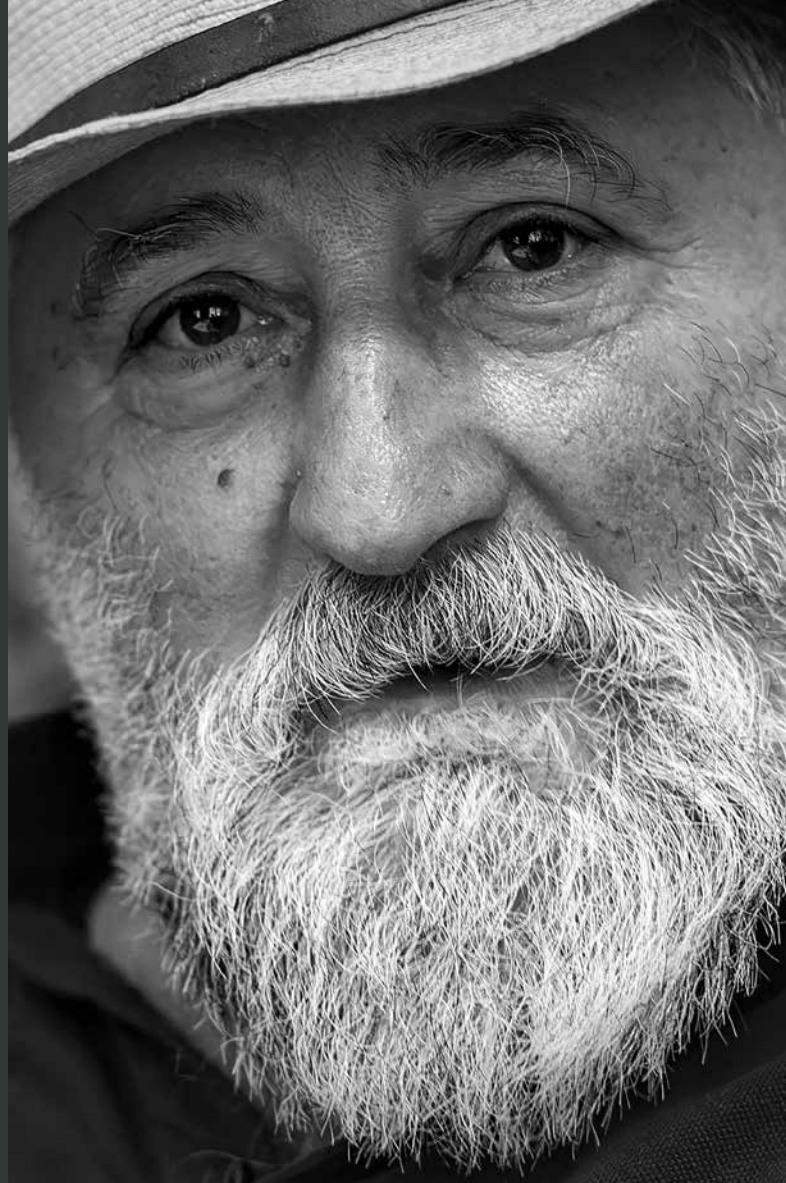
ona se zvala kristina kistić
i voljeli smo se skup kak pepel in kri
njen tip je bio ala ljubiša ristić
a ja bih sve dao da bit sam joj mogo pri

ja sam se zvao fahrudin hrvat
i bio sam bošnjak al ne i bošnjak
naša se ljubav mogla ucvrat
da ona ne bješe mošnja a ja mošnjak
živjeli smo u bivšoj sinagogi
tamo na čošku kod husret džamije
a baš prekoputa svetoga franje

ona je sklona bila meni ko drogi
ja znao sam da nešto u meni mami je
uostalom takvo bilo je ratno nam stanje

PJESMA PO NASLOVU

(zadnjija od zadnje)
bila si moja tek koka tusta
pitah se wazda i warum i why
jezikah vlastitih puna nam usta
kokoši moja in the rye
bio sam tvoj i kokot i kopun
tvrd i mekan ko captain blye
u burnom ti žiču bijah tek popun
kokoši moja in the rye
bijasmo ponekad i perkelt csirke
snublživ zamaman diamonds in the sky
ble to su zelo erotične dirke
kokoši moja in the rye
al zel sem te vrag gda nisu te ajngli
f mojoj si kokoši in the rajngli

ZAŠTOTNI SONET

ILI

CIGARETU PUŠI SLAMNIG

(ivanu s. guruu)

zašto ivane primjerice u životu bio nisi čato
s narukavcima onijem zližanog od škurog glota
zašto se businessa nijesi i politike fato
zašto bil nis pratar imam il mündesten prota

zašto si ivane u životu sam na žene igro
od rogotina prek obrežja pak sve tam do islanda
zašto si ahasver bio od milja zvan hrvatsko čigro
zašto te ljubljahu thünde in mojca a bome i manda

zašto si ivane sam zrinski trenk i walker trusil
a nijesi se domorodnim buteljam liječio vina
zašto se usput nisi upiso onak z navade u eska

politbiro u neki sjeo i s rusimi se rusil
zašto si ivane poet posto skončat češ poput onog tina
što gore je neg po dvorah tržiti belego peska

IZABRAO: Ervin Jahić

BOŠNJAČKI INTELEKTUALCI SU DEZAVUIRALI NAROD i obesmislili odbranu, Zvornik je postao epicentar genocida

Dvotomna studija „Zvornik 1992–1995: Genocid na kapiji Bosne“, objavljena u izdanju Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, na gotovo 1.400 stranica i sa više od 4.500 fusnota donosi najpotpuniju rekonstrukciju mehanizma nasilja uspostavljenog u Zvorniku od proljeća 1992. godine. U razgovoru za časopis „Bosna“, historičar dr. Muamer Džananović govori o ulozi SDB-a Srbije, dolasku paravojsnih formacija, hapšenju i oslobađanju Legije, zločinima na Kula Gradu i u Bijelom Potoku, masovnoj grobnici Crni vrh te podatku da je na području Zvornika ubijeno ili nestalo najmanje 2.472 osobe, dok ukupni broj žrtava povezanih s ovim prostorom prelazi 7.000. Ovo kapitalno djelo predstavlja jednu od najvažnijih naučnih studija o genocidu u Istočnoj Bosni.

RAZGOVARAO: Nedim Hasić

U izdanju Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu objavljena je dvotomna studija „Zvornik 1992–1995: Genocid na kapiji Bosne“, jedno od najopsežnijih i najtemeljnijih naučnih istraživanja o sistematskim zločinima počinjenim u istočnoj Bosni i Hercegovini. Na gotovo 1.400 stranica, uz više od 4.500 fusnota i oslonac isključivo na primarne izvore, arhivsku i sudsku građu, vojne i policijske dokumente te stotine terenskih svjedočenja, autori dr. Muamer Džananović i dr. Elvedin Mulagić, rekonstruiraju cjelovit mehanizam nasilja uspostavljen u Zvorniku od 1992. godine. Knjiga, nastajala punih deset godina, donosi detaljnu analizu političkih, vojnih i bezbjednosnih struktura uključenih u planiranje i izvršenje zločina, kao i sistematizirane podatke o 2.472 ubijene i nestale

osobe, uključujući i stotine Zvorničana ubijenih u genocidu u Srebrenici.

Muamer Džananović je historičar i istraživač savremene bosanskohercegovačke historije, aktuelni direktor zaposlen na Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu. U svom naučnom radu fokusiran je na dokumentiranje ratnih zločina, Genocida nad Bošnjacima i institucionalnih mehanizama nasilja tokom Agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992–1995. Autor je i koautor više studija i istraživačkih projekata zasnovanih na arhivskoj i sudskoj građi, a njegov rad karakterizira metodološka preciznost i oslanjanje na primarne izvore. Džananović o studiji „Zvornik 1992–1995: Genocid na kapiji Bosne“ govori za časopis „Bosna“.

BOSNA: Vojislav Šešelj 22. marta 1992. godine drži miting u Malom Zvorniku. Je

li ono što je tada izgovarao bila najava zločina?

DŽANANOVIĆ: Važno je naglasiti da vojne i političke pripreme za zločine na području Bosne i Hercegovine, a posebno bosanskog Podrinja i Zvornika su počele puno ranije. One su u Zvornik intenzivirane još 1991. godine kroz uspostavljanje paralelnih struktura vlasti, naoružavanje, blokadu institucija i plansku militarizaciju prostora, pa i prvi miting pristalica Srpske radikalne stranke i Vojislava Šešelja u Malom Zvorniku još u augustu 1991. godine. Međutim, miting koji je Vojislav Šešelj održao 22. marta 1992. godine u Malom Zvorniku može se posmatrati kao jedno od posljednjih i vrlo otvorenih javnih istupanja na lokalnom nivou o tome šta se priprema i šta će se dogoditi već za petnestak dana.

Šešelj je na tom mitingu, organizovanom od strane Srpske radikalne stranke,

glorificirao navodno junaštvo Srba, istovremeno otvoreno i brutalno dehumanizirajući Bošnjake. Tom prilikom je izjavio: "Očist ćemo Bosnu od pagana i pokazaćemo im put koji vodi na istok, gde im je i mesto." Takva izjava ne ostavlja prostor za različita tumačenja. Riječ je o eksplisicnom govoru mržnje koji zagovara nasilje, protjerivanje i isključivanje Bošnjaka s pojedinih prostora Bosne i Hercegovine. Sličnu retoriku u to vrijeme podsticali su Radovan Karadžić i drugi lideri velikodržavnog projekta. Cilj takvog diskursa bio je dehumanizacija Bošnjaka kao jedne od ključnih etapa genocida. U slučaju Zvornika, ova retorika je imala funkciju uvoda u zločine: ona je pripremala lokalno stanovništvo i izvršiocyte da nasilje koje će usliediti dožive kao legitimno i opravdano.

BOSNA: Kakva je bila uloga SDB-a Srbije u naoružavanju zvorničkih Srba?

DŽANANOVIĆ: Zvornik je, zbog svog geografskog položaja i razvijene mreže puteva, predstavljao svojevrsnu „kapiju“ između Srbije i sjeveroistočne Bosne. Upravo zbog toga bio je predmet ultimativnog interesa velikosrpskih nacionalista i jedan od ključnih strateških ciljeva u ranoj fazi realizacije velikodržavnog projekta. Projekt naoružavanja formacija SDS-a u Bosni i Hercegovini vodio je SDB Srbije. Dokazi prezentirani u knjizi jasno ukazuju na rukovodnu ulogu struktura SFRJ i Srbije, a posebno SDB-a Srbije, u organizovanju, naoružavanju i logističkoj podršci opremanja i angažovanja tzv. paravojnih jedinica u Zvorniku tokom 1991. i 1992. godine. Ovi procesi nisu bili spontani niti lokalno inicirani, već su bili dio šire, centralizovane i planski vođene operacije. Uloga kadrova SDB-a Srbije u događajima u Zvorniku u tom periodu potvrđuje ključnu povezanost između političko-vojnih struktura Srbije i kasnijih struktura samoproglašene Republike Srpske u izvođenju vojnih operacija na ovom prostoru. Posebno ilustrativan primjer predstavlja imenovanje Marka Pavlovića, kadra SDB-a Srbije, na ključne funkcije unutar lokalnih vojnih struktura u Zvorniku, kao i njegov angažman u deportaciji zvorničkih Bošnjaka i organizaciji izvršenja drugih zločina.

Formiranje i angažovanje tzv. paravojnih jedinica bilo je centralizovano i profesionalizovano kroz sistematsku obuku, logističku podršku i vođene operacije. Jedinice poput Srpske dobrovoljačke garde, Crvenih beretki, Belih orlova, Žutih osa i drugih imale su ključnu ulogu u izvršenju ratnih zločina u prvoj polovini 1992. godine, posebno u fazi nasilnog preuzimanja vlasti

i masovnih progona civilnog stanovništva. Njihovo formiranje i djelovanje nije bilo moguće bez podrške državnog aparata. Operativno rukovođenje tim strukturama vršili su Jovica Stanišić i Franko Simatović, veoma bliski saradnici Slobodana Miloševića. Dokazi izvedeni i predočeni kroz suđenja pred međunarodnim sudovima, a koji su detaljno predstavljeni u knjizi, potvrđuju postojanje sveobuhvatnog udruženog zločinačkog poduhvata u kojem su učestvovali brojni visoki politički, vojni i policijski lideri Srbije, "Republike Srpske" i "Republike Srpske Krajine". Ključni cilj tog poduhvata u Bosni i Hercegovini bio je nasilno uklanjanje i protjerivanje Bošnjaka i bosanskih Hrvata s teritorija koje su bile planirane da postanu dijelom "Republike Srpske". U tom kontekstu, Zvornik je bio jedan od prvih i najbrutalnijih primjera kako je taj sistem funkcionisao u praksi.

BOSNA: Sprema li li uopće Bošnjaci odbranu i na koji način, ako se zna da je JNA već do tada podijelila više od 50 hiljada komada oružja?

DŽANANOVIĆ: Organizacija odbrane Zvornika bila je ozbiljno opterećena unutrašnjim političkim problemima, prije svega unutar općinskog odbora SDA. Taj odbor bio je duboko podijeljen između dviju struja

koje su predvodili Abdulah Pašić i Asim Jzbašić, što je iziskivalo i uključivanje samog vrha stranke u pokušaju da se ti problemi prevaziđu. Ove unutarstranačke podjele imale su vrlo konkretne i teške posljedice po organizaciju odbrane od okupacije i agresije. Kao ilustrativan primjer iznićeću jedan slučaj.

Naime, sredinom marta 1992. godine predsjednik Skupštine opštine Zvornik

.....

Sredinom marta 1992. godine predsjednik Skupštine opštine Zvornik Abdulah Pašić, na sastanku s aktivistima organizacije odbrane Zvornika i sjeveroistočne Bosne Sakibom Halilovićem i Vahidom Karavelićem, odbio je njihov prijedlog da se poduzmu mjere za organizaciju odbrane Zvornika. Tom prilikom je iznio stav da će tenkovska jedinica JNA s Dubrava kod Živinica koja je bila razmještena u Zvorniku odbraniti Zvornik. Takav stav pokazuje ozbiljno nerazumijevanje stvarne uloge i političkog pozicioniranja JNA u tom periodu.

Abdulah Pašić, na sastanku s aktivistima organizacije odbrane Zvornika i sjeveroistočne Bosne Sakibom Halilovićem i Vahidom Karavelićem, odbio je njihov prijedlog da se poduzmu mjere za organizaciju odbrane Zvornika. Tom prilikom je iznio stav da će tenkovska jedinica JNA s Dubrava kod Živinica koja je bila razmještena u Zvorniku odbraniti Zvornik. Takav stav pokazuje ozbiljno nerazumijevanje stvarne uloge i političkog pozicioniranja JNA u tom periodu.

Slično postupanje Abdulah Pašić je pokazao i ranije, u decembru 1991. godine, kada je ignorisao zahtjev bošnjačkih predstavnika mještana Međeđe da se spriječi razmještaj jedinice JNA u objekt osnovne škole u Sapni. Umjesto da se taj zahtjev razmatra u okviru legalnih općinskih struktura, pitanje je na kraju dodijeljeno na odlučivanje jednom od ključnih kadrova SDS-a u Zvorniku, čime je faktički omogućeno dalje jačanje vojno-političkog prisustva JNA na tom prostoru. Posebno je indikativan podatak da je tek neposredno pred okupaciju Zvornika, 6. aprila 1992. godine u kasnim popodnevним satima, osnovan Krizni štab Opštine Zvornik. Krizni štab činili su općinski funkcioneri, a njime je rukovodio Abdulah Pašić. Štab je dobio zadatak da izvrši procjenu sigurnosne situacije i poduzme mjere na organizovanju odbrane Zvornika. U zaključcima sa sastanka, pored ostalog, naloženo je formiranje tzv. muslimanskog pregovaračkog tima za podjelu

općine Zvornik i intenziviranje priprema za odbranu.

Drugi sastanak Kriznog štaba održan je narednog dana. Tada je donesena odluka da se izvrši podjela naoružanja SJB Zvornik za rezervni sastav policije i da se poduzmu mjere u svrhu odvratanja nadolazećeg napada na Zvornik. Međutim, važno je naglasiti da su te odluke donesene tek nakon što je formirana SJB tzv. Srpske opštine Zvornik i nakon što je izvršeno otuđenje većine naoružanja MUP-a Zvornik. U trenutku kada je JNA već ranije podijelila desetine hiljada komada oružja srpskom stanovništvu i “paravojnim” strukturama, ovakvi zakašnjeli i ograničeni potezi nisu mogli predstavljati stvarnu i efikasnu pripremu za odbranu, već prije refleks institucionalnog kašnjenja i političke dezorijentacije uoči same okupacije.

BOSNA: Koje sve srpske paravojne formacije dolaze u Zvornik i šta su tamo radile?

DŽANANOVIĆ: U aprilu 1992. godine razmještanje paravojnih jedinica u Zvorniku predstavljalo je dio šire strategije uspostavljanja potpune kontrole nad ovim područjem. Obrazac njihovog angažovanja, koji je uključivao direktnu ili posrednu involviranost političkih i bezbjednosnih struktura iz Srbije i Bosne i Hercegovine, potvrđuje da su ovi događaji bili rezultat koordinacije na najvišem nivou.

Nakon što su ove snage uspostavile potpunu kontrolu nad susjednom Bijeljinom,

okupacija Zvornika započela je 8. aprila 1992. godine. Srpska dobrovoljačka garda, predvođena Željkom Ražnatović Arkanom, uz podršku Jugoslovenske narodne armije i drugih “paravojnih” jedinica iz Srbije, te uz učešće TO tzv. Srpske opštine Zvornik, izvršila je 8. i 9. aprila 1992. godine okupaciju cjelokupnog gradskog dijela Zvornika. Tokom same okupacije počinjeni su brutalni i masovni zločini nad civilnim stanovništvom. Oni su obuhvatali masovne egzekucije, premlaćivanja, silovanja, prisilne deportacije, mučenja, kao i organizovano uklanjanje i prikrivanje tijela ubijenih. Nasilje nije bilo incidentno, nego sastavni dio metode okupacije i zastrašivanja.

U periodu od aprila do juna 1992. godine u Zvorniku je uslijedilo sistemsko počinjenje zločina nad preostalim bošnjačkim stanovništvom. Kroz koordinisanu kampanju raznih jedinica, bošnjačko stanovništvo je masovno hapšeno, torturirano, zatvarano u logore, mučeno i ubijano. Svjedočenja preživjelih i brojni drugi dokazi dokumentuju monstruozne oblike mučenja i masovne egzekucije, naročito u zatočeničkim objektima i logorima. Žene su bile masovno izložene silovanjima i drugim oblicima seksualnog nasilja, dok ni muškarci nisu bili pošteđeni tog oblika zločina. Zvornik je, kao ključno komunikacijsko čvorište, postao epicentar masovnih i sistematskih zločina, što potvrđuje i veliki broj ubijenih i nestalih žrtava.

.....

Ono što se iz svih dostupnih izvora može sa sigurnošću zaključiti jeste da oslobađanje Milorada Ulemeka Legije i ostalih uhapšenih nije bilo rezultat regularne policijske ili sudske procedure, već posljedica snažnih pritisaka vojnih i bezbjednosnih struktura povezanih sa Srbijom. Činjenica da su u proces oslobađanja bili uključeni visoki oficiri JNA, kao i lokalni i republički kadrovi SDS-a, jasno ukazuje da je odluka donesena izvan Zvornika i izvan nadležnosti lokalnih organa vlasti. Ovaj slučaj ilustrira stepen kontrole i uticaja koji su političko-vojne strukture Srbije imale nad događajima u Zvorniku u prvim danima agresije, ali i potpunu paralizu legalnih institucija

BOSNA: Zanimljiv je podatak u knjizi o tome kako su bošnjački intelektualci dezavuirali narod kada su u pitanju pripreme za rat. O čemu je riječ?

DŽANANOVIĆ: Pojedini bošnjački intelektualci, javne ličnosti i društveni autoriteti uoči Agresije na Bosnu i Hercegovinu, ali i u njenim ranim fazama, umanjivali su stvarnu opasnost koja se nadvijala nad bošnjačkim narodom. U javnom prostoru često su slali poruke smirivanja, uvjeravajući građane da do rata neće doći, da nema razloga za strah ili da će eventualni sukobi biti kratkotrajni i ograničeni.

Takav diskurs, iako često motiviran željom da se izbjegne panika, objektivno je djelovao dezavuirajuće. Umjesto pripreme i budnosti, kod dijela stanovništva stvorio je lažni osjećaj sigurnosti, u trenutku kada su agresija i masovni zločini već bili planski pripremani. Knjiga upravo na tim primjerima pokazuje koliko su pogrešne procjene i javne poruke imale ozbiljne posljedice po nespremnost naroda da se suoči s nadolazećim nasiljem.

Ta pojava nastala je kao rezultat snažnog propagandno-psihološkog djelovanja JNA, SDB Srbije i drugih organa koji su djelovali u službi velikosrpskog projekta. Paralelno s tim, dodatni problem predstavljalo je djelovanje pojedinaca i struktura bosanske provenijencije koje su, svjesno ili nesvjesno, radile u korist tog projekta,

relativizirajući prijetnju, umanjujući opasnost i uvjeravajući građane da do otvorenog nasilja neće doći.

Posljedica tog dezavuiranja bila je duboka društvena paraliza. Umjesto pravovremene pripreme i mobilizacije u cilju zaštite stanovništva, velik broj ljudi ostao je pasivan, nespreman i bez osnovnih mehanizama samoodbrane. U kombinaciji s već provedenim procesima razoružavanja i institucionalnog sloma, ovakvo psihološko stanje dodatno je olakšalo realizaciju okupacije i masovnih zločina.

BOSNA: Kakva je bila uloga Fadila Banjanovića Bracike u tim danima tik pred agresiju?

DŽANANOVIĆ: Fadil Banjanović Bracika nakon agresije svjedočio je u više postupaka pred ICTY-em o događajima u Zvorniku, a na osnovu njegovih, ali i drugih svjedočenja moguće je izvršiti rekonstrukciju određenih događaja i sagledati ulogu pojedinih ličnosti u tom periodu.

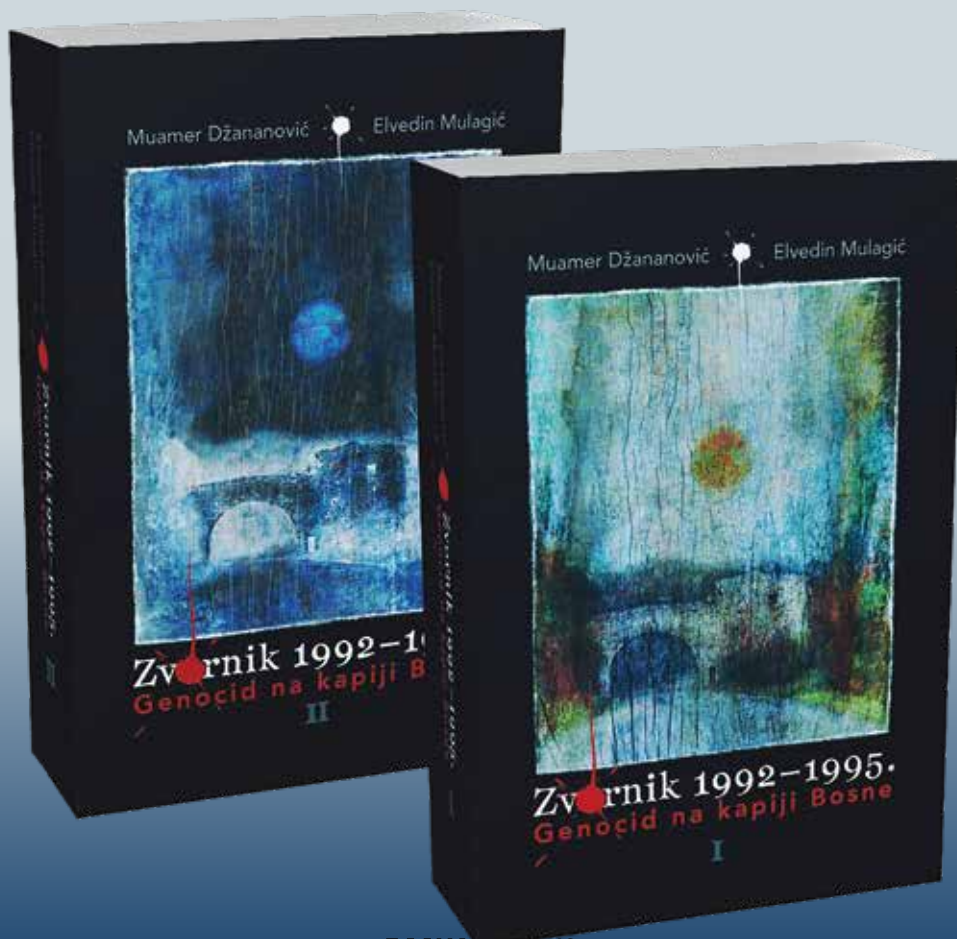
Iz dostupnih izvora proizilazi da je sredinom aprila, zajedno s Pejićem, posjetio Zvornik i Mali Zvornik. Njegova uloga u spašavanju većeg broja stanovnika Kozluka i Šepka nije sporna, pri čemu je organizovano protjerivanje stanovništva u tom trenutku predstavljalo svojevrsnu beneficiju, imajući u vidu masovne i brutalne

zločine koji su tada već činjeni u Zvorniku i njegovoj okolini.

Istovremeno, činjenica je da je Banjanović često prisustvovao sastancima ili zajedno sa srpskim predstavnicima obilazio bošnjačka sela, pri čemu je stanovništvo ubjeđivano da preda oružje uz uvjeravanja da neće biti nikakvih problema. Takvi obrasci ponašanja zabilježeni su, između ostalog, na sastanku u Malešiću, kao i prilikom dolazaka u Klisu i okolnim selima. Ovaj fenomen u knjizi nije dublje istraživao, već je konstatovan na osnovu dostupnih izvora i svjedočenja. Pitanje da li je to morao činiti, da li je u to zaista vjerovao ili je djelovao pod pritiskom okolnosti, ostavljeno je čitateljima na sud.

BOSNA: Osmog aprila 1992. godine u Zvorniku je uhapšen Milorad Ulemek Legija. Prema nekim navodima sa njim je bio i Zvezdan Jovanović. Zašto je pušten i ko je stajao iza te odluke?

DŽANANOVIĆ: U jedan sat 8. aprila 1992. godine, na barikadi na Vidakovoj Njivi u Zvorniku, uhapšena su četiri naoružana vojna lica u putničkom motornom vozilu Mercedes 123, žute boje. Uhapšeni su predati organima SJB Zvornik i pritvoreni u prostorijama stanice. Pretresom i legitimisanjem utvrđeno je da su među uhapšenima bili Vojin Vučković zvani Žučo, njegov brat Dušan Vučković zvani Repić

i Milorad Ulemek Legija. Prema izvorima četvrto lice bio je Miroslav Bogdanović, dok neki izvori kazuju da je riječ o Zvezdanu Jovanoviću.

Uhapšeni su bili opremljeni dugim i kratkim naoružanjem, fantomkama, potkracnim rukavicama, žicom za davljenje i drugom opremom karakterističnom za specijalne i paravojne formacije. Vučković su kod sebe imali članske kartice SČP-a i SRS-a te su izjavili da im je Vojislav Šešelj vođa. Milorad Ulemek Legija posjedovao je vojnu knjižicu iz koje je bilo vidljivo da je pripadnik vojne pošte Pančevo. U izjavi su naveli da ih je uputio pukovnik Nedeljko Bošković te da su bili na putu na sastanak s Željkom Ražnatovićem Arkanom u hotel „Jezero“ u Malom Zvorniku. Načelnik kriminalističke službe SJB Zvornik Fadil Mujić naveo je da je oko 11 sati 8. aprila zaprimio telefonski poziv Marka Pavlovića, koji mu je saopćio da u Malom Zvorniku drži zatočeno nekoliko desetina Bošnjaka te predložio razmjenu za četvoricu zarobljenika. Mujić dalje navodi da je oko 13 sati zaprimio poziv pukovnika Nedeljka Boškovića, koji se predstavio kao načelnik Vojne policije Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, raspitivao se za Legiju i zahtijevao da zarobljenici budu pušteni. Prema Mujićevim navodima, i general Savo Janković je u više navrata kontaktirao SJB Zvornik po istom osnovu. Mujić tvrdi da je, nakon početka napada na Zvornik u popodnevnom satima 8. aprila, uz saglasnost načelnika SJB i Abdulaha Pašića, zarobljenike prebacio službenim vozilom do brane na hidrocentrali, odakle su prešli na teritoriju Srbije. Nakon toga, prema njegovom iskazu, njega je uhapsio Marko Pavlović.

S druge strane, Asim Alić iznosi bitno drugačiju verziju događaja. Prema njegovim tvrdnjama, Mujić je samovoljno prevezao i oslobodio zarobljenike, navodno u zamjenu za svoj nesmetan prolazak u treće zemlje. Ovakvu verziju dodatno potkrepljuje i izjava Vojina Vučkovića, koji navodi da je Mujić postigao dogovor s Nedeljkom Boškovićem o prebacivanju pritvorenika u Mali Zvornik, dok je zauzvrat porodica Fadila Mujića prebačena u Srbiju.

Ono što se iz svih dostupnih izvora može sa sigurnošću zaključiti jeste da oslobađanje Milorada Ulemeka Legije i ostalih uhapšenih nije bilo rezultat regularne policijske ili sudske procedure, već posljedica snažnih pritisaka vojnih i bezbjednosnih struktura povezanih sa Srbijom. Činjenica da su u proces oslobađanja bili uključeni visoki oficiri JNA, kao i lokalni i republički kadrovi SDS-a, jasno ukazuje da je odluka donesena izvan Zvornika i izvan nadležnosti lokalnih organa vlasti. Ovaj slučaj ilustrira stepen kontrole i

.....

Branko Grujić,
predsjednik tzv. Srpske
opštine Zvornik, 19.
septembra 1994.
godine javno je izjavio
da u Zvorniku ima
još pet Bošnjaka. Ta
izjava jasno pokazuje
razmjere nasilnog
demografskog sloma
bošnjačkog stanovništva
u gradu u kojem su prije
agresije činili većinu.
Još eksplicitniji je
pomenuti dokument iz
decembra 1992. godine u
kojem je Drinski korpus
VRS konstatovao da
je “Zvornička opština
oslobodena od strane
Turaka, dolaskom na
njen teren od strane
paravojnih organizacija,
posebno Arkana i
njegovih ljudi. Opština je
imala 60% turskog življa i
sada je očišćena, i etnički
čista sa srpskim življem“

uticaja koji su političko-vojne strukture Srbije imale nad događajima u Zvorniku u prvim danima agresije, ali i potpunu paralizu legalnih institucija koje, i kada su formalno hapsile pripadnike “paravojnih” formacija, koje će poslije činiti stravične zločine, nisu imale stvarnu moć da ih zadrže ili procesuiraju.

BOSNA: Kula Grad. Šta se tamo dešavalo? Iznosite stravičan podatak o Bošnjacima koji su nakon pada živi bacani sa tvrđave.

DŽANANOVIĆ: Napad na Kula Grad započeo je istog dana kada i napad na Zvornik, 8. aprila 1992. godine. Tog dana se na Kula-Grad sklonilo između 5.000 i 6.000 Bošnjaka iz gradskog dijela Zvornika, bježeći pred masovnim zločinima koji su već bili započeli u gradu.

Tenkovske jedinice JNA započele su intenzivno granatiranje Kula-Grada, pri čemu je ubijeno više osoba. Kula-Grad je granatiran s vatrenih položaja na teritoriji Srbije – iz pravca Vila, Vlaških Njiva, Brda Orlovine, vojne kasarne u Malom Zvorniku i Gučeva u Banji Koviljači. Dodatno je djelovano i s položaja u Čelopeku, kod Hidrocentrale „Zvornik“ i s drugih tačaka. Granatiranje je vršeno iako se na Kula-Gradu u tom trenutku nalazio veliki broj civila, uključujući žene, djecu i starije osobe.

Utočište izbjeglom stanovništvu pružile su manje jedinice Patriotske lige Bosne i Hercegovine raspoređene na Kula-Gradu. Samir Ništović navodi da je riječ o približno 150 pripadnika, što je važno naglasiti kako bi se izbjegle netačne tvrdnje o nekakvom masovnom ili ozbiljnom organizovanom vojnom otporu, koji u realnosti nije postojao.

Nakon više neuspješnih pokušaja, ojačane vojne i policijske velikosrpske snage pokrenule su odlučujući napad na Kula-Grad ujutro 26. aprila 1992. godine. U vrijeme napada, teška artiljerijska vatra sa srbijanske obale Drine bila je usmjerena i na Kula-Grad i na Divič. U zauzimanju Kula-Grada učestvovala je 72. specijalna (gardijska) brigada JNA iz Pančeva, pod komandom potpukovnika Milorada Stupara, kao i druge jedinice JNA. Nakon ranijih neuspjeha, Komanda 1. vojne oblasti JNA naredila je angažman specijalnih snaga. Operacijom okupacije Kula-Grada rukovodila je Operativna grupa „Drina“ JNA iz Srbije, dok je neposrednim borbenim dejstvima rukovodio potpukovnik Stupar. Pored jedinica JNA, u napadu su učestvovali i Beli orlovi, Gogićevci, vojne i policijske snage tzv. Srpske opštine Zvornik i druge formacije.

Nakon zauzimanja Kula-Grada počinjeni su stravični zločini. Jedan od najmonstruoznijih zločina, koji se navodi i u knjizi,

odnosi se na masovna ubistva Bošnjaka na samoj tvrđavi. U tvrđavi je zatečeno devet mladića Bošnjaka u donjem vešu, među kojima su bila i dvojica braće, Hajrudin i Mevludin Dedić iz Srpske Varoši. Pripadnici srpskih snaga naredili su im da se jedan po jedan penju na prozor tvrđave, nakon čega su ih gurali u ambis provalije. Pored toga, zabilježeni su i drugi stravični zločini. Svjedokinja koja se krajem aprila 1992. godine još uvijek nalazila u gradskom dijelu Zvornika svjedoči da je bila očevidac vučenja tri zavezana tijela Bošnjaka automobilom iz pravca Kula-Grada prema centru Zvornika.

Važno je naglasiti i da je Zvornik bio grad u kojem su pojedini komšije, uprkos općem teroru, pomagale Bošnjacima, a neki su zbog toga i pogubljeni. Nakon opisanih zločina, zabilježene su i rijetke, ali važno za naglasiti, velike geste ljudskosti.

BOSNA: U decembru 1992. godine objavljeno je da je Zvornik „očišćen“, grad u kojem su Bošnjaci činili oko 60 posto stanovništva. Šta ta formulacija zapravo znači?

DŽANANOVIĆ: Branko Grujić, predsjednik tzv. Srpske opštine Zvornik, 19. septembra 1994. godine javno je izjavio da u Zvorniku ima još pet Bošnjaka. Ta izjava jasno pokazuje razmjere nasilnog demografskog sloma bošnjačkog stanovništva u gradu u kojem su prije agresije činili većinu. Još eksplicitniji je pomenuti dokument iz decembra 1992. godine u kojem je Drinski korpus VRS konstatovao da je “Zvornička opština oslobođena od strane Turaka, dolaskom na njen teren od strane paravojnih organizacija, posebno Arkana i njegovih ljudi. Opština je imala 60% turskog življa i sada je očišćena, i etnički čista sa srpskim življem“, uz posebno naglašavanje doprinosa Marka Pavlovića, pukovnika JNA Tačića i drugih lica. Ovakva formulacija predstavlja otvoreno priznanje nasilnog “uklanjanja” bošnjačkog stanovništva i ne ostavlja prostor za drugačije tumačenje.

U tom kontekstu, “čišćenje“, odnosno zločini u kojima je realizirana genocidna namjera u Zvorniku značilo je masovna ubistva, sistematske deportacije, zatočenja u logorima, mučenja, silovanja i trajno onemogućavanje potpunog povratka. Brojno bošnjačko stanovništvo gradskog dijela Zvornika je, kroz različite oblike izvršenja zločina, u potpunosti uklonjeno iz grada. Ne radi se o spontanom egzodusu, već o planskom i koordiniranom procesu čiji je cilj bio trajna promjena etničke strukture. Time su u Zvorniku ostvareni prvi i treći velikosrpski strateški ciljevi, ali i širi cilj sveobuhvatnog udruženog zločinačkog poduhvata, koji je podrazumijevao

eliminaciju bošnjačkog stanovništva s teritorija predviđenih za integriranje u Republiku Srpsku.

Izjave i dokumenti koji govore o „etnički čistom“ Zvorniku danas imaju posebnu dokaznu vrijednost, jer ne dolaze od žrtava, već od struktura koje su zločine planirale, provodile i administrativno verificovale njihov ishod.

BOSNA: Ostaje zabilježeno da je u jednoj od zvorničkih džamija na mihrabu zaklana svinja. Koliko je islamskih sakralnih objekata uništeno na području Zvornika?

DŽANANOVIĆ: Na području Zvornika srušene su sve džamije i islamski vjerski objekti. To nije bio niz izolovanih incidenata, već planska i sistematska politika uništavanja islamskog sakralnog i kulturnog naslijeđa prisutna na širem prostoru Bosne i Hercegovine. U knjizi ovom pitanju posvećeno je posebno poglavlje upravo zato što razmjere i obrasci tog uništavanja jasno ukazuju na namjeru zatiranja tragova bošnjačkog postojanja na ovom prostoru.

Zabilježeni su brojni primjeri krajnjeg skrnavljenja vjerskih objekata, uključujući i slučaj u kojem je u jednoj od zvorničkih džamija na mihrabu zaklana svinja. Takvi

postupci nisu imali nikakvu vojnu svrhu, već su predstavljali svjesno dodatno ponižavanje, vrijeđanje i dehumanizaciju Bošnjaka, kao i poruku da za njihovu vjeru, identitet i historijsko prisustvo u Zvorniku više nema mjesta. Postoje i dokazi da su tokom i nakon rušenja džamija sa razglasa puštane četničke i ekstremno nacionalističke pjesme, što dodatno potvrđuje da se radilo o ritualizovanom nasilju nad vjerskim simbolima. Džamije na okupiranim područjima su sistematski rušene do temelja, dok su one na prostoru Sapne granatirane i teško oštećene.

Na mjestima gdje su džamije srušene, prostor je svjesno prenamijenjen kako bi se izbrisalo svako sjećanje na njihovo postojanje. Veći broj njih je obnovljen nakon agresije.

BOSNA: Bijeli Potok je najteži ratni zločin počinjen u Zvorniku 1992. godine?

DŽANANOVIĆ: Zločin počinjen nakon razdvajanja vojnosposobnih muškaraca i starijih maloljetnika od ostalih civila na Bijelom Potoku 1. juna 1992. odnosno zločina nad Bošnjacima petkovačkog kraja predstavlja najteži i najmasovniji pojedinačni zločin počinjen u Zvorniku tokom 1992. godine i

jedan od najjasnijih primjera realizacije genocidne namjere nad Bošnjacima u tom periodu. Riječ je o planski pripremanom i sistematski izvršenom zločinu, iza kojeg su stajali rukovodstvo tzv. Srpske opštine Zvornik te njene vojne i policijske strukture.

U periodu od aprila do kraja maja 1992. godine provedene su opsežne pripreme za protjerivanje i zatočenje Bošnjaka iz Đulića, Klise i okolnih sela. Te pripreme kulminirale su 1. juna 1992. godine, kada je izvršeno masovno sprovođenje stanovništva iz Klise i drugih naselja, te njihovo dovođenje u Bijeli Potok. Na tom mjestu izvršeno je sistematsko razdvajanje muškaraca od žena i djece. Žene i djeca su potom protjerani prema Kalesiji, dok su muškarci prevezeni i zatočeni u logor TŠC „Karakaj“.

Zatočeni u TŠC „Karakaj“ bili su izloženi višednevnim, izuzetno teškim torturama i masovnim ubijanjima. Tokom pet dana zatočenja vršena su svakodnevna premlaćivanja, mučenja i likvidacije. Posebno je važno naglasiti da su mnogi logoraši podlegli i uslijed nametnutih nehumanih uslova zatočenja, prije svega zbog ekstremne pretrpanosti prostorija i nesnosne topline, što je dovodilo do gušenja.

Preživjeli zatočeni iz TŠC „Karakaj“ prebačeni su 5. juna 1992. godine u Dom kulture u Pilici, čime se proces zločina nije okončao. Naprotiv, 8. juna 1992. godine izvršeno je masovno strijeljanje preostalih preživjelih u tzv. „Gerinoj klaonici“, što dodatno potvrđuje upornost i kontinuitet u realizaciji genocidne namjere. U tom završnom činu zločina ubijeni su svi preostali zatočeni, osim dvojice koji su nekako preživjeli strijeljanje.

U zločinu „Bijeli Potok“ ubijeno je najmanje 631 bošnjačkih muškaraca i dječaka. Tom broju treba dodati i nekoliko lica, čije smo identitete utvrdili, ubijena neposredno prilikom razdvajanja u Bijelom Potoku, kao i tokom i nakon protjerivanja iz Klise. Ukupan broj žrtava ovog zločina time je i veći, ali i ovaj minimalni broj jasno govori o njegovim razmjerama.

BOSNA: Šta je otkrila masovna grobnica Crni vrh?

DŽANANOVIĆ: Prije svega, važno je naglasiti da brojne porodice žrtava i danas tragaju za posmrtnim ostacima svojih najmilijih ubijenih ili nestalih na području Zvornika u periodu 1992–1995. godine. Proces traženja i identifikacije žrtava još uvijek nije završen, što dodatno govori o razmjerama zločina i sistematskom prikrivanju njegovih tragova.

Crni vrh je sekundarna masovna grobnica otkrivena na području opštine Zvornik. Iskopavanja su započela u julu 2003. godine i već drugog dana bilo je jasno da se radi o izuzetno velikoj grobnici. Kako je tada svjedočio Derek Congram, već u ranoj fazi ekshumacija bilo je evidentno da se u grobnici nalazi više od 600 tijela ubijenih osoba.

Prema podacima Međunarodne komisije za nestale osobe, Tužilaštva Bosne i Hercegovine i Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine, iz masovne grobnice Crni vrh ekshumirano je ukupno 629 posmrtnih ostataka. Po tom aspektu, Crni vrh predstavlja najveću masovnu grobnicu do sada otkrivenu na prostoru Bosne i Hercegovine.

Forenzička i istražna dokumentacija pokazala je da se radi o sekundarnoj grobnici, u koju su tijela žrtava naknadno premješšana radi prikrivanja zločina. Žrtve su u Crni vrh prebačene sa dva groblja, odnosno iz tri primarne masovne grobnice u mjestu poznatom kao Šahbegovići (Grbavci). Do danas je identifikovano 449 žrtava iz masovne grobnice Crni vrh. Od tog broja, najmanje 315 identifikovanih žrtava direktno je povezano sa zločinom „Bijeli Potok“.

BOSNA: Koliko je ukupno Bošnjaka ubijeno na području Zvornika tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu?

DŽANANOVIĆ: Na osnovu sistematskog istraživanja predstavljenog u knjizi, a posebno u prilogu pod naslovom „Pregled žrtava zločina: Ubijeni i nestali na području opštine Zvornik u periodu 1992–1995“, utvrđeno je da su na području Zvornik u periodu od 1992. do 1995. godine ubijene ili nestale najmanje 2.472 osobe. U prilogu knjige ti podaci su tabelarno predočeni, uz identitete žrtava, osnovne podatke o prebivalištu i okolnostima zločina. Ovaj broj uključuje i 392 Zvorničanina ubijena u Genocidu u Srebrenici i oko nje 1995. godine, jer je većina tih osoba ubijena upravo na teritoriji Zvornika.

Riječ je o osobama koje su prije agresije 1992. godine živjele u Zvorniku, a koje su tokom 1992. i 1993. godine protjerane sa zvorničkog područja prema južnim donjopodrinjskim enklavama, a potom 1993. godine u Srebrenicu. Nakon što su prethodno preživjele zločine u zvorničkim enklavama, Cerskoj i Konjević-Polju, te opsadu Srebrenice, ubijene su u masakrima tokom jula 1995. godine,

Važno je naglasiti da broj od 2.472 žrtve ne predstavlja konačan podatak. Više poglavlja knjige pouzdano argumentuju da potpuni obuhvat svih žrtava još uvijek nije moguć, posebno kada je riječ o zbjegovima civilnog stanovništva koji su se tokom 1992. i 1993. godine probijali preko Crnog vrha prema teritoriji Tuzlanskog okruga pod kontrolom ARBiH, kao i o osobama ubijenim ili nestalim prilikom prelaska graničnih prijelaza. U tim slučajevima, uprkos velikom istraživačkom naporu, nije bilo moguće prikupiti potpune podatke, jer su žrtve dolazile iz gotovo svih donjopodrinjskih opština koje su do početka 1993. godine činile jedinstven prostor pod kontrolom ARBiH.

Uzevši u obzir da je na području Zvornika ubijeno, nestalo i u masovne grobnice ukopano oko 70 posto žrtava Genocida u Srebrenici 1995. godine, te da je u periodu 1992–1995. na području opštine Zvornik ubijeno ili nestalo preko 2.000 žrtava, uglavnom Bošnjaka, dolazi se do zaključka da je na prostoru opštine Zvornik tokom agresije 1992–1995. godine ubijeno ili nestalo više od 7.000 uglavnom bošnjačkih civila.

Zvornik je time postao lokalna zajednica s najvećim brojem ubijenih i nestalih civilnih žrtava na svom teritoriju u Bosni i Hercegovini, čime se potvrđuje njegova uloga kao epicentra Genocida nad Bošnjacima u periodu 1992–1995. godine i jedne od ključnih geografskih tačaka masovnih zločina u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije krajem 20. stoljeća. ●

Kemal Malovčić, pjevač narodne i folk muzike

NIKADA SE NISAM STIDIO REĆI KO SAM I ŠTA SAM, Zumra je pokorila Jugoslaviju

Za njega su pričali da je bio mujezin, da je hodža... On o tome kaže: "Nisam, naravno, hodža, jesam ja privržen vjeri, poštujem svoju vjeru, klanjam, postim... ali to su novinari izmislili, jesam ja malo 'zavij'o' kada sam pjevao pa su neki to povezivali."

PIŠE: Jakub Salkić

U 79. godini života Kemal Malovčić, bosanskohercegovački pjevač narodne i folk muzike, još se ne predaje. Iako više ne snima i ne objavljuje nove pjesme, rado se odazove na nastupe uživo. Kada publika traži, ne odbija se.

"Borba, cijeli život putuj, drži-ne daj, godine su tu, ali još me traže, a kada te zovu teško je odbiti", kaže na početku razgovora za časopis „Bosna“.

Svijet muzike danas je mnogo drugačiji nego što je bio u Kemalovo zlatno doba, danas je sve digitalno, na platformama, društvenim mrežama... Nakon 55 godina na sceni jedino što čovjek može jeste da se prepusti tim promjenama.

"Ja ne baratam s tim mrežama, to omladina radi, malo YouTube, pregledam TikTok. Ja se borim zbog ovih starih hitova koje ljudi još traže, ne snimam više ništa, nema ni prodaje. Sad samo živi nastupi", kaže Kemal koji od početka 90-ih godina prošlog stoljeća živi u Austriji, u Beču. On je, naime, još prije rata dobio papire u Austriji, prijavio se kao muzičar, plaćao

poreze, i kada je počeo rat u Bosni, odveo je tamo ženu i djecu.

HARMONIKAŠ U JNA

Muzikom se, priča nam, počeo baviti dok je služio vojni rok u Jugoslovenskoj narodnoj armiji. Tu je počeo svirati harmoniku. Kasnije je nastavio sa sviranjem po kafanama, sve dok ga jednom nije primijetio jedan muzički urednik iz Beograda i ponudio mu da snimi ploču. Prvu ploču snimio je 1969. godine. Uslijedile su brojne ploče i veliki hitovi.

Početak, kaže, nije bio lahak, ne znaš nikoga, teško je upoznati ljude, prići im, posebno kada su neke zvijezde.

"Kad kažeš da si iz Bosne, još kad se zoveš Kemal... kad kažeš Milan oni te i prihvataju nekako, ali eto, nekako su me ipak prihvatili. Sudbina valjda bila takva", kaže Malovčić.

Ipak, zlatno doba njegove karijere bilo je 80-ih godina kada je osnovana grupa Južni vetar u kojoj su osim Kemala pjevali Šemsa Suljaković, Dragana Mirković, Mile Kitić i Sinan Sakić.

"Onda je došao rat i sve je to prohujalo", zaključuje Kemal. U Beču se tokom rata nastavio baviti muzikom, izdavati nove pjesme i albume. Tih godina je održavao koncerte pod sloganom „Bošnjaci Bošnjacima“ čiji cilj je bio prikupljanje sredstava za pomoć njegovim sunarodnicima u ratom zahvaćenoj Bosni i Hercegovini. Jednom prilikom je priznao da su prikupili šest miliona nje-mačkih maraka koje su tajnim putem dostavili Armiji BiH. Poslije rata nastavio je snimati i objavljevati pjesme sve do prije par godina. Sada više ništa ne snima.

"Nema prodaje, sad sve ide na YouTube i društvene mreže. Mašinerija iz Beograda drobi sve, imaju televiziju, imaju sve. Ja ni ne idem na snimanja tamo, odem ponekad do Južnog vetra, imam još tamo neka kon-ta pa mi liježe nekih para", kaže Kemal.

Za njega su pričali da je bio mujezin, da je hodža... On o tome kaže: "Nisam, naravno, hodža, jesam ja privržen vjeri, poštujem svoju vjeru, klanjam, postim... ali to su novinari izmislili, jesam ja malo 'zavij'o' kada sam pjevao pa su neki to povezivali."

Ipak, u njegovim pjesmama ima islamskih motiva. “Ja sam na toj osnovi počeo i da radim, jedini sam bio koji je to radio u to vrijeme. Dok sam bio mlad, kada sam išao u školu, jesam mujezinio malo u džamiji. Znam učiti svašta”, kaže Malovčić.

Snimio je, kaže, ezan u studiju, ali taj snimak nije nikada objavljen. U arhivi je u studiju. Vjerovatno ga neće objavljivati.

U njegovim pjesmama dominiraju tradicionalna bošnjačka imena žena, što je za vrijeme u kojem su pjesme snimane ipak iznenađujuće.

“Ja se nisam nikada stidio toga. Zumra je bila hit u cijeloj tadašnjoj Jugoslaviji. Pjesma kada je dobra i kad se dobro doneše, ona nađe svoj put. Nikada se nisam stidio onoga što je moje, uvijek sam bio među svojim ljudima”, kaže Kemal.

Govoreći o današnjoj muzičkoj sceni kaže da ima dobrih pjevačica i pjevača, ali to je nekako sve na brzinu, teško je tu izdvojiti se i trajati.

SVAKE GODINE NOVE “ZVIJEZDE”

“Teško je reći može li danas uopće biti kvalitetne muzike koja traje, ali svaka generacija ima svoju muziku, neki svoj izražaj. Sad ima neki Desingerica, skače čovjek, pjeva, mlati cipelom po glavi, i publika dođe, ove pjevačice skidaju se i operišu... Ne znam. Ima ih puno, svake godine izdaju neke nove ‘zvijezde’. Nije Balkan veliko tržište. Brzo se izbacuju novi pjevači, a još brže padaju u zaborav jer tržište nema tolikog kapaciteta da sve to apsorbira. Jedan izađe ove godine, drugi sljedeće i jedan drugog skidaju”, objašnjava Malovčić.

U njegovo vrijeme, kaže, radilo se non-stop, nije bilo vikenda bez svirke uživo, cifre su bile umjerene, ali zarađivalo se. “Danas lupaju cifre 20.000 ili 50.000 eura za nastup, najobičnija pjevačica iz Srbije 6.000 eura. Ko to može platiti?”, kaže Malovčić.

Svoje penzionerske dane Malovčić provodi u Beču. “Život u Austriji je odličan, oni nas dobro prihvataju, posebno nas Bošnjake, kažu vi ste naš narod zbog Austro-Ugarske. Ponekad odem vikendom, otpjevam. U Beču ima naših ljudi dosta, ima jedan kafić, drži ga jedan naš Sandžaklija pa tu izlazim, družim se s našim ljudima. Hvala Bogu još zdravlje služi. Na ulici stalno srećem naše ljude, pozdrave ‘merhaba, merhaba, zdravo’. Jave mi se tako ljudi. Svugdje gdje god odeš, na pijacu, da prošetáš, neko traži sliku. Ali to je sastavni dio posla. Na nastupima pjeva narod sve pjesme uglas, ja stanem oni pjevaju, sve pjesme znaju”, priča on.

Iza njega, kaže, ostaje veliko blago - 350 pjesama, 56 ploča i albuma u 55 godina karijere. Među pločama ima i onih

koje su dosegle zlatne, srebrene i platina-
ste tiraže. U ta prošla vremena od ploča
se zarađivalo, koliko se proda toliko se i
zaradi, plus nastupi na svadbama, vašari-
ma, sunetima...

Od bezbroj nastupa koje je imao tok-
om 55 godina karijere posebno mjesto
u njegovom sjećanju ima koncert u sara-
jevskoj Skenderiji prije rata.

“Kada vidiš toliko naroda i svi pjevaju
s tobom, to je velika stvar. Nisam poslije
rata više pravio velike koncerte, velika je to
odgovornost, košta puno oprema, kada sve
poplaćaš malo šta ostane, a menadžeri k'o
menadžeri, oni uvijek nađu sebe. Nije mi
stalo do tog prestiža, ja imam svoje mjesto
na sceni, narod to zna”, kaže Malovčić i
dodaje da ne planira praviti neki događaj
kojim bi se oprostio od publike na kraju
karijere: “Nisam ja više mlad, valja dva-tri
sata biti na bini. Ovakom malo pjevušim, ne
zna se dokle će čovjek biti živ, sad jesam
zdrav, ali ko zna šta će biti sutra.”

Na kraju krajeva, narod će prosuditi
kakav je bio muzičar i kakav je bio čovjek.
Njemu je, kaže, važnije da ga ljudi upamte
kao dobrog čovjeka. “Pjevač bude i prođe,
a treba paziti da nekoga ne povrijediš”.

LAŽNE VIJESTI

Kemal Malovčić počasni je građanin
Sanskog Mosta, odakle je rodom. Tačnije,
rođen je u selu Okreč, 15-ak kilometara
udaljenom od Sanskog Mosta, 1946. go-
dine. Posjeti ponekad rodni kraj.

“Imam tamo kuću i veliku diskoteku,
ali sam je zatvorio. Djeca neće da se time
bave, oni imaju svoje poslove u Austri-
ji, tamo su završili škole, a ja se time ne
mogu baviti, i stavio sam da sve to prod-
am”, kaže Malovčić.

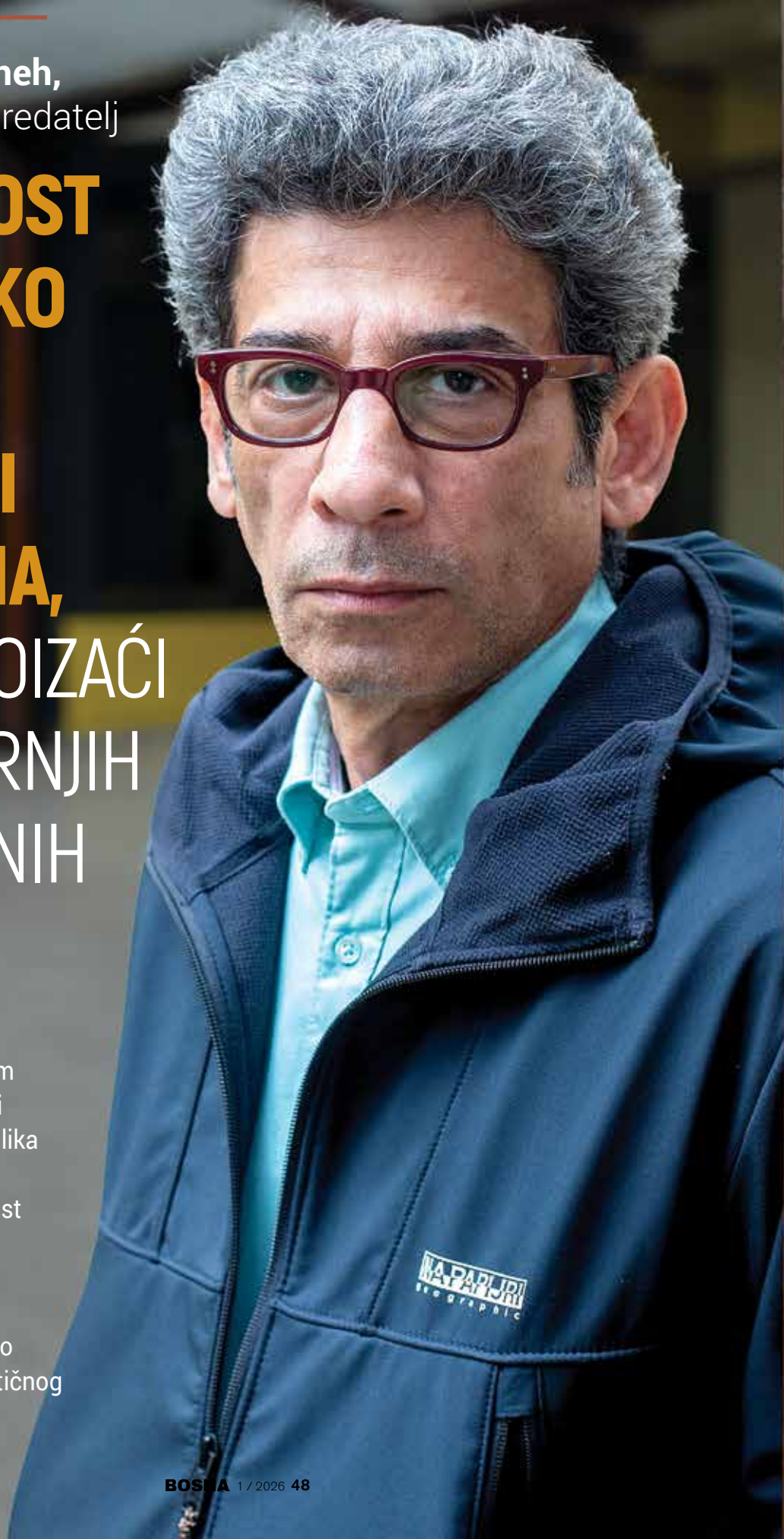
Zadnjih godina svako malo pojavi se
vijest da je Kemal Malovčić umro ili da
je teško bolestan.

“Ne možeš ti ljudima zatvoriti usta,
pričaju svašta, da ne mogu pjevati itd. Ja
znam da je moje vrijeme da se povučem,
ali narod još traži, dok traži i dok mogu,
tu sam. Ne možeš ti ni prestati odmah, go-
dinama radiš i sad odjednom stop. Danas
može šta god ko hoće da napiše, ne znaš
ni ko je, ni šta je, ne možeš to uganjati, ne
možeš s budalama. Koliko su puta objavili
da sam umro, ljudi otvore stranicu na Fa-
cebooku i da bi privukli pratioce i da bi
mogli kasnije prodati tu stranicu, objave
tako nešto”, kaže Kemal Malovčić. ●

Mehrdad Khameneh,
kazališni i filmski redatelj

BUDUĆNOST IRANA, AKO ŽELI BITI ODRŽIVA I PRAVEDNA, MORA PROIZAĆI IZ UNUTARNJIH DRUŠTVENIH PROCESA

„Svaka promjena koja dolazi izvana pod pritiskom geopolitičkih interesa nosi rizik reprodukcije novih oblika ovisnosti i nestabilnosti. Zato vjerujem da budućnost Irana, ako želi biti održiva i pravedna, mora proizaći iz unutarnjih društvenih procesa, iz pluralnog, često kontradiktornog, ali autentičnog kretanja samog društva.“

Mehrdad Khameneh, je iranski i hrvatski kazališni i filmski redatelj, pisac, prevoditelj, edukator, istraživač - i još bi se puno toga moglo reći o ovom izuzetnom umjetniku, koji zagovora da umjetnost mora biti u službi stvaranja boljeg i pravednijeg društva. U svojoj više od 30 godina dujoj praksi Mehrdad je nastojao povezati umjetnost i aktivizam, a kroz svoj pedagoški rad kazalište i pisanje filozofskih eseja, memoara, teorije i kritike. Khameneh u svom radu donosi višejezični, interkulturalni pristup, osnivač je višejezične kazališne skupine *Exit Theatre Group*, a govori perzijski, hrvatski, engleski norveški i njemački. Hrvatski je državljanin.

BOSNA: Aktivni ste borac za slobodu i ljudska prava. Što je misao vodilja i misija vašeg umjetničkog rada?

KHAMENEH: Umjetnost nikada nisam doživljavao kao autonomno, zatvoreno estetsko polje, nego kao prostor etičke i političke odgovornosti. Moj rad nastaje iz iskustva života u kontekstima obilježima ograničenjima slobode što je nužno oblikovalo moj odnos prema umjetnosti kao obliku svjedočenja, ali i djelovanja. Ne vidim jasnu granicu između umjetničke prakse i borbe za ljudska prava. To su za mene međusobno isprepleteni procesi. Umjetnost može otvoriti prostor za kritičko mišljenje, ali i za imaginaciju drugačijih društvenih odnosa. Upravo u toj mogućnosti, da artikulira ono što je često prešućeno ili potisnuto, vidim njezinu transformativnu snagu.

BOSNA: Vaša djela „Café Tehran“, „Cafe Tito“, „Daughter of the Sea“ („Pjesme kćeri mora“), „Barricades: Aesthetics in the Political History of Art“, istražuju pitanja identiteta i otpora. Koja je uloga umjetnosti u suvremenom svijetu?

KHAMENEH: U suvremenom svijetu umjetnost se nalazi u paradoksalnoj poziciji, s jedne strane je izložena procesima komodifikacije i instrumentalizacije, a s druge i dalje zadržava potencijal otpora i kritike. Moji recentni radovi bave se pitanjima identiteta, migracije i političkog nasilja, ali ne kroz jednoznačne odgovore nego kroz složene narative koji otvaraju prostor za višestruka čitanja. Umjetnost za mene nije sredstvo davanja odgovora nego način

.....

Moj rad nastaje iz iskustva života u kontekstima obilježima ograničenjima slobode što je nužno oblikovalo moj odnos prema umjetnosti kao obliku svjedočenja, ali i djelovanja. Ne vidim jasnu granicu između umjetničke prakse i borbe za ljudska prava. To su za mene međusobno isprepleteni procesi.

postavljanja pitanja, često neugodnih, ali nužnih. Njezina uloga nije da pojednostavi stvarnost nego da je učini vidljivijom u svoj njezinoj kompleksnosti.

BOSNA: Studirali ste u Beogradu i Zagrebu. Zašto ste odabrali baš te gradove, što Vas je privuklo? Kakva su bila iskustva i prvi dojmovi? Vaši mentori, rad, aktivnosti?

KHAMENEH: Prije svega moj put prema Beogradu započeo je izravno iz mog ranijeg obrazovanja. Studirao sam glumu u Teheranu i upravo me interes za kazalište i izvedbene umjetnosti doveo do festivala BITEF-20 u Beogradu 1986., koji me duboko impresionirao. Taj susret s jednim otvorenim, eksperimentalnim i međunarodnim kazališnim prostorom bio je presudan. Nakon toga sam odlučio nastaviti obrazovanje na Fakultetu dramskih umjetnosti u Beogradu gdje sam studirao filmsku režiju. Tijekom studija imao sam privilegiju učiti od izuzetnih profesora poput Vladana Slijepčevića, Zdravka Velimirovića, Srđana Karanovića i Alexandra Mandića. Istovremeno okruženje kolega među kojima su bili i Srđan Dragojević, Boban Skerlić i mnogi drugi, stvaralo je snažnu, poticajnu i kreativnu atmosferu dijaloga i razmjene. Kasnije sam studij nastavio u Zagrebu, gdje sam imao priliku raditi s Brankom Ivandom i drugim profesorima od kojih sam također mnogo naučio. To obrazovanje nije bilo samo profesionalna priprema, nego temelj koji mi je kasnije omogućio da djelujem u različitim kontekstima od Norveške i Njemačke do mog dugogodišnjeg rada u Iranu. Upravo zahvaljujući tim iskustvima mogao sam razviti vlastiti pristup umjetnosti i radu i na tome sam duboko zahvalan.

BOSNA: Nakon završetka studija 1990-tih živjeli ste u Norveškoj, zatim u Njemačkoj, a nakon toga ste se 2013. vratili u Iran. Nedavno ste opet došli u Hrvatsku. Sa suprugom Shirin Mirzanejad od lipnja prošle godine živite u Salima na Dugom otoku. Zašto ste napustili Iran?

KHAMENEH: Moji odlasci iz Irana nikada nisu bili jednostavne ili isključivo profesionalne odluke, nego rezultat dugotrajnog suočavanja s ograničenjima koja su se postupno pojačavala. Kao umjetnik koji se bavi društveno

.....

Vanjske intervencije dodatno kompliciraju situaciju i nikada ne doprinose stvarnim demokratskim procesima. Promjena, ako se dogodi, mora proizaći iz unutarnjih dinamika društva. Ključno pitanje nije samo hoće li doći do promjene, nego kakva će ona biti i hoće li uspjeti izbjeći reprodukciju postojećih struktura moći.

angažiranim temama, vrlo brzo dolazite u dodir s granicama dopuštenog, bilo kroz cenzuru, bilo kroz različite oblike institucionalnog i neformalnog pritiska. Nakon mog povratka iz Norveške u Iran 2013. godine, moj rad i rad moje supruge odvijao se uglavnom u ilegalnim i *underground* uvjetima. To nije bio izbor iz estetskih razloga, nego nužnost i jedini način da zadržimo umjetnički i etički integritet. Tijekom tog razdoblja suočili smo se i s konkretnim posljedicama takvog djelovanja, uključujući tri sudska poziva, što je dodatno pojačalo osjećaj nesigurnosti i ograničenja. Situacija je kulminirala tijekom 12-dnevnog rata u lipnju 2025. godine, kada smo uz pomoć hrvatskog veleposlanstva hitno evakuirani iz zemlje. Taj trenutak bio je prijeloman i ne samo u praktičnom smislu odlaska nego i kao potvrda da je prostor za siguran i kontinuiran rad u Iranu postao gotovo nepostojeći. Odluka o odlasku, iako teška, bila je nužna kako bismo mogli nastaviti živjeti i djelovati u skladu s vlastitim uvjerenjima. Dolazak u Hrvatsku i život na Dugom otoku za nas ne predstavlja prekid, nego transformaciju konteksta u kojem radimo. Taj odmak nam omogućuje određenu slobodu, ali i novu perspektivu, kako prema Iranu, tako i prema širim globalnim procesima koji oblikuju naš rad i naše živote.

BOSNA: Supruga Shirin Mirzanejad je prevoditeljica, spisateljica, istraživačica, urednica, voditeljica projekata u *Exit Art Studiju* u Hrvatskoj; kao i suprug - još puno toga. U Iranu ste zajedno radili i bili aktivni u borbi za slobodu i ljudska prava. Što su trenutno vaša interesna polja?
KHAMENEH: Kroz *Exit Art Studio* razvijamo platformu koja je primarno usmjerena

na filmsku kulturu, edukaciju i istraživanje vizualnog jezika. Ne zanimaju nas samo produkcijski aspekti filma, nego prije svega njegovi pedagoški i društveni potencijali. Radimo radionice, razvojne i istraživačke programe koji povezuju umjetničku praksu s kritičkim promišljanjem slike i njezine uloge u suvremenom društvu. Vodimo se principom misliti globalno, djelovati lokalno. To znači da globalne teme - identitet, ravnopravnost, prava žene, političke slobode i odnose moći promatramo kroz konkretan lokalni kontekst u kojem djelujemo. Dugi otok i Sali za nas nisu mjesto izolacije nego prostor mogućnosti, gdje se mogu razvijati alternativni kulturni modeli izvan dominantnih centara. *Exit Art Studio* razumijemo kao laboratorij, prostor susreta umjetnosti, teorije i pedagogije. Film u tom kontekstu postaje sredstvo istraživanja, ali i alat za povezivanje osobnog i političkog iskustva. Kroz edukaciju nastojimo osnažiti pojedince i zajednice da razviju vlastiti odnos prema slici, narativu i stvarnosti koja ih okružuje.

BOSNA: Kada govorimo situaciji u Iranu, primjetni su bili unutrašnji nemiri, zahtjevi za promjenom vlasti, a potom je uslijedila i vojna agresija od strane SAD-a i Izraela. Američko uplitanje i uvoz tzv. demokracije, koja je u biti inačica kolonizacije, sigurno nije ono što Iran želi. Kako tumačite recentna događanja? Kakav Iran žele građani te zemlje?

KHAMENEH: Situacija u Iranu zahtijeva slojevitost i oprezno promišljanje izvan pojednostavljenih interpretacija koje često dominiraju u medijskom prostoru. Postoji dugotrajno i duboko ukorijenjeno nezadovoljstvo unutar društva koje se manifestira kroz različite oblike otpora, osobito među

mladima i ženama. Istovremeno, vanjske intervencije dodatno kompliciraju situaciju i nikada ne doprinose stvarnim demokratskim procesima. Promjena, ako se dogodi, mora proizaći iz unutarnjih dinamika društva. Ključno pitanje nije samo hoće li doći do promjene, nego kakva će ona biti i hoće li uspjeti izbjeći reprodukciju postojećih struktura moći. Ono što mnogi ljudi u Iranu žele nije apstraktna ideja demokracije, nego konkretni uvjeti dostojanstvenog života: sloboda izražavanja, socijalna sigurnost i mogućnost sudjelovanja u oblikovanju vlastite budućnosti. Umjetnost i kultura u tom kontekstu ostaju važan prostor artikulacije tih težnji, ali i njihove kritičke refleksije.

BOSNA: Iran je zbog svog naftnog bogatstva već više od stoljeća izložen imperijalnim ambicijama vanjskih, neokolonijskih sila, često s režimima i vladarima podržanim od strane Zapada. U zadnje vrijeme se spominje i ponovna uspostava vladavine obitelji Pahlavi. S druge strane, u Iranu jačaju snage koje se protive stranim intervencijama, ali i one koje se suprotstavljaju represivnosti iranskih vlasti. Što mislite, koja je budućnost Irana?

KHAMENEH: Budućnost Irana ne može se razumjeti kroz jednostavne ili binarne okvire poput izbora između postojećeg režima i povratka prošlih političkih modela. Povijest Irana jasno pokazuje da su i vanjske intervencije i autoritarne unutarnje strukture ostavljale duboke i dugotrajne posljedice na društvo. Još od početka 20. stoljeća otkriće i eksploatacija nafte učinili su Iran jednim od ključnih prostora geopolitičkog interesa velikih sila. Od koncesija koje su davane stranim kompanijama preko 1953 CIA i MI6 coup d'état kojim je svrgnuta demokratski izabrana vlast Mohammada Mosaddegha, pa sve do kontinuiranih političkih i ekonomskih pritisaka, pitanje nafte i kontrole resursa bilo je u središtu odnosa između Irana i vanjskih aktera. Te intervencije

.....

Umjetnost za mene nije sredstvo davanja odgovora nego način postavljanja pitanja, često neugodnih, ali nužnih. Njezina uloga nije da pojednostavi stvarnost nego da je učini vidljivom u svojoj kompleksnosti.

ostavile su duboko nepovjerenje prema svakoj ideji „vanjski vodene promjene“. Danas u Iranu postoji snažna i raznolika društvena energija, osobito među mladima, ženama i različitim građanskim inicijativama koja traži temeljne promjene, dostojanstvo, slobodu izražavanja, socijalnu pravdu i političku participaciju. Te težnje se ne mogu svesti na restauraciju prošlih sustava, uključujući ni monarhiju niti na nastavak postojećeg poretka.

Istovremeno, svaka promjena koja dolazi izvana pod pritiskom geopolitičkih interesa nosi rizik reprodukcije novih oblika ovisnosti i nestabilnosti. Zato vjerujem da budućnost Irana, ako želi biti održiva i pravedna, mora proizaći iz unutarnjih društvenih procesa, iz pluralnog, često kontradiktornog, ali autentičnog kretanja samog društva. Ključno pitanje nije samo kakav će politički sustav nastati, nego hoće li taj sustav uspjeti stvoriti prostor za stvarnu slobodu, odgovornost i dugoročnu društvenu ravnotežu. U tom smislu budućnost Irana ostaje otvorena, ali njezin najvažniji potencijal leži upravo u ljudima koji unutar zemlje već sada oblikuju nove oblike mišljenja i otpora.

BOSNA: Jeste li u vezi i prijateljima i rodbinom u Iranu? Kako izgleda život u ratnim okolnostima?

KHAMENEH: Nažalost, trenutno imamo vrlo ograničen kontakt s rodbinom jer je internet u velikoj mjeri isključen ili nestabilan. Ta vrsta prekida komunikacije stvara dodatnu tjeskobu jer informacije dolaze rijetko i s odgodom. Ipak znamo da su živi i da su uspjeli napustiti Teheran te otići na sigurnije mjesto što nam donosi određeno olakšanje. Život se u ratnim i kriznim okolnostima ne odvija samo kroz spektakularne slike nasilja koje vidimo u medijima, nego prije svega kroz svakodnevne prilagodbe. Ljudi pokušavaju održati neku vrstu normalnosti. Odlaze na posao, brinu se za obitelj, stvaraju male prostore sigurnosti, ali sve to pod stalnim osjećajem nesigurnosti i neizvjesnosti. Istovremeno, prisutna je i snažna unutarnja napetost između straha i potrebe za dostojanstvom, između umora i želje za promjenom. Ono što me uvijek iznova pogađa jest ta kombinacija krhkosti i izdržljivosti, sposobnost ljudi da unatoč svemu nastave živjeti, misliti i nadati se. ●

Mehmed Đekić, od rudarske jame do nagrade za životno djelo

NE MOŽEŠ U NOVOJ SREDINI NAMETATI SVOJE, moraš učiti i uklopiti se, a onda će te i prihvatiti

Iako je započeo kao kopač ugljena, Mehmed Đekić imao je želju za učenjem i napredovanjem pa je ubrzo i našao put za daljnje obrazovanje. Najprije je završio školu za kvalificiranog kopača ugljena, a zatim je rudnik prepoznao njegov potencijal i poslao ga na dodatno školovanje u Varaždin, gdje se obrazovao za rudarskog nadzornika. „Volio sam učiti. Kad bi profesor objasnio lekciju, ja sam je već bio pročitao“, objašnjava uz osmijeh.

PIŠE: Azra Kljajić

I za sjećanja Mehmeda Đekića krije se životni put koji je započeo davne 1944. godine u malom bosanskom selu Zelinja Donja – Općina Gradačac, a nastavio se u dubinama labinskog rudnika te s vremenom prerastao u dugogodišnji društveni angažman u zajednici. Put je to koji je bio ispunjen radom, odricanjem i upornošću. Posebno mjesto zauzima njegov angažman u očuvanju identiteta i prava bošnjačke nacionalne manjine kojoj je posvetio velik dio svog javnog djelovanja.

Đekić pripada generaciji koja je iz Bosne i Hercegovine odlazila u potrazi za boljim životom, a kroz rad i stjecanje znanja izgradila je mjesto u stranoj sredini koja im je na koncu postala dom.

„Od rudarske jame do društvenog rada vodila me ista stvar – uvjerenje da svaki posao treba raditi odgovorno i da iza sebe treba ostaviti nešto dobro.“

DJETINJSTVO U BOSNI I HERCEGOVINI

Mehmed Đekić rođen je u obitelji koja je živjela od zemlje i vlastitog rada.

Djetinjstvo je bilo skromno, ali obilježeno snažnim obiteljskim vezama.

„Rođen sam u zemljoradničkoj te dosta siromašnoj obitelji. Otac je bio zemljoradnik, a majka domaćica. Imali smo nešto zemlje, ali sve se radilo ručno s konjima i volovima“, prisjeća se i dodaje da su djeca odmalena učila što znači raditi i preuzimati odgovornost.

Ipak, kada je Mehmed imao samo sedam godina ostao je bez oca. Najstariji brat tada je preuzeo brigu o obitelji i postao oslonac svima. Unatoč teškim okolnostima osnovnu školu završio je uspješno. Već nakon završenja osnovne škole pokazivao je sklonost učenju i istraživanju, ali mogućnosti u njegovu kraju bile su ograničene. „U našem kraju nije bilo perspektive. Bilo je puno djece, a malo tvornica i poduzeća. Ljudi su morali odlaziti u druge krajeve tražiti posao“, kaže.

PUT PREMA LABINU

Čim je navršio osamnaest godina Mehmed napušta rodni kraj te donosi odluku koja će mu promijeniti život. Početkom šezdesetih godina mnogi su mladi iz Bosne

odlazili u industrijske centre tadašnje Jugoslavije. Tako da dolazak u Labin nije bio slučajan. U tom su gradu već radili njegov brat i nekoliko rođaka, a labinski rudnik u to je vrijeme bio jedno od najvažnijih industrijskih središta u regiji.

„Rudnik je bio atraktivan jer je imao dobre plaće u odnosu na druge poslove. Mi mladi htjeli smo zaraditi, kupiti si nešto, lijepo se obući, pokazati se djevojkama“, govori uz osmijeh. Ipak, tada nije razmišljao o trajnom ostanku: „Iskreno, nisam planirao ostati ovdje. Došao sam zaraditi nešto novca i možda potražiti bolji posao negdje drugdje.“

No kako su mjeseci prolazili, Labin mu je sve manje bio samo privremena postaja. Grad je polako postajao mjesto u kojem se stvaraju nova prijateljstva. „Kad smo upoznali ljude i okruženje, sprijateljili se s njima sve je postalo drugačije. Pomogli su i more i klima“, prisjeća se.

U jednom je trenutku razmišljao o odlasku u slovenski rudnik u Velenju, gdje

.....

„Rudnik je bio atraktivan jer je imao dobre plaće u odnosu na druge poslove. Mi mladi htjeli smo zaraditi, kupiti si nešto, lijepo se obući, pokazati se djevojkama“, govori uz osmijeh. Ipak, tada nije razmišljao o trajnom ostanku: „Iskreno, nisam planirao ostati ovdje. Došao sam zaraditi nešto novca i možda potražiti bolji posao negdje drugdje.“

su plaće bile znatno veće. No taj plan nije dugo potrajao. „Mi smo došli tamo u majicama, a već sutradan palo je deset centimetara snijega. Tada sam shvatio koliko nam je u Labinu zapravo dobro.“

Nakon toga odlučio je na papir zapisati sve prednosti i nedostatke života. „Kad sam sve zbrojio, ispalo je da je bolje ostati u Labinu“, objašnjava.

PRVI KORACI U RUDNIKU

Prvi radni dan u labinskom rudniku bio je iskustvo koje se teško zaboravlja. Za mladića koji je do tada radio na zemlji, silazak u dubinu zemlje bio je potpuno novi svijet. Podzemni hodnici, buka strojeva i stalna opasnost stvarali su osjećaj poštovanja prema poslu koji su rudari obavljali svakodnevno.

„Spuštate se liftom u jamu, a vidite samo čelično uže koje vas drži. Tada nisam znao ništa o sigurnosnim koeficijentima, samo sam razmišljao žšto ako pukne“, prisjeća se Đekić.

Rudarski posao zahtijevao je i fizičku izdržljivost i psihičku stabilnost. Na nekim radilištima radilo se uz pomoć mehanizacije, ali je mnogo posla i dalje bilo ručno. Svaki je rudar imao svoju normu, a radni dani često su bili dugi i naporni.

Radnici su morali proći obuku, upoznati se s pravilima sigurnosti i naučiti kako se kretati pod zemljom. „Petnaest dana smo obilazili rudnik i učili o opasnostima. Tek nakon toga polagao se ispit za rad“, objašnjava Đekić.

Uz fizički napor, rudari su se svakodnevno suočavali i s opasnostima. Jedan događaj iz ranih godina rada ostao mu je duboko urezan u pamćenje: „Jednom je stijena pala na radnika. Kad smo došli, bio je zatrpan, samo mu je glava ostala vani. Takve stvari nikad ne zaboravite.“

U takvim trenucima pokazivala se posebna vrsta solidarnosti koja je povezivala rudare. Ta povezanost nije završavala na radnom mjestu. Kada bi netko stradao ili poginuo, rudari bi spontano skupljali novac kako bi pomogli obitelji stradalog kolege. „Nitko ne pita treba li pomoći. Svi jednostavno daju koliko mogu“, prisjeća se.

GLAD ZA OBRAZOVANJEM

Iako je započeo kao kopač ugljena, Mehmed Đekić imao je želju za učenjem i napredovanjem pa je ubrzo i našao put za daljnje obrazovanje. Najprije je završio školu za kvalificiranog kopača ugljena, a zatim je rudnik prepoznao njegov potencijal i poslao ga na dodatno školovanje u

Varaždin, gdje se obrazovao za rudarskog nadzornika. „Volio sam učiti. Kad bi profesor objasnio lekciju, ja sam je već bio pročitao“, objašnjava uz osmijeh.

Tijekom godina napredovao je na poslovima, završio studij sigurnosti na radu te na kraju postao šef službe zaštite na radu. Ali, time njegov obrazovni put nije završio. Kasnije je upisao i Višu tehničku školu zaštite na radu u Zagrebu, gdje je stekao zvanje inženjera zaštite na radu.

Ta kombinacija praktičnog iskustva iz rudnika i stručnog obrazovanja omogućila mu je postupno napredovanje unutar rudarskog sustava. Osim u rudniku, prenosio je znanje i mladima te je predavao predmet zaštite na radu u srednjoj školi, a mnogim učenicima pomagao je i kroz instrukcije iz matematike.

„Mladima bih poručio samo jedno – učite, radite i budite odgovorni, jer se trud na kraju uvijek isplati.“

Osim stručnog rada u rudniku, Đekić se aktivno uključio i u sindikalni život. Rudari su oduvijek bili svjesni važnosti zajedništva i zaštite radničkih prava, pa je sindikalni rad imao veliku ulogu u njihovoj svakodnevici. Vremenom je postao i predsjednik Općinskog sindikalnog vijeća, a njegov angažman prepoznat je i na razini Saveza sindikata Hrvatske, gdje je bio član Vijeća i Predsjedništva. Za njega sindikalni rad nije bio samo formalna funkcija, nego način da se glas rudara čuje i izvan jame, tamo gdje se donosilo odluke o radu, sigurnosti i pravima zaposlenih.

Kako se godinama stručno usavršavao, postao je direktor OOUR-a Ugljenokopa Labina te direktor Opće-kadrovskog sektora rudnika. Taj put od rudarskog kopača do rukovodećih funkcija bio je rezultat dugogodišnjeg rada, ali i povjerenja koje je stekao među kolegama i upravom. Takav profesionalni put bio je rijedak i zahtijevao je veliko povjerenje kolega i nadređenih, ali i spremnost na stalno učenje i prilagodbu.

ŽIVOT IZMEĐU DVIJU KULTURA I DRUŠTVENI ANGAŽMAN

Dolazak u novu sredinu uvijek nosi izazove, osobito kada se stiže iz drugačijeg kulturnog okruženja. „U početku su mnoge Bosance stavljali u isti koš“, prisjeća se, uzdahnuvši. No, kako kaže, poštovanje se stječe vlastitim ponašanjem: „Treba upoznati ljude, njihove običaje i kulturu. Tek tada možeš postati dio sredine.“

„Ne možeš doći u novu sredinu i nameštati svoje, nego moraš učiti i uklopiti se, a onda će i oni prihvatiti tebe. Poštovanje u novoj sredini ne dobije se samo tako – moraš upoznati ljude, njihove običaje i pokazati da si spreman živjeti zajedno s njima“, objašnjava Đekić.

Nakon raspada Jugoslavije i promjena koje su početkom devedesetih zahvatile

.....

Mehmed Đekić je za svoj predani rad tijekom godina primio niz priznanja i nagrada. Među njima se ističu Medalja i Orden rada Josipa Broza Tita, „Diploma Labinske Republike“, priznanje Hrvatskog instituta za sigurnost na radu, kao i nagrada za životno djelo Grada Labina 2014. godine. Njegov život i rad zabilježeni su i u dokumentarnom zapisu Hrvatske radio televizije, koja je snimila kratkometražni film posvećen njegovu djelovanju.

cijelu regiju, Đekić je nastavio svoj javni angažman, ali ovaj put ponajviše kroz rad među Bošnjacima Istre. 2008. godine izabran je za predsjednika Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Grada Labina. U toj ulozi nastojao je očuvati kulturni identitet bošnjačke nacionalne manjine, ali i poticati dijalog i suradnju s drugim narodima koji žive u Istri.

Njegov rad bio je usmjeren na očuvanje jezika, običaja i kulturne baštine, ali i na stvaranje prostora u kojem će različite zajednice moći zajedno djelovati i graditi zajednički život. Danas je počasni predsjednik Sabora bošnjačkih asocijacija Hrvatske. Motivacija mu je očuvanje identiteta i kulture: „Kroz zajednicu možemo razvijati kulturu i običaje koji su dio našeg identiteta.“

KNJIGE O BOŠNJAČKOJ MANJINI U ISTRI

S godinama se Đekić sve više počeo baviti i pisanjem. Shvatio je da iskustva i sjećanja ljudi koji su stvarali rudarsku povijest Labinstine ne smiju ostati zaboravljena.

Tako je 2018. godine objavio knjigu „Bošnjački identitet Labinstine“ u kojoj je zabilježio povijest i život bošnjačke manjine. Dvije godine kasnije objavljeno je opsežnije djelo pod nazivom „Monografija Bošnjaka Istre“ koje donosi pregled povijesti, migracija i života Bošnjaka u istarskom prostoru. Labina smatra svojim domom: „Ovdje sam proveo život, ovdje su mi prijatelji i obitelj.“

Danas, kada se osvrne na svoj životni put, Mehmed Đekić u uspjesima govori s neskrivenim ponosom: „Cijeli život sam učio i radio. Gdje god sam bio, trudio sam se ostaviti pozitivan trag. Kad pogledam unatrag, najvažnije mi je da sam pokušavao biti koristan za svoju zajednicu. Nadam se da sam u tome uspio.“

Na kraju, na pitanje što poručuje mladima objašnjava da ponašanje pojedinaca oblikuje sliku o cijeloj zajednici: „Ako se ponašaš loše, ne sramotiš samo sebe nego i sve druge.“ Mladi, trebaju biti odgovorni, obrazovani i solidarni, jer bez međusobne podrške nema ni zajednice. „Sve što radiš moraš raditi s razmišljanjem“, poručuje, dodajući kako su upravo znanje i disciplina bili ključ njegovog životnog puta.

Mehmed Đekić je za svoj predani rad tijekom godina primio niz priznanja i nagrada. Među njima se ističu Medalja i Orden rada Josipa Broza Tita, „Diploma Labinske Republike“, priznanje Hrvatskog instituta za sigurnost na radu, kao i nagrada za životno djelo Grada Labina 2014. godine. Njegov život i rad zabilježeni su i u dokumentarnom zapisu Hrvatske radio televizije, koja je snimila kratkometražni film posvećen njegovu djelovanju.

No, možda i najvažnije priznanje jest poštovanje zajednice i trag koji je ostavio među ljudima i to bez obzira na nacionalnost. ●

Fotograf Munever Salihović,
glasnogovornik zaboravljenih

SVAKA BORA I KONČIĆ NA UNIFORMI

„NEVIDLJIVIH“ SVJEDOČE O SUROVOSTI PODZEMLJA

Iako su rudnici u Labinu zatvoreni još 1990. godine, Salihović u umirovljenim labinskim rudarima vidi istu onu „iskru u očima“ koju imaju i aktivni rudari u Bosni. Na pitanje što današnji umirovljeni rudari kažu o svom bivšem poslu, odgovara: „Mnogi su mi rekli: kad bi se rudnik ponovno otvorio, opet bismo se vratili raditi“.

PIŠE: Azra Kljajić

Ako ste koračali hodnicima Gradske knjižnice Labin, koja je smještena u bivšim prostorijama Istarskih ugljenokopa Labin, tokom mjeseca marta mogli ste uživati u nizu dokumentarnih fotografija koje lahko zaokupe pogled i potaknu na razmišljanje. Izložba foto portreta rudara „Nevidljivi“, autora Munevera Salihovića, bila je otvorena 2. 3. povodom obilježavanja 105. obljetnice Labinske republike – povijesnog rudarskog ustanka koji je ostao trajno upisan u kolektivnu svijest Labinštine i hrvatske povijesti.

Godine 1921. labinski su rudari podigli ustanak protiv nepravde, nasilja i rastućeg fašističkog pritiska. Njihova pobuna smatra se prvim organiziranim antifašističkim ustankom u Europi. Oko dvije hiljade rudara organiziralo je štrajk, preuzelo upravljanje rudnicima i proglasilo vlastitu rudarsku republiku. Pod motom „Kova je naša“ nekoliko su sedmica sami vodili proizvodnju i čuvali rudnike, oslanjajući se jedni na druge, a slijedom te priče bosanskohercegovački fotograf Munever Salihović odlučio je objektiv okrenuti prema onima koje društvo najčešće ne primjećuje. Naziva ih junacima koji izlaze iz rudnika koji svakim danom riskiraju svoje živote, a pritom su nevidljivi za ostatak svijeta, ljudi koji su izgradili naše društvo, a potom su potisnuti na margine vidljivosti.

„Htio sam ih izvući iz konteksta i dati prostora tim licima, da gledatelj može proniknuti u njihovu ličnost“, ističe Salihović.

Rudari koje je fotografirao dolaze iz rudnika Đurđevik koji pripadaju Banovićima, mjesta koje dijeli istu rudarsku baštinu kao i Labin. U seriji fotografija pod nazivom „Nevidljivi“ Salihović portretira rudare odmah nakon završetka osmosatne smjene.

„U prvih petnaest minuta nakon izlaska iz jame rudari su između dva svijeta – podzemnog i onog svakodnevnog.“

Fotografirani na bijeloj pozadini te kadrirani u „američkom planu“ - kadru koji je karakterističan za vesterne koji najavljuju konflikt, Salihović je želio naglasiti snagu tih ljudi. „Na fotografijama nema Photoshopa, svaka bora, trag ugljena i svaki končić na uniformi svjedoče o surovosti podzemlja. Mi se žalimo na posao u klimatiziranim uredima i nakon osam sati izlazimo iscrpljeni. A oni nakon smjene u rudniku izlaze s osmijehom. To govori koliko su ti ljudi vrijedni“, kaže Salihović.

Na pitanje kako bi se predstavio nekome ko prvi put čuje za njega, Salihović odgovara jednostavno: „Ja sam tipičan Balkanac s velikim srcem.“

Iako nije školovani fotograf, fotografijom se počeo baviti vrlo rano. „Uvijek me zanimalo što je ta magija fotografije – kako nastaje slika. I danas radim gotovo kao na filmu, ručno podešavam sve, oslanjam se na oči i svjetlo“, objašnjava. Fotografija je za njega prije svega način upoznavanja ljudi i bilježenja njihove svakodnevice. Upravo ga je ta znatiželja na početku njegova puta dovela i u Bihać, gdje je objektivom bilježio živote migranata. Iako njegove fotografije na prvi pogled djeluju spontano i nenametljivo, iza njih stoji vrlo promišljen pristup. Kako autor ističe on ne improvizira, već svaki kadar najprije nastaje u njegovoj glavi, a tek onda kroz objektiv fotoaparata. „U glavi režiram kadar i onda dođem i snimim to što želim“, objašnjava.

IDEJA KOJA SE RODILA ISPRED BENZINSKE PUMPE

Prvi projekt s rudarima nastao je gotovo slučajno. Tijekom jedne reportaže Salihović je prvi put ušao u rudnik i ostao zatečen uvjetima rada. „Kad sam izašao iz rudnika, stali smo na benzinskoj pumpi. Tamo je bio plakat nekog poznatog nogometaša koji reklamira sladoled.

U tom trenutku sam pomislio: zašto to ne bi mogao biti rudar?“ Nakon 15 minuta kontaktirao je rudnik i vratio se s improviziranim studijem, a njegov cilj je bio rudare prikazati kao ljude koji bi jednako lahko mogli završiti na naslovnici

Salihović, 1990
28416

Salihović, 1990
37296

Salihović, 1990
14208

magazina. „Htio sam fotografirati kao da ih pripremam za naslovnice magazina, kao ljude koji zaslužuju biti viđeni.“

Kada je prvi put rudarima predstavio ideju fotografiranja, reakcije su bile različite. Neki su bili skeptični, neki iznenađeni, ali većina je vrlo brzo pristala sudjelovati. „Rudari su jednostavni ljudi. Kada shvate da je namjera iskrena, vrlo brzo se otvore“, kaže Salihović.

Ono što ga je tijekom rada najviše iznenadilo bila je upravo solidarnost među rudarima. Taj osjećaj zajedništva, kako kaže, teško je objasniti nekome ko nikada nije bio dio rudarske zajednice: „Nevjerojatna je solidarnost među rudarima. Kada bi naše društvo funkcioniralo kao oni, živjeli bismo mnogo bolje. Važno mi je da se zapamte njihova imena i lica. Ne govorimo o nekoj anonimnoj skupini ljudi – svaki od njih ima ime, prezime i svoju priču.“

VEZA IZMEĐU BOSNE I LABINA

Salihović dolazi iz Tuzle, pa mu rudarska tradicija nije strana. Upravo zato posebno ga je zaintrigirala i priča o istarskom gradu Labinu. Za Labin je znao još kao dijete: „Moji su iz kraja gdje je puno ljudi radilo u Labinu. Tek nedavno sam prvi put došao u grad i odmah osjetio koliko je rudarska tradicija ovdje snažna.“

Upravo ta tradicija inspirirala ga je da započne portretirati labinske rudare - novu seriju portreta

onih koji su danas u mirovini. Portreti rudara koji se trenutno nalaze na zidovima, zamijenit će ih portreti labinskih rudara. Iako se rudnici i države razlikuju, Salihović kaže da među rudarima prepoznaje iste karakteristike: ponos, izdržljivost i snažan osjećaj zajedništva. Iako su rudnici u Labinu zatvoreni još 1990. godine, Salihović u umirovljenim labinskim rudarima vidi istu onu „iskru u očima“ koju imaju i aktivni rudari u Bosni. Na pitanje što današnji umirovljeni rudari kažu o svom bivšem poslu, odgovara: „Mnogi su mi rekli: kad bi se rudnik ponovno otvorio, opet bismo se vratili raditi. Iako su uvjeti rada ekstremni, vlaga visoka, a zrak težak, ti ljudi govore o povratku u jamu s čežnjom. To je posebna mentalna sposobnost. Ta solidarnost i prijateljstvo, kad bi tako funkcioniralo naše društvo, mi bismo bili u izobilju“, ističe Salihović.

Upravo zato fotografije ne prikazuju spektakularne prizore rudnika, nego portrete ljudi. Tako fotografije mogu barem djelomično vratiti dostojanstvo zanimanju koje je desetljećima bilo temelj industrijskog razvoja, a danas je često zaboravljeno.

Salihović navodi kako ima jednu želju. Želio bih da ljudi zastanu te barem na trenutak razmisle o ljudima koji rade u rudnicima: „Ako netko izađe s izložbe i kaže: ‘Nikada nisam razmišljao o rudarima na ovaj način’, onda je projekt uspio.“

Novo izdanje Nacionalne koordinacije
Bošnjaka u Republici Hrvatskoj

PUTOKAZ ZA NOVO razumijevanje ljljanskih pjesama preporodnog pisca

Musa Ćazim Ćatić, "Moje ljljanske pjesme",
izbor iz poezije, edicija "Biser", Nacionalna
koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj,
Zagreb, 2025., 243 str.

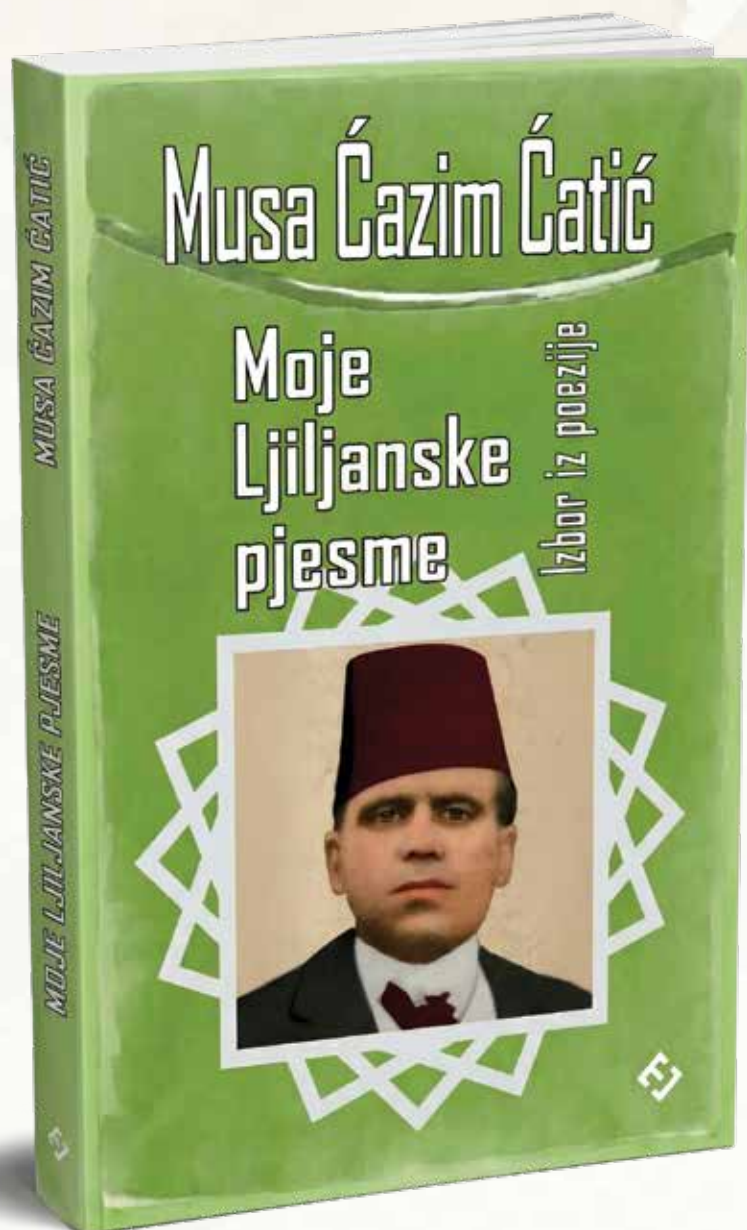
PIŠE: Stipe Majić

Vjerojatno najveća snaga najnovijeg izbora iz poezije Muse Ćazima Ćatića leži u tome što priređivačica i autorica predgovora, prof. dr. Ena Begović-Sokolija, uz pregled reprezentativnih pjesama nudi i iscrpno objašnjenje zbog čega Ćatić i danas ostaje živ, izazovan i otvoren pjesnik „kojeg se iznova čita“.

Begović-Sokolija u izboru „Moje ljljanske pjesme“ polazi od teze da je Ćatićevo mjesto u književnosti naroda Bosne i Hercegovine određeno njegovom „dvostrukom pripadnošću“. On je, s jedne strane, najzreliji i estetski najsugestivniji bošnjački pjesnik svoje epohe, a s druge autor koji se ne može razumjeti bez šireg južnoslavenskog i evropskog modernističkog konteksta. Upravo ta dvostruka ukorijenjenost čini ga prijelomnom figurom i pjesnikom koji dolazi iz bošnjačke kulturne tradicije, ali je istodobno prevazilazi, preoblikuje i uvodi u modernu. Ćatić, drugim riječima, nije samo važna književnohistorijska pojava, on je jedan od onih pjesnika kod kojih se vidi kako kultura sazrijeva iznutra.

U tom smislu, predgovor vrlo uvjerljivo pokazuje da Ćatićev modernizam nije bio nikakav nagli rez s naslijedom. Naprotiv, riječ je o pjesniku koji nije odbacio orijentalno-islamsku duhovnu i simboličku baštinu, nego ju je preveo u novi lirski jezik. Za razliku od starijih autora, kod kojih je poezija često imala didaktičku, moralnu ili preporodnu funkciju, Ćatić je poeziju živio drukčije. Begović-Sokolija podsjeća na Rizvićevu formulaciju da je njemu poezija bila „život, smisao egzistiranja, atmosfera stvarnosti“. Tu je, zapravo, sažet čitav njegov unutarnji profil, pjesnika koji ne piše da pouči, već jednostavno zato što bez pjesme ne može postojati.

Zato je i njegov odnos prema evropskoj modernosti složeniji nego što se obično misli. Ćatić jeste povezan s hrvatskom modernom, sa zagrebačkim književnim ozračjem

i s Matoševim krugom, ali Begović-Sokolija s pravom naglašava da tu nije riječ o imitaciji. Čatić preuzima simbolističku sliku, muzikalnost stiha i impresionističku osjetilnost, ali ih ispunjava vlastitim iskustvom: islamskom duhovnošću, sevdalijskim melosom, zavičajnim slikama i dubokim egzistencijalnim nemirom. Zato je on u isto vrijeme i blizak i izdvojen i moderan i evropski, ali ne po cijenu odricanja od vlastitog svijeta. U tom spoju, kako stoji u predgovoru, ostvaruju se „dublje naporednosti“ između istočnjačkog misticizma i zapadnoevropske simbolističke poetike.

Begović-Sokolija prati kako se Čatić čitao kroz vrijeme, a dugo je bio zarobljen u biografskim klišeima o siromaštvu, boemstvu, bolesti i preranoj smrti. Takva čitanja jesu razumljiva, ali su ga često svodila na figuru pjesnika-patnika. Tek su zreliji kritičari, od Muhsina Rizvića do Midhata Begića, pokazali da je važnije od biografije ono što se događa unutar samih stihova, a to je prije svega trajna napetost između erosa i mistike, između vjere i sumnje, između čežnje i samoporicanja. Nije slučajno što Begović-Sokolija unutar izbora uvrštava i tekst Tina Ujevića, koji je u Čatiću prepoznao „mistiku velikog bola“ – sintagmu koja možda najbolje pogađa nerv njegove kasne lirike.

Otuda dolazi i vrlo zanimljiv metodološki potez ovog izdanja. Naime, pjesme nisu raspoređene po krutoj hronologiji niti po ukočenim tematskim ladicama, nego po onome što predgovor naziva „čvorištima“. To je vrlo sretno rješenje, jer Čatićev opus, kako Begović-Sokolija precizno kaže, „ne trpi nasilnu sistematizaciju“. Kod njega se motivi ne daju uredno razdvojiti, pa ljubavna pjesma lahko sklizne u molitvu, religiozni zanos u erotsku slutnju, a pjesma o smrti u gotovo spokojnu ljepotu. „Čvorišta“ zato ne znače odjeljke koji zatvaraju smisao, nego mjesta gdje se smisao sabire i prelijeva. Takva priređivačka gesta posebno je važna za današnjeg čitatelja, jer mu ne nameće shemu i umjesto toga mu nudi putokaze.

Prvo od tih čvorišta okuplja rane stihove, gdje se tek rađa pjesnički glas. U njima se još osjećaju tragovi starijih poetičkih obrazaca i poneka formalna nesigurnost, ali su već prisutni motivi koji će Čatića pratiti do kraja: nemir, čežnja, religiozna zapitanost, osjetilnost. Drugo, možda i najljepše čvorište, otvara lik žene. No žena kod Čatića nije naprosto predmet ljubavnog zanosa. Ona je simbol, uzvišeni znak, gotovo posrednik između zemaljskog i idealnog. To je naročito vidljivo u pjesmama o Niđar, gdje eros „nikada nije samom sebi svrha“, nego se neprestano preobražava u kontemplaciju, ljepotu i duhovnu težnju. U tom svijetu žena nije tijelo koje se osvaja, ona je pojava koja se promatra, sluti i uznosi.

Čatić jeste povezan s hrvatskom modernom, sa zagrebačkim književnim ozračjem i s Matoševim krugom, ali Begović-Sokolija s pravom naglašava da tu nije riječ o imitaciji. Čatić preuzima simbolističku sliku, muzikalnost stiha i impresionističku osjetilnost, ali ih ispunjava vlastitim iskustvom: islamskom duhovnošću, sevdalijskim melosom, zavičajnim slikama i dubokim egzistencijalnim nemirom.

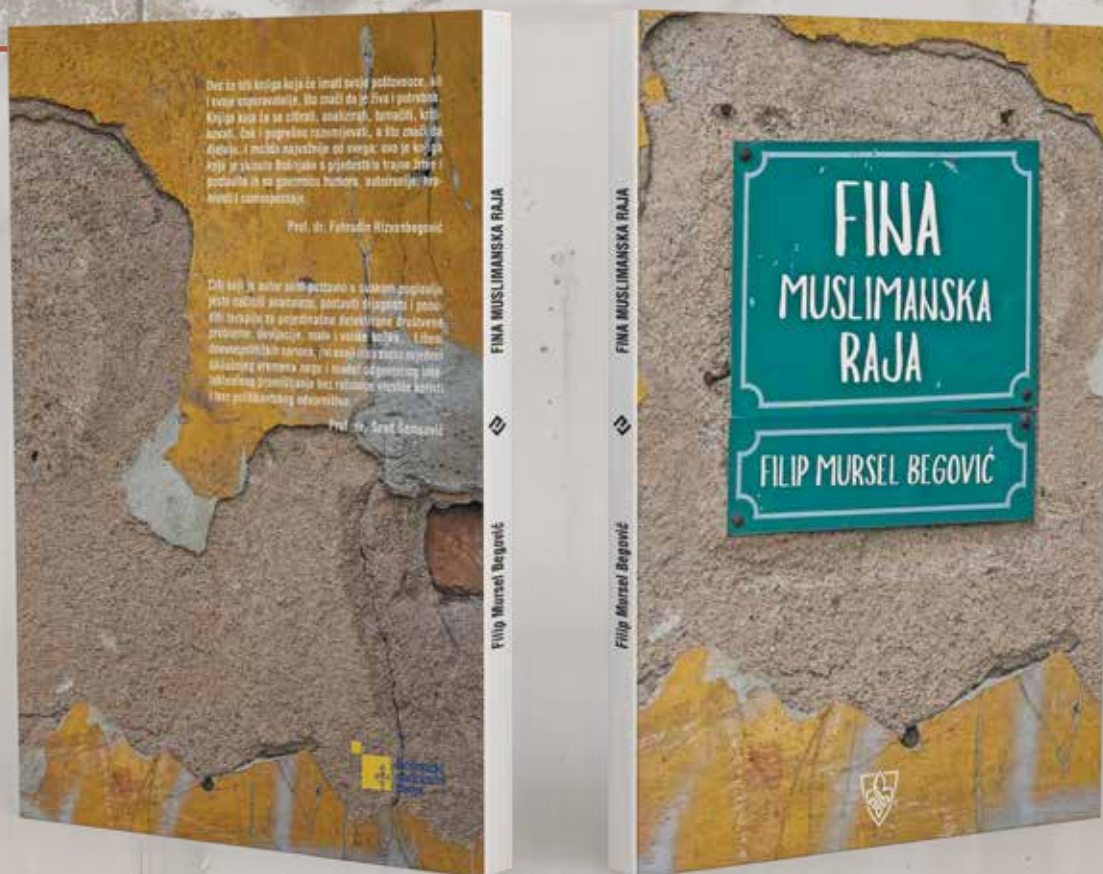
Pjesme nisu raspoređene po krutoj hronologiji niti po ukočenim tematskim ladicama, nego po onome što predgovor naziva „čvorištima“. To je vrlo sretno rješenje, jer Čatićev opus, kako Begović-Sokolija precizno kaže, „ne trpi nasilnu sistematizaciju“. Kod njega se motivi ne daju uredno razdvojiti, pa ljubavna pjesma lahko sklizne u molitvu, religiozni zanos u erotsku slutnju, a pjesma o smrti u gotovo spokojnu ljepotu.

Treće čvorište donosi religioznu poeziju, ali predgovor vrlo mudro upozorava da Čatićevu religioznost ne treba čitati jednodimenzionalno, kao puku pobožnost ili konfesionalnu deklaraciju. Njegova vjera nikada nije bez tame, kao što ni njegova sumnja nije bez čežnje za smislom. U tim pjesmama molitva ne dolazi kao gotov spokoj, već je borba, pokajanje, napor da se uspostavi odnos prema Transcendentnom. Baš zato su te pjesme savremene, one ne nude sigurnost i svjedoče o unutarnjoj rastrganosti. Kod Čatića religiozno iskustvo nije izvan života, nalazi se u samom njegovom lomnom središtu.

Posljednje čvorište, ono od bola, bolesti, krivnje i smrti, moglo bi se na prvi pogled učiniti najtamnijim, ali upravo tu Čatićeva poezija doseže jedan od svojih najviših tonova. Begović-Sokolija s razlogom odbacuje banalno biografsko svodenje ovih pjesama na puki odraz pjesnikove propasti. U njima je bol estetski preobražen, simbolički zgusnut i misaono produbljen. Zato je veoma sugestivna odluka da izbor počne *Proljećnom pjesmom* iz 1900. godine, a završi pjesmom *Pred smrt* iz 1915. Između ta dva pola – uzleta i gašenja, buđenja i smirenja – otvara se cijeli jedan kratki, ali zgusnuti pjesnički svemir. Početni cvijet i završni žuti cvijet nisu samo slike prirode, oni su znakovi jednog istog unutarnjeg puta.

Naslov knjige, *Moje ljiljanske pjesme*, dodatno sabire taj svijet. Begović-Sokolija podsjeća da je naslov izveden iz Čatićeva polustiha i da ljiljan u njegovoj poeziji nosi višestruku simboliku: čistoću, svjetlost, uzvišenost, ali i krhkost. Upravo je u toj dvojnosti tajna njegova trajanja. Čatićev ljiljan nije samo ukrasni znak, niti samo kulturni simbol, on je slika pjesme same, ljepote koja miriše i traje, ali je u isti mah osjetljiva, prolazna i ranjiva. Kada u stihu zazvuči „i moja ljiljanska pjesma, i čežnja i mir i nada“, onda je tu zapravo sažeta cijela njegova poetika, čežnja koja ne prestaje, nada koja nikad nije konačna i mir koji se naslućuje, ali se ne posjeduje.

Zbog svega toga ovo izdanje nije važno samo kao novi izbor iz Čatićeve poezije, već i kao uvjerljiv prijedlog njegova ovovremenog čitanja. Predgovor Ene Begović-Sokolije vraća Čatića iz muzejske tišine u prostor živog dijaloga. Pokazuje ga kao pjesnika rascijepljenog, ali ne i rasutog, duboko ukorijenjenog, ali otvorenog. Pjesnika koji želi vjerovati, koji sumnja, koji ljubi, ali ne prisvaja, koji traži ljepotu i onda kada zna da je prolazna. Upravo zato Čatić nije samo pjesnik svoga vremena. On je i danas naš savremenik – tamo gdje se sudaraju eros i mistika, vjera i nemir, ljiljan i prah. ●

I reakcija i otpor i
svjedočanstvo jednog vremena

NOVI BOŠNJAČKI ESEJ i anatomija jednog buđenja

Filip Mursel Begović, „Fina muslimanska raja“,
Bošnjački nacionalni savjet, 321 str., Zagreb, 2025.

PIŠE: Prof. dr. Fahrudin Rizvanbegović

Udugom hodu bošnjačkoga eseja – od Ljubušaka i Bašagića, preko prijelomnih modernističkih glasova, pa preko Alije Isakovića – rijetko se pojavljuje knjiga koja istodobno otvara prozor, razbija staklo i postavlja ogledalo. „Fina muslimanska raja“ upravo to čini. Ona ne donosi samo komentare jedne stvarnosti, niti je tek književni eksperiment u fluidnim žanrovskim granicama, ona je u isti mah čin samospoznaje, autopsija identiteta i precizno seciranje naše epohe.

Kao neko ko je živio u vremenu kada se bošnjačka književnost tek borila za svoje ime, kao svjedok komunističkih lomova, ratnih prelamanja, poslijeratnih krivudanja i svih kulturnih pregnuća koja su nas oblikovala, mogu reći da se ovakva energija rijetko javlja. Malo je savremenih tekstova koji me podsjećaju na porođajne muke i zanosne rizike iz vremena kada su Isaković i Duraković ispisivali temelje našeg književnog samoosvjestavanja.

No, radi uvjerljivosti i pune književno-historijske slike, važno je naglasiti da bošnjačka esejistika i publicistika nikada nisu bile jednodimenzionalne, niti su počivale samo na jednoj vertikali – onoj

koju je postavio Alija Isaković. Naprotiv, kroz posljednjih pola stoljeća vidjeli smo niz primjera gdje su se književnici s punom snagom i stilskom autonomijom spuštali u prostor kolumne, reportaže i javnog zapisa. Tu prije svega mislim na Nedžada Ibrišimovića, koji je u svojim različitim formama širio obzor književnog mišljenja, potom Dževada Karahasana, čija je misaona strogoća javni prostor činila izazovnijim, Abdullaha Sidrana, koji je poetsku prozu preselio u novinski jezik, Zilhada Ključanina i Sadika Ibrahimovića, koji su miješali narativno i esejističko, te Faruka Šehića, čija kolumna u sebi nosi prepoznatljivu ratnu i postratnu poetiku.

S druge strane, imamo i obrnutu, jednako vrijednu putanju: situacije kada novinarstvo biva oplemenjeno publicističkom snagom i misaonim registrom koji kudikamo nadilazi dnevni ritam. Irfan Horozović je najbolji primjer tog filozofijskog prodora, dok Enes Ratkušić i Faris Nanić u svoj novinarski diskurs unose izrazito sociološko iskustvo. Konačno, Sead Omeragić čitavo svoje djelovanje gradi na spoju politološkog, historiografskog i kulturološkog, pokazujući kako novinarstvo može biti i intelektualno i narativno zahtjevno.

U tom okviru se, naporedo s klasičnom esejistikom, razvijala i popularno-naučna kolumnistika u raznim oblastima: u lingvistici, na primjer, rad Alena Kalajdžije sustavno je približavao kompleksne jezičke teme široj publici, dok je u području vjere Samedin Kadić izgradio prepoznatljiv kolumnistički glas koji spaja teološku preciznost i savremenu, kritičku refleksiju.

Ova se tradicija posebno snažila u sedmičnom listu „Ljiljan“ do novina „Preporod“ – jer su to bili mediji koji su omogućili generacijama da razviju glas, formu, ritam, nerv pisanja. Tu je i sedmični list „Stav“, koji je u deset godina izgradio možda najkontinuiraniji kolumnistički fond, iz kojeg je nastalo više desetina knjižnih izdanja iz reda kolumnista.

Sve to čini nužnim da kažemo sljedeće: „Fina muslimanska raja“ nije prva, nije jedina, niti pretendira biti završna riječ ove tradicije. Ali je nesumnjivo autentična, drukčija i napisana iz pozicije koja je u ovom trenutku bošnjačke književnosti i javnog života potpuno nova. Upravo zato ona pripada toj velikoj liniji, ali je istodobno pomjera.

U rukopisu Filipa Mursela Begovića prepoznajem baš taj porođajni impuls: onu unutarnju nuždu da se narodu koji vječno hoda uz rub viška historije i stalne mogućnosti nestanka – vrati glas, ritam i samokritička hrabrost. Jer ova knjiga nije tek zbirka tekstova. Ona suštinski jesu tri knjige u jednoj.

To je njena naratološka i estetska posebnost, ali i razlog zašto je uopće moguće smjestiti je u širi horizont bošnjačkog pisanja. Ovaj rukopis nije nastao iz dnevnog naboja, nego iz potrebe da se jedna zajednica zapiše u svoj vlastiti jezik, ton i ironijski refleks. Zato kažem, bez ikakve metafore, da on otvara prostor kakav dugo nismo imali.

ESEJ KAO BUDILICA

Prva cjelina, koju čine poglavlja „Anatomija Fine muslimanske raje“ i „Dekonstrukcija utopizma bosanske nacije“, najambiciozniji je pokušaj bošnjačkog eseja nakon Isakovićevih „Neminovnosti“. To nije kompliment, to je književno-historijska činjenica.

Ovdje vidimo ono što je bošnjačkom eseju kronično nedostajalo: spoj ironije, egzistencijalnog registra, historijskog pamćenja i književne hrabrosti da se postave pitanja koja smo decenijama izbjegavali postaviti. Begović u ovim tekstovima radi nešto što se rijetko vidjelo u novijoj bosanskohercegovačkoj prozi i esejistici, on publicističko pretvara u literarno, a literarno vraća u društveno djelovanje.

Njegova ironija nije maska, to je metod, kao što je kod Isakovića bio metod jezik, a kod Durakovića analiza.

U rukopisu Filipa Mursela Begovića prepoznajem baš taj porođajni impuls: onu unutarnju nuždu da se narodu koji vječno hoda uz rub viška historije i stalne mogućnosti nestanka – vrati glas, ritam i samokritička hrabrost. Jer ova knjiga nije tek zbirka tekstova. Ona suštinski jesu tri knjige u jednoj.

Ovi tekstovi funkcioniraju kao svojevrsne budilice, glasovi koji drmaju zajednicu koja je navikla na uspavljujuće fraze i na kulturni autizam.

„Anatomija Fine muslimanske raje“ i „Dekonstrukcija utopizma bosanske nacije“ odbijaju uljepšavanje, one se vraćaju osnovnom pitanju: Šta, zapravo, danas znači biti Bošnjak i postoji li način da se to izgovori bez straha i bez samosažaljenja?

To ih čini prvim znacima jednog novog bošnjačkog eseja – ne žanrovski, nego generacijski novog. Ovdje autor, nasljednik jedne duge, zanemarene, ali presudne linije bošnjačke književne i intelektualne svijesti, uspijeva napraviti ono što se u našoj tradiciji smatralo gotovo nemogućim: spojiti politologiju, svakodnevne neuroze, nacionalne dileme i književnost u jedan fluidan, ritmiziran i prepoznatljivo autorski diskurs.

To nije samo stvar stila. To je stvar pozicije iz koje se promatra bošnjačka stvarnost. Jer ono što ovu knjigu čini novom i važnom u širem kontekstu bošnjačkog pisanja jeste činjenica da Begović ne govori iz patronizirajuće distance, one koja je decenijama kvarila naš esej i gurala ga u puk akademizam ili pamfletski moralizam.

On piše iznutra, iz ožiljka, iz intimnog iskustva, iz vlastite raspolućenosti između tri geografije (živi na relaciji Zagreb-Sarajevo, a porodica mu je u Kataru) i pet identitetskih slojeva. Ta unutarnja ironija, ta sposobnost da se vlastite slabosti i kolektivne halucinacije raskopaju, egzistencijalno razgole, ismiju i ponovo sastave, upravo to je ono što je bošnjačkom eseju falilo desetljećima.

Begović je prvu veliku temu našeg vremena, bolest identiteta, uspio pretvoriti u književnost. Ne u lament, ne u političku optužnicu, ne u nostalgični folklor, nego u tekst koji se samorazgrađuje i ponovo sklapa pred očima čitatelja. U tom smislu, ova knjiga je više od dijagnostike. Ona je jedan od rijetkih savremenih pokušaja da se bošnjački identitet opiše bez patetike, bez zavjetrine i bez kukavičluka. Zato je važna i zato pripada književnom polju, a ne dnevno-političkoj buci.

PUBLICISTIKA KOJA PRELAZI VLASTITI PRAG

Druga cjelina knjige ulazi u prostor „Prava na identitet“ koji je, historijski gledano, Bošnjacima uvijek bio i vječna rana i vječna borba: prostor jezika, imena, popisa, identiteta. To je onaj teritorij na kojem se generacije naših pisaca i javnih radnika spotiču, gube dah, zatim iznova pokušavaju, često uzaludno.

Ali Begović ovdje ne ulazi kao kroničar niti kao pamfletist. On ulazi kao neko ko razumije da publicistika, ako želi preživjeti, mora prevladati samu sebe. Zato je ova cjelina, iako tematski najbliža dnevno-političkom, najmanje novinarska u svom duhu i postupku.

Prof. dr. Sead Šemsović
**OVO JE MODEL ODGOVORNOG
INTELEKTUALNOG
PROMIŠLJANJA**

Cilj koji je autor sebi postavio u svakom poglavlju jeste načiniti anamnezu, postaviti dijagnozu i ponuditi terapiju za pojedinačne detektirane društvene probleme, devijacije, male i velike boljke, dječije bolesti i one tipične samo za odrasle. Anamneza u Begovićevom radu nikada nije površna – naprotiv. Uvijek je sondažna. Uvijek dubinska. Temelji se na većem broju promatranih slučajeva. Povremeno je brutalna. Uvijek s konkretnim primjerima iz javnog života, koji se i bez navođenja imena lahko prepoznaju. Boljka je dodatno zasjenčena kontrastima kako bi se lakše uočila. Zatim slijedi dijagnoza. Prepoznaju se slični primjeri iz svijeta ili iz našeg okruženja. Navode uzroci i posljedice. Upozorava na pogubnost sadašnjeg stanja. Galami na pacijenta da se mora uozbiljiti i preuzeti odgovornost za svoje postupke. Zatim dolazi terapija. Često se preporučuje hirurški zahvat. Gotovo uvijek neki gorak i neprijatan lijek. Dijagnoza nikada nije obeshrabrujuća. Nikada se ne javljaju pesimizam i defetizam. Uvijek je prisutna nada u društveno iscjeljenje. Svaki je lijek prožet Božanskom Milosti. Jezik eseja Mursela Begovića refleksija je svih oblika zračnih strujanja u prirodi – od lahora, povjetarca, sjeverca, zefira, košave, pa do bure, orkana i tornada. Svi su unutar jedne knjige i jedni drugima ne smetaju. Javljaju se onda kada autor treba izraziti vlastite unutarnje “zračne struje”, kako bi što jasnije ukazao na društvene probleme bošnjačke zajednice na Balkanu i šire. Lišeni dnevnopolitičkih nanosa, ovi eseji nisu samo svjedoci jednog vremena, sadašnjeg vremena, nego i model odgovornog intelektualnog promišljanja bez računice vlastite koristi i bez politikantskog udvornništva.

Begović uzima publicistički alat, dakle, činjenicu, polemiku, anegdotu, ironiju, analitičku preciznost, i pretvara ga u stil. U tome je njegova najveća metodološka novina. Ovdje se otvaraju pitanja koja drugi ne postavljaju, i daju odgovori koje drugi sistematski izbjegavaju.

Tu se vidi hrabrost da se vlastiti identitet analizira bez fige u džepu i bez navike da se krivica traži uvijek napolju, u „nekome drugom“. U ovoj cjelini autor radi ono što su prije njega radili samo najbolji. Naime, iz današnje aktualnosti izbacuje svu suvišnu buku i ostavlja samo ono što je univerzalno, trajno, strukturno u bošnjačkom iskustvu. Ne interesira ga dnevni incident ni politički skandal jer on traga za obrascima, za onim što se ponavlja, što nas određuje, što nas boli i što nas koči.

Zato ovi tekstovi, iako nastali iz javne materije, prelaze prag svog žanra i stoje na mjestu gdje se publicistika susreće s književnošću, i prestaje biti jedno, a postaje drugo.

LIČNO, POETSKO I PROZNO

Treća cjelina, sastavljena od poglavlja „Biti kurban“ i „Oprostajna igra Bogomdanih Bošnjaka“, predstavlja literarnu srž ove knjige, njezin najdublji i najosjetljiviji sloj. U ovim tekstovima Begović se najviše udaljava od svoje novinarske kože, ovdje se, možda prvi put, vidi koliko je ta koža zapravo tijesna za ono što nosi.

Ovdje autor ulazi u zonu koja pripada i poeziji i prozi, i isповijesti i alegoriji, i ironiji i metafizici. Tu nastaju oni tekstovi za koje sam siguran da imaju književno trajanje. Ne zato što su „lijepi“, niti zato što su „angažirani“, nego zato što dosežu ono što u književnosti najduže traje – egzistencijalni ton.

On piše iznutra, iz ožiljka, iz intimnog iskustva, iz vlastite raspolućenosti između tri geografije (živi na relaciji Zagreb-Sarajevo, a porodica mu je u Kataru) i pet identitetskih slojeva. Ta unutarnja ironija, ta sposobnost da se vlastite slabosti i kolektivne halucinacije raskopaju, egzistencijalno razgole, ismiju i ponovo sastave, upravo to je ono što je bošnjačkom eseju falilo desetljećima.

Ovdje se osjećaju i osmanska prašina naših pradjedova i migracijske kletve, i sva bol i tuga svijeta u jednoj rečenici, i humor koji liječi, i bolovi lumbalnih diskova kao metafora sudbine, i fina smjesa tragike i smijeha koja je zapravo najdublji potpis bošnjačke duše.

Ovi tekstovi ne mogu se nazvati kolumnama, ali ni pričama, ni esejima. Oni su nova forma koju bošnjačka književnost nije imala u dosadašnjem razvoju jer nastaju na raskršću gdje se novinarska budnost susreće sa poetskom imaginacijom, gdje se identitetska trauma pretvara u pripovjednu energiju, gdje se ironija izoštrava do lirike. Takav spoj nije eksperiment, nego kontinuitet jedne duge linije, ali sada napokon izgovoren u prikladnom savremenom jeziku, ritmu i senzibilitetu.

Begović ovdje potvrđuje nešto što se rijetko vidi, da se bošnjački esej, onaj koji je stotinama godina bio razapet između historije i politike, konačno može vratiti svom prirodnom ishodištu – književnosti.

„Fina muslimanska raja“ je rijedak pokušaja da se bošnjački život u 21. stoljeću napiše bez straha, bez ukrasa i bez kompleksa. Jer ovo nije knjiga koja se dodvorava, niti knjiga koja traži alibi. A u našoj književnosti, gdje je estradna samocenzura često bila norma, takav postupak je već sam po sebi mala revolucija.

Zašto je važna sada? Zato što živimo u vremenu algoritamske kulture, u epohi u kojoj se identitet pretvara u aplikaciju, a duša u prezentaciju – lijepo dizajniranu, ali praznu. U trenutku kada globalni kapitalistički kaos udara o lokalni bošnjački kaos, nastaje ova knjiga kao reakcija, kao otpor i kao svjedočanstvo jednog vremena.

Zašto će biti važna u vremenu ispred nas? Zato što pripada onoj rijetkoj vrsti knjiga koje dokumentiraju jedan narod ne kao arhiv činjenica, nego kao arhiv osjećaja, ironija, rana, strahova, smijeha, svega onoga što čini jedan kolektiv živim.

Begovićeve knjige otvara novo poglavlje bošnjačkog eseja. Poglavlje u kojem se više ne govori iz uloge pasivnog svjedoka, nego iz pozicije osobe koja se usuđuje imenovati ono što drugi prešućuju. Ovo će biti knjiga koja će imati svoje poštovaoce, ali i svoje osporavatelje, što znači da je živa i potrebna. Knjiga koja će se citirati, analizirati, tumačiti, kritikovati, čak i pogrešno razumijevati, a što opet što znači da djeluje.

I možda najvažnije od svega. Ovo je knjiga koja je skinula Bošnjake sa pijedestala trajne žrtve i postavila ih na govornicu humora, autoironije, hrabrosti i samospoznaje.

To je rijetko. To je novo. To je nužno. ●

Kapitalni bosnistički projekt

NAUČNI I KULTURNI DOGAĐAJ PRVOGA REDA: KADA PREZIMENA PROGVARAJU KROZ VIŠESLOJNI IDENTITET

Četvrti tom edicije „Bosanskohercegovačka prezimena - Prezimena od kršćanskih ličnih imena“, Svezak 1, ukazuje da su prezimena dokument identiteta, ali onog koji je uvijek slojevit, višestruk i historijski pokretan. Kroz prezimena progovaraju srednjovjekovna Bosna, osmanski administrativni i kulturni sloj, austrougarska standardizacija, migracije, lokalni govori, porodične linije, čak i intimna ekonomija nadimka i hipokoristika.

PIŠE: Ahmed Imamović

Knjiga „Bosanskohercegovačka prezimena IV. - Prezimena od kršćanskih ličnih imena“, Svezak 1, autorica Amire Turbić-Hadžagić, Đenite Haverić i Ermine Ramadanović objavljena je 2025. u Zagrebu, u izdanju Bošnjačke nacionalne zajednice za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, u biblioteci „Bosana“, urednik izdanja je Adis Keranović. Već svojim impresumom, posvetom i opsežnim predgovorom knjiga jasno pokazuje da je riječ o djelu koje predstavlja puno više od preglednog priručnika.

Novi svezak dolazi kao nastavak dugog, strpljivog i metodološki discipliniranog projekta. Poduhvat je planiran u najmanje deset tomova, uz paralelni rad na budućem rječniku prezimena u bosnanskoj jeziku. Pred nama je četvrti tom i sada je jasno da se ne radi o prigodnom izdavačkom pothvatu već o kapitalnoj zadaći bosnistike i sistemskom sabiranju onoga što je rasuto po arhivima, matičnim knjigama, popisima i porodičnim memorijama. Prethodne knjige ove edicije obuhvatile su prezimena po imenima navjestitelja Božije riječi, prezimena od ličnih imena sa islamskog orijenta i prezimena od titula i počasnih naslova. Sama knjiga i u zahvalama naglašava da je nastala kao rezultat višegodišnjega sistemskog istraživanja i rada koji traje kroz više prethodnih svezaka.

Prvi svezak četvrtoga toma posvećen je prezimenima nastalim od muških ličnih imena kršćanskoga porijekla, dok će drugi svezak obuhvatiti prezimena od ženskih imena, mješovite tvorbene tipove i složenije slučajeve motivacije. Važno je, međutim, da se „kršćansko“ u ovoj knjizi ne upotrebljava kao uska konfesionalna ograda i gleda se kao onomastičko i historijsko određenje. Autorice polaze od etimološkog porijekla prezimena, neovisno o etničkoj i vjerskoj pripadnosti njihovih nosilaca, pa time izbjegavaju zamku pojednostavljenog identitetskog čitanja bosanskohercegovačke prošlosti. To je jedna od najvećih vrlina knjige jer ona prezimena ne prisvaja i bira da ih kroz naučnu utemeljenost tumači.

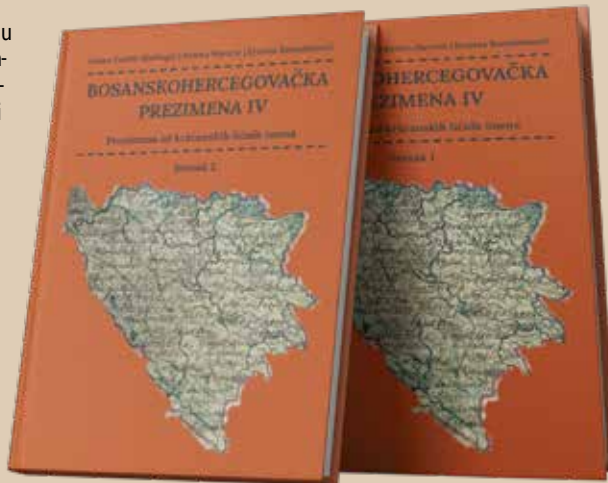
Naučna težina izdanja najbolje se vidi u građi na kojoj počiva. Autorice rade s osmanskim popisom stanovništva iz 1850/51, popisima katoličkog stanovništva iz 1743. i 1768, bazom službenih prezimena iz matičnih knjiga rođenih koje se vode od 1891. godine, popisom stanovništva iz 2013. godine, kao i arhivskom i privatnom građom iz Bosne i Hercegovine i izvan nje. Prema podacima Agencije za statistiku BiH, u popisu iz 2013. zabilježena su 21.624 različita prezimena s više od deset nosilaca. Ovakav korpus knjizi daje rijetku pouzdanost i ona se time otkriva kao filološki utemeljen katalog jedne složene civilizacijske povijesti pa i nadilazi uski okvir onomastike. Prezime se ukazuju

kao dokument identiteta, ali onog koji je uvijek slojevit, višestruk i historijski pokretan. Kroz prezimena progovaraju srednjovjekovna Bosna, osmanski administrativni i kulturni sloj, austrougarska standardizacija, migracije, lokalni govori, porodične linije, čak i intimna ekonomija nadimka i hipokoristika. Naime, začeci bosanskohercegovačkih prezimena naziru još u preprezimenskim formulama 12. stoljeća, dok se proces njihova jasnijeg formiranja razabire od ranoga 16. stoljeća. Ta historijska dubina pomaže da se i ova knjiga čita kao mapa jednog višestoljetnog trajanja.

Metodološki, knjiga je izvedena s rijetkom dosljednošću. Natuknice su organizirane pod punim oblicima ličnih imena, a unutar njih se prate etimologija, jezički posrednici, hagiografski i kulturni kontekst, prezimenske izvedenice, geografska rasprostranjenost i napomene o mogućoj višestrukoj motivaciji. Posebno je važno što autorice prate i prezimena nastala iz hipokoristika, skraćenih i porodičnih oblika imena koji čuvaju lokalnu boju govora. Time se pred čitaocem uz povijest jednog prezimena ujedno otvara i mikropovijest jednog jezičnog naslijeđa. Deskriptivni pristup, odbijanje da se prezimena normiraju, „popravljaju“ ili svode na jedan idealni oblik, dodatno potvrđuje naučnu zrelost ove knjige.

Naravno, takva temeljitost ima i svoju cijenu. Predgovor i metodološki aparat su opsežni, ponekad i namjerno gusti, pa ova knjiga nije štivo koje se čita linearno i u jednom dahu. Ona traži sporiji, radni odnos prema tekstu, vraćanje, uspoređivanje i provjeru. No to nije nedostatak koliko je izvrsnost i žanrovska utemeljenost djela. Na koncu, „Bosanskohercegovačka prezimena IV“ nisu pisana za brzinsku potrošnju i usmjerena su na pažnju istraživača i porodice koje tragaju za svojim korijenima. U tom smislu, njezina gustoća nije mana i predstavlja formu odgovornosti prema građi, što potvrđuju i recenzenti prof. dr. sc. Meri Josifovska iz Skopja, dr. sc. Amina Šiljak Jesenković iz Sarajeva i dr. sc. Domagoj Vidović iz Zagreba.

Novi tom suvereno vraća dostojanstvo jednoj temi koja se često banalizira kroz puku radoznalost sadržanu u riječima: „Šta moje prezime znači?“ Autorice pokazuju da iza tog naizgled jednostavnog pitanja stoje stoljeća jezičkih dodira, društvenih prijeloma i kulturne memorije. Zato je novo izdanje „Bosanskohercegovačkih prezimena“ i naučni i kulturni događaj prvoga reda. Ljepota proizlazi iz otkrića koje nam uvjerljivo donose autorice Turbić-Hadžagić, Haverić i Ramadanović, a sadržano je u misli da su bosanskohercegovačka prezimena kaleidoskopski arhiv jednog kontinuiranog višeslojnog i više-stoljetnog identiteta. ●

LJILJAN U SPLITU 93.

Nakon što smo počeli ići na džumu u splitskom mešdžidu, neki ljudi preko Harisa upoznaše se s nama i rekoše da su aktivisti SDA. Ja sam znao šta je ova stranka za Bosnu značila u to doba, ali da SDA ima u Hrvatskoj, to mi je bilo novo. Samir i ja dobismo ponudu da radimo jednu specijalnu vrstu operacije – razbijanje medijskog mraka u Splitu i okolici. Odmah sam zamislio kako nas dva nosimo neke velike reflektore usred tame i tmuše društvenog etera i usmjeravamo svjetlost na sve strane, kao u kakvom od dima i buke zagušenom disku, tjerajući medijske tmine od naših glava i naše svijesti. Taj neki čovjek, kojem se ne sjećam imena, reče da u centrali Stranke, na Prokurativima – tako provokativnom imenu splitskog trga – možemo doći, popisati koliko smo primjeraka novina uzeli, spakovati i ponijeti – *Ljiljan*, tadašnji heftični političko-kulturni magazin Republike Bosne i Hercegovine, što je u ta vremena štampan u Ljubljani, čini mi se. Ono što se kasnije dogodilo s ovim printanim medijem nije za neku diku, i samo je dio bolećivo zagušenog političkoga glasa razuma u važnim društvenim kretanjima i artikulaciji tzv. bošnjačke politike.

I tako, nas dva ponese mo neke izbjegličke ruksake, i pravac u Centralu po *Ljiljan*. Plan je bio da obidemo što je moguće više, izbjegličkih kampova u kojima su živjeli naši sunarodnjaci. Nismo mi to radili za pokoj babe Smiljane, niti badihava – od ondašnjih pet ili sedam kuna, mi smo imali cijelih 10% zarade, što i nije prevelika sreća, ali se sreća nekih često gradi na nadi drugih, mada nemam pravo kazati kako smo bili iskorišteni u tome poslu, i iako je posao bio u najmanju ruku opasan i nepredvidiv zbog okolnosti u kojima smo radili. Nismo mi tada mogli tražiti nikakve povišice zbog težine posla i društvenog konteksta u kojima smo radili. Jednostvo je bilo: uzmi ili ostavi. Procent koji smo imali nije Bog zna kakav, ali je nama bio za uhar – što kad imaš mogućnost besplatnog prijevoza, to je moglo biti isplativo, plus, kad se tome doda da svakako besposlen, kako bi to kazala moja učiteljica Stevka, „vataš zjala“ u svojoj izbjegličkoj bazi, i gubiš uzalud vrijeme, hem što si svakako bio u teškim okolnostima besparice i neimaštine, pa je sve to moglo biti dobar izgovor za ulazak u ovaj plemeniti biznis. Ovako, makar si se nečim mogao baviti i živjeti u naivnom uvjerenju da je to ipak neka borba za opće dobro zajednice kojoj pripadaš.

Nije to bio moj prvi pokušaj da nešto kao tinejdžer počnem privređivati za moju porodicu. Sjećam se kako sam prvi put u životu nešto zaradio svojim trudom i radom, te u naturi, u obliku paketa mlijeka, naplatio svoj fizički posao nakon što sam pomogao da se istovari neki veliki šleper s humanitarnom pomoći. Svakog utorka, gotovo rutinski, iako mi je to isprva bilo ponižavajuće, ali se u belaju zaboravi i na rz i na obraz, išao sam na glavnu pijacu u Splitu i nosio viškove od onih crvenih mesnih narezaka koje sam prodavao budzašto, kao i one neke odvratne riblje konzerve marke Mackarel, te nekada i manistru, možda čak neke safune i sl. I išlo je to kao halva: splitski penzioneri uvijek su rado kupovali našu kvalitetnu a dobro jeftinu robu, a mi bismo onda za zarađeni novac kupovali ono što nam je bilo potrebno i što nismo dobijali u humanitarnoj pomoći. U jesen

te 1993. Samir i ja bili smo glavni pomoćni radnici u projektu koji je tada vođen u Kaštelima, kada smo s nekim geometrom, inače sinom poznatog bh. glumca Adema Čejvana, čijeg se imena ne mogu sjetiti, hodali po Kaštelima noseći onaj veliku rasklopivu drvenu pantljiku od četiri metra, kojim je Čejvan, pomoću one neke sprave, mjerio udaljenosti, razdaljine, širine, a onda bi upozorio da se treba nešto na nekom mjestu opitirati. Kad mi reče da opitiram, nisam pojma imao šta glavni majstor želi, dok on ne uze omanju kanticu s crvenom farbom i veliki kist te nam pokaza kako se crta crvena tačka na čvrstom nepokretnom materijalu, najčešće u kamenu, kojeg je bilo za izvoza. Ne znam zašto je Čejvan došao u izbjeglički kamp po radnu snagu, ali je jedno sigurno – tu je nadnica mogla biti najniža, pa sve mislim da smo za cijeli dan skakanja s kamena na trnjište, s trnjišta na šikare dobijali po 20 kuna. Jedne prilike, mislim da je to bilo još 1992, išli smo ponad magistrale i pokušavali kopati neke kanale, ali to niko živ od nas, naročito mladih i nejakih, nije mogao jer je to sve bio goli kamen zakamufliran ispod slabih slojeva suhe pjeskovite zemlje, pa smo brzo odustali. Nakanadu za pokušaj nismo dobili, a žuljeva nije nedostajalo. Tada je jedan naš izbjeglički zastupnik, rođeni Foćak, čovjek od blizu 40-ak godina, nešto psovao gazdi koji nas je unajmio da za jeftine pare uradimo dobro težak posao, i rekao mu da se ovo može samo dinamičnom iskopati i da mu bježi s očiju dok mu oči nije iskopao. I tako mi neslavno završismo svoj nedovršeni posao. Imao sam jednog priliku raditi i u pekari kod nekoga Albanca, katolika. Ako mi je išta u životu teško palo, onda je bilo to. Jedva sam čekao da Bog stvori zoru i da glavom bez obzira pobjegnem iz pekarskog pakla, u doslovnom i figurativnom smislu. Nije noćni posao za mene, džaba je.

I tako smo poslije, svakog petka, otkako nam se pružila prilika da radimo ovaj novi gospodski posao, čini mi se, poslije džume, u bazu po primjerke *Ljiljana* i onda cijelu heftu obilazi izbjegličke kampuse – od Stobreča do Trogira, pa i dalje, dokle je bilo besplatnih međugradskih autobuskih linija. Najdraže nam je bilo u svom izbjegličkom vilajetu ispričati našem svijetu kako je važno da znamo šta se događa oko Bosne iz naših medija, da nam se ne baca prašina u oči, da je medijska pismenost važan dio borbe za opstanak, bla-bla, bla-bla. Čak se sjećam kako sam u *Ljiljanu* čitao pa kasnije sagovornike uvjeravao u istinitost tvrdnje u ozbiljno koncipiranoj kolumni u kojoj se govorilo kako će se u Džennetu, pored arapskog, pričati na perzijskom i bosanskom jeziku usljed težine žrtve koju su podnosili narodi koji govore ovim jezicima s ciljem očuvanja dina i imana. I nije da nije bilo uspjeha. Isprva nam nije bilo lahko, valjalo nam se relaksirano ponašati, prodaješ nešto, poput onih prodavaca što hodaju od vrata do vrata i nude robu koja ti ne treba. Ali *Ljiljan*, to je nešto što je nama kao društvu bilo nasušno potrebno. Jesam li u to stvarno vjerovao ili sam sebe natjerao da u to vjerujem, nisam siguran. Tako Samir i ja upadnemo kao kakvi hajduci u izbjegličko selo, i umjesto da robimo, silujemo i palimo, nudimo svoju vrijednu robu za jeftine pare. Nije nam bio problem pokucati na gotovo svaka vrata i upitati sunarodnjake da li žele biti informisani. A ako kažu da žele, onda bismo ispričali neke sočne detalje iz nekih reportaža, feljtona, analiza, kolumni.

Sjećam se da sam i tada imao izoštren osjećaj za očuvanje i preferiranje bosanskog jezičkog iskaza, makar prema onome što sam mnio da je tako, iako sam bio potpuni laik, nedovoljno iskustven i životno nepripremljen. Znam da sam, čitajući *Ljiljan* u to doba, prešao s oblika negacije glagola *imati* tj. *nemati* na *nejmati*, prema onome što je tadašnji glavni urednik forsirao kao specifični oblik bosanskog jezičkog identiteta. I ne znam ja koliko je to nejmanje mene držalo, ali da se nije imalo, nije. Nejmanje je bilo sastavni dio naše neživljene mladosti. I dobijali smo razne i različite odgovore od zainteresiranih i nezainteresiranih. Neko bi nas čak ponudio i kahvom, a Samir je u tim trenucima igrao odsudnu ulogu, znajući kako treba s ljudima, po starinski i ljudski. Pošto smo obilazili svaka vrata, neko bi nas i narezilio, tvrdeći da ne čita muslimansku propagandu i da nam više nikad nije palo na pamet da dođemo, ne samo na njegova vrata, već u kamp uopće. Žurili bismo glavom bez obzira, i udaljavali se sa svojevrsnog kriminogenog mjesta, te bismo, nakon dosta prolivena znoja, sišli do obale, raspremili se u nešto što smo ponijeli kao sastavni dio novinarske opreme, te razuzdano ili poistilahu, hladili glave i stražnjice u slanoj vodi Jadrana. Taj dio našeg posla bio je sigurno najdraži. Kad bi se sumiralo stanje, i kad bismo se spremali za završetak posla, polahko bismo išli na autobus i vraćali se u svoju sigurno nesigurnu ložu. A onda bi se pripremao plan za novi dan, jer smo bili već dobro naučili onu staru izreku: „Novi dan, nova nafaka“.

U tom svom poslu, i u kompleksu svih naših načina priređivanja u tim trenucima, nekako nam je ovaj posao stvarao poseban osjećaj jer smo se sve nadali da će on podrazumijevati „i sevap i ćevap“, odnosno onako kako nam je Haris govorio da je čuo od starih bosanskih hodža, da je najbolji posao onaj koji urodi i zaradom na ovom i nagradom na onome svijetu, a zapravo i ćevapom i sevapom.

Ko je tada znao da će Samira svojevrsni oblik novinarske struke pratiti i danas. Ko zna, da se nije tada otisnuo u neku vrstu žurnalističkog posla, a distribucija informacija konačni je i važni rezultat ove profesije, možda danas ne bi bio to što jeste. Ko zna, da nije kasnije u medresi pisao kolumne za zidne novine, da li bi danas novinarski smjelo i neposredno, pripremao priloge za matičnu medijsku kuću. Ko zna, ko zna... ●

O AUTORU

Alen Kalajdzija diplomirao je 2002. godine na Odsjeku za bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost naroda Bosne i Hercegovine Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, gdje je magistrirao 2007, a doktorirao 2012. godine. Predavao je kratko u osnovnoj i srednjoj školi, a imao je više angažmana u nastavi bosanskog jezika na univerzitetima u Bosni i Hercegovini i inostranstvu. Objavio je četiri naučne monografije iz oblasti lingvističke bosnistike te zbirku kratkih priča. Uz više od 80 naučnih i stručnih radova te petnaestak kulturalnih kolumni objavio je približno 300 naučnopopularnih pojedinačno koncipiranih jezičkih savjeta o bosanskom jeziku. Na mjestu direktora Instituta za jezik Univerziteta u Sarajevu proveo je dva mandata (2013–2021). Trenutno u Institutu ima izbor u zvanje naučnog savjetnika.

Mirsada Delić Šerifović

MOST PREMA NEBU na obalama razdvojenih srca

Bože, koliko prelijepa i s koliko je mostova okićena ta zemlja... Starih i novih, kamenih, drvenih, metalnih, šumskih, gradskih, seoskih... svaki od njih nosi priču, nosi povijest. Neki su tiho srasli s vremenom, urezani u stijene rijeka i planina, drugi blistaju starim - novim sjajem, povezavši daleke krajeve, spajajući ljude s obje strane. I dok ti mostovi prelaze rijeke, doline i dolaze do vrhova, čini se kao da još jedan nedostaje.

Most prema Nebu. Jedan koji bi mogao spojiti zemlju sa zvijezdama, onaj koji ne bi bio od drveta, betona ili čelika, već od svjetlosti, sna i vjere. Taj most, kad ga smislimo, bio bi onaj koji spaja ne samo ljude, već i snove, želje, našu težnju da premostimo različitosti, svaki problem, prostor i vrijeme. Nazvat ćemo ga Nebeski most, čist, čišći od najbistrije vode koja teče ispod njih, jer ispod njega teku naša dobra djela, dobre duše, nošene svjetlom svaka ista onoj ispred i onoj iza nje.

Pa krenimo, zamisli male drvene mostiće obrasle lijanama bršljana, u tišini šumskog proplanka koju remeti cvrkut ptica u ranojutarnje sate. Toliko glasno pjevaju da se pjesma razlama do deset sela, zapravo ne znaš svađaju li se ili veselo bude jedna drugu.

Sunce kao da je prihvatilo njihovu igru, svjetlosnim zrakama pleše po površini vode pa između grana i izrasle trave oko obale

obasjava stazice koje vode do njih, a mostići, sazreli od vremena lebde nošeni vjetrom što se u njegovoj igri klate lijevo desno između proplanaka. Oni hrabrije srca prelaze i prepuštaju se milosti vjetra, a on kao da osjeti zrnce straha jače zapuše, zanjiše mostić i njih na njemu. Vragolast, nepredvidljiv, voli uzbuđenje što ga stvara u naletima. Neki mostovi su pak čvrsto ukorijenjeni, stari kao ona sama, jednostavni, živi i rastu s vremenom jer su od šumskog korijenja koje se pruža preko potoka i manjih rječica što napajaju žedna šumska stvorenja. Tako su čudesno lijepi, svaki most kao da skriva čaroliju, jedinstveni u svom obliku, a opet povezani nevidljivim nitima prošlosti. Oni kameni nose svoje priče, šapatom ispričane kroz vjekove. Neke glasnije od drugih.

Nisu to samo građevine preko rijeka i planina. To su nečije ruke ispružene kroz vrijeme, znak da je netko jednom vjerovao u susret, u mir, ljubav, u zajedništvo. Tiho šapuću, pozivaju na druženje s jedne obale drugoj. Svaki most, ma koliko star i oronuo u sebi nosi otkučaje srca onih koji su ga gradili. Poklonjeni Bosni, zidali su ih ne samo malterom i željezom, nego su ugradili u njihovu dušu čarobna zrnca ljubavi koja spajaju korake što prolaze. U toj želji ostavljena je tiha molitva, kao amanet generacijama koje dolaze: Ne ruši ono što povezuje. Ne gasi svjetlo koje pokazuje put.

Srušiti most znači otetu budućnosti ljubavima, mogućnost susreta mladih i sjećanja starih na izmaku svojih godina, koji žive za proživljene uzdahe iz mladosti. Grijeh je to, ne prema kamenu, već prema dušama koje su ga s ljubavlju izgradile, dušama koje ga laganim korakom prelaze, ushićene, na njemu su se pronašle, zagrlile i pomirile. Zato čuvajmo mostove i one vanjske i one unutar nas.

Svaki od njih, ma koliko skroman bio, dio je jedne velike priče, priče o snovima, ljubavima što ne poznaju granice. I danas stoje uspravno, ponosni, drži ih snaga snova i ljubavi onih koji su ih stvarali. Nisu to mostovi od kamena, to su mostovi od srca, sagrađeni da spajaju duše.

Jedan takav veličanstven je Stari most, most nad mostovima, kruna svih stvarnih i zamišljenih prijelaza, možda baš kao onaj Nebeski most s početka priče, spleten od nedosanjanih snova, kamena i molitava. Kad je pao, nisu ga samo ljudi oplakivali, oplakivale su ga i vile Neretve.

Uživale su one spokojno odmarati se pod njegovim nogama, pletući sebi najljepšu, mirisnu postelju od cvijeća i mekane trave. Ležeći na toj raskošnoj postelji, promatrale bi zlačani zalazak sunca kako nebo polako obavija toplim nijansama. Nakon što bi se spustilo čarobno predvečerje, dok bi prve zvjezdice sramežljivo treperile, prosute po beskrajnom nebeskom svodu poput kristala, njihova je čarolija polako jenjavala, odlazile su na počinak.

Tada bi poput tajanstvenih čuvarica noći svojom magičnom svjetlošću kristala zvjezdice počele zrcaliti mjesečevu svjetlost po površini vode, stvarajući čarobne odsjaje. A uz tihi šapat pjeva sova što odjekuje u mraku, svijet bi se preobrazio u svjetlost i tišinu, gdje se snovi i stvarnost prepliću u savršenoj harmoniji, kao što se nebeski svod zrcali po površini vode.

Neki ljudi jednostavno ne vole ljepotu, noge Starog nisu izdržale, pao je.

Uznemirene uzletjele su vile u svojim smaragdnom haljinama što se nisu odvajale od rijeke, a kapljice vode su se kao suze prosipale sa njih, caklile se poput kristala sa krune koju su pokušavale vratiti Starom. Uzletjele su iz dubine, suzama svojim prale i vraćale na mjesto svaki kamen, čistile ga od boli, od zla, vjerujući da će samo dobro od sad pa zauvijek držati taj luk u visinama da krasi njeno zeleno srce. Kad ga sunce obasja, on se smije u vodi, zrcali se u njenom smaragdu, kao da zna, nije sam. Sretan, ima čuvare, tihe, vječne, vilinske čuvare, što ga štite snagom srca. I tako, nastavlja Stari kao svjetionik nade, kao uspomena i opomena ljudima, na ponos za sve vijekove vijekova.

Drugi most je sanjao smiješne snove, čobani su ga nazvali Ovčji brod. Sanjali su čobani da su kapetani na uzburkanim vodama što protiču ispod njegova tri luka.

Mostić se na pogled činio istrošen od vremena, oronuo. Mahovina se počela penjati uz njegova stopala, ali on se ne da, spaja obale preko rijeke Zalomke, on ima dušu.

Svakog proljeća, kad bi planine počele mirisati na svježju travu, čobani bi preko njega vodili stada ovaca na ispašu, a on bi tiho škrgutao od radosti, da može, ma poskočio bi sa ona svoja tri luka kao s tri noge za ovcama na ispašu. Pazio bi da se ne izgube. Volio je taj šušur, naguravanje i smijeh. Kamenčići što su se usitnili od vremena pod njihovim nogama poskakivali su od sreće. Iako je bio na kopnu, imao je i on svoje snove, sanjao je da je pravi brod da plovi morima, svakog je ljeta prevezio rijeke ovaca, pazio da ne padnu u more s njegovog pramca, prevezio je on šapat borova i zvuk vode što mu je stopala ispirala.

Očuvala ga je ljubav onih koji su ga prelazili, čobana, pasa, ovaca i djece što su se igrala na njegovim leđima i smijehom razbijala blejanje ovaca i šum rijeke. Obnavljala ga je radost djece, njihov smijeh je za njega bio čaroban, svaki kamenčić koji bi pao u vodu čarolija osmijeha bi izronila iz vode i postavila ga na mjesto s kojeg je skliznuo. A on pamti sva proljeća koja su prošla.

Oni su nečiji snovi i nade. Ma kako ih nazvali - drveni, čelični, veseći, kameni i ma kako izgledali jednostavni ili vebni svi mostovi povezuju ono što je bilo razdvojeno.

Te stare čuprije, što su im kamene kocke izlazili koraci generacija prelazeći s jedne na drugu stranu, kao da im je to i bio zadatak, često su znale iznjedriti najveće ljubavne priče, iako, ako ih nisu čuvali od zlih pogleda znale su završiti u suzama, istrgnute iz srdaca ljubavnika. Na njima su se doticale ruke koje će kasnije zajedno kročiti kroz život, tu su se radali osmijesi što su govorili više od stotinu riječi. Pogledi su se krišom tražili, sramežljivo zadržavali, sjajili od neizgovorenih osjećaja. Neka lagana čarolija nošena povjetarcem po površini mostova je nježno grlila prolaznike i držala ih grčevito u zagrljaju omamljene jer uvijek su s druge strane čuprije slike bile ljepše.

Na ovoj su pak čupriji lijepe djeve i kršni momci ašikovali, pod otvorenim nebom, dok je rijeka ispod njih tiho pričala priče onih prije njih. Jedna djevojka plahog pogleda, često bi šetala čuprijom, tražeći mir. Pogled joj je bio tužan i spas je pronalazila gledajući vodu kako teče kao da odnosi i njezine brige. Duša joj je gorjela, kao da će iskočiti iz grudi, još su u njoj odzvanjale očeve riječi: „Vrijeme ti je, kćeri. Trebala si već pronaći ženika.“

Nije njezino srce nikoga odabralo. Svi prosci koji su dolazili činili su se kao da ne vide ono najvažnije, njezinu čežnju, njezin san. Za takvog se nije mogla udati. Zar bi se sve njezine želje trebale ugasiti, osmijeh izbrisati, ne, nije tako mogla živjeti, njezina vedra duša to joj nije mogla dozvoliti. Sigurno negdje postoji netko čiji su snovi slični njezinima.

Pa je ocu odgovarala: „Ima još vremena, oče!“

Jednog predvečerja, dok je stajala na mostu nad rijekom, grijale su ju posljednje zrake zalazećeg sunca, gledala je kako patke klize po vodi i veselo se vraćaju iz zaronjenih dubina, ispred nje pojavio se on.

Dolazio je s druge strane mosta. Koraci su mu bili sigurni, ali pogled nekako zamišljen, kao da nosi stotinu briga na leđima. Nije ona to znala, ali on je prehranjivao obitelj, dvije mlađe sestre i majku, oca je rano izgubio. Prodao nije ništa taj dan pa ga je teret neimaštine stiskao. Trebalo je kupiti sestrama nove opanke, a novačica nije bilo, pa su one istrošene morale nositi još neko vrijeme.

Njihovi su se pogledi sreli na pola puta, tik iznad vode. Bila je to kratka iskra ali dovoljna da u njezinim očima te noći zasvijetli jače od zvijezda.

Sutradan je poranila, san joj je bio nemiran. Kroz prozor sobe ugledala ga je, bio je u crnim hlačama i bijeloj košulji zavrnutih rukava, na nogama opanci, nosio je košaru punu povrća. Išao je na tržnicu, znala je. Poželjela ga je ponovno susresti, praveći se da je slučajno. Pošla je za njim. Nije ju zanimala njegova košara iz koje je izvirivalo nekakvo zeleno lišće. Željela je čuti njegov glas. Makar samo rečenicu. Morala je, to je bilo jače od nje, morala je čuti njegov glas. Ona prilazi tezi: „Oprostite imate li jabuke?“ Osmijehne se blago, znala je da nema jer ih nije vidjela... Odmah ju je prepoznao, a iako mu je glas zatreperio, ostao je miran, brzo se sabrao, nasmijehao joj se te uspio izgovoriti: „Nemam jabuke, ali djevojka ako želi nabavit ću za nju.“

Nježno kako je samo ona to znala odgovorila mu je: „Bilo bi lijepo od Vas ako možete.“ Ostavio je sve i nestao u gužvi, nije ga uspjela pogledom pratiti, tek za minut iza leđa joj je došao s jabukama u rukama.

„Sve za djevojku zlatne kose“, Rekao je.

Srce joj je zatreperilo.

Bio je tamnokos, visok, stasit, s ramenima oblikovanim radom i tijelom koje je sunce označilo. Izgledao je kao da nosi zemlju na rukama, a zvijezde u očima.

I on je nju primijetio. Već odavno. Kako i ne bi. Svaki dan je prolazio pored njezinog dvora čiji prozori su gledali na most. Bila je djeva s najnježnijim pogledom u šoru, djevojka čiji je osmijeh proizvodio melodiju u njegovom srcu, a kosa lagano pokrivena prozirnom maramom što je lepršala iz nje, kao prve zrake izlazećeg sunca, odiše toplinom. Dugi uvojci blago su joj padali niz ramena, a par pramenova nošeni blagim povjetarcem veselo je plesalo uz njezino lice. I on bi plesao po njezinim taktovima, ali nije joj se usudio prići. Mislio je da je od onih imućnih, nedodirljivih, predodređenih za druge svjetove. A ona, bila je samo djevojka koja je u tišini sanjala ljubav.

Sanjala je dvorac pod zvijezdama, vrt pun latica najljepših ruža, koje pjevaju svojim đul mirisom i tajanstvenog mladića s osmijehom koji topi zime. Svaki put kad bi se probudila, osjećala bi da joj je srce korak bliže njemu, iako ga je samo naslućivala. Oduvijek je vjerovala je da negdje postoji netko čije srce kuca istim ritmom kao njezino. Nisu se pitali ko su ni otkuda dolaze. Nisu morali. Njihova srca već su sve znala, kad su se ruke dotaknule na mostu, svijet je za trenutak prestao disati, a onda zauvijek izmiješao boje. Svaki dan joj je na mostu pružio jabuku, a ona

ih je odlagala na policu pored jastuka i mirisala prije spavanja. I možda, baš na toj čupriji, sudbina je odlučila povezati ovo dvoje kao i druge prije njih.

Na žalost neki mostovi pričaju tužne priče, nose tugu na svojim lukovima. Građeni da povežu Istok i Zapad, da spoje čaroliju, prenose više od ljudi, donose prah začina što pleše u zraku i škaklja nosnice mladih djeva koje u svojim malim drvenim kuhinjama, uz osmijeh i stid, te začine pretvaraju u ljubav, mirisima i ukusima koji pričaju sami za sebe. U tim domovima, nitko ne odlazi gladan na put, jer ko jednom kuša te okuse, vraća se iznova i iznova.

A, Čuprija i danas stoji kao iz starih zaboravljenih legendi, što stoljećima prkosi vodi i vjetru. Veličanstvena, sa svojih jedanaest lukova zakrivljenih poput jedanaest polumjeseca, a do nje vodi izlizani pokockani put, pored kojeg sramežljivo procvjeta pokoji cvijet. Nije to ona ruža iz snova mlade djeve što sanjaše ljubav obavijenu njezinim mirisom i stasitog junaka što čvrstim korakom dolazi s druge strane mosta s jabukom u ruci i osmijehom koji topi njezine zime, što sanja iste snove kao i ona. Snove su im srušili, oboje su ispratili u vječnost. Njezin dvor bijaše srušen, ruže počupane, kao da nije bilo snova, kao da nije bilo dvoje mladih što su sanjali zajedničke snove.

Prekinuše ljubav, iščupahu iz korijena, zbog sebičnih pogleda na boje, baciše sjenu na svjetlost njihove čežnje.

I danas se jutrima čuprija budi obavijena izmaglicom kao da se sjenke vuku kroz tu maglu, sjenke nekih prošlih vremena prikrijujući sudbine što su bez glasa ostavile samo šapat za sobom, tako nježne, tako dobre plahe nevine duše, što su sanjale nedosanjane snove svojih skromnih želja, što su sanjale ljubav. Provlače se kroz njegove lukove što su se protezali od obale do obale, bojeći se da ne probude one koji su usnuli snove svoga doba. Lijepa neukrotiva rijeka svojim je zelenim suzama u tišini mirno klizila kroz te tužne i nesretne nijeme svjedoke, ispirala sudbine ljudi koji su tu živjeli i odnosila tihe odjeke što su još zvonili u noćima, kao da su zvijezde padale s neba i ostavljale tragove u vodi.

Nisu smjele uzburkati vodu, koja teče tako da ne dotiče dno, jer ga se boji. Zaboravljeni su njihovi koraci nošeni ljubavlju. Izbrisani, puni tuge, ostavljali su tihe otiske što još odzvanjaju u noći, a rijeka nije smjela plakati da ne probudi hiljade skrivenih priča što su u tišini zauvijek uspavane, čekajući da ih neko čuje.

Ponekad bi i sam kamen zaplakao, raspukao se od težine neizgovorenih osjećaja. Ali drži ih paučina što je ispod splela mrežu u kojoj čuva krikove što nisu s ovog svijeta, o kako tužno govori tišina.

Na žalost, možda bi bilo bolje da neke Čuprije nikada nisu nikle iz snova arhitekata što su vjerovali da će njihova ljepota prevladati. Jer, uzdižući se u svojoj velebnosti, one su, poput oronulog starca što podnosi teret vremena, nosile nevidljive rane prošlih vijekova, tihe ali neizbrisive.

O AUTORICI

Mirsada Delić Šerifović rođena je u Zagrebu 1975. godine, magistrirala je Menadžment bankarstva osiguranja i financija na Međunarodnom Sveučilištu Libertas u Zagrebu i stekla naziv Magistar menadžmenta bankarstva osiguranja i financija. Dugi niz godina radila je kao bankarska savjetnica u Zagrebačkoj banci d.d. Od 2025. godine zaposlena je kao administrativna tajnica u Nacionalnoj koordinaciji Bošnjaka u Republici Hrvatskoj – „Bošnjaci Zajedno!“

STRAH KAO POLITIČKA VALUTA KAKO SE IZNOVA PROIZVODI MUSLIMANSKA PRIJETNJA

Predrasude o muslimanima ne funkcioniraju kao argumenti, jer su prenapregnute etikete, a mehanizam njihove proizvodnje je uvijek isti. Najprije se muslimanu oduzme konkretnost (ko je, šta radi, šta misli), zamijeni apstrakcijom (terorist, fundamentalist, džihadist, mudžahedin, radikal) i onda se ta apstrakcija napada umjesto njega.

PIŠE: Ahmed Imamović

Postoji zanat koji na Balkanu nikad ne podliježe opasnostima stečajnih postupaka. Nije potreban kapital da bi se održao na životu, ni licence, a ne traži ni poseban talenat. Potrebna je samo jedna sirovina koja se, za razliku od nafte ili strpljenja, posvemu samo množi. Strah od muslimana!

U svijetu danas živi oko dvije milijarde muslimana. Svaki četvrti čovjek na planeti. U Evropi, bez Rusije i Turske, taj udio pada na tridesetak miliona - raspršenih, nesjedinjenih, bez ikakvog političkog centra koji bi ih koordinirao čak ni kad bi htjeli biti koordinirani. To su podaci dostupni svakome ko je ikad otvorio demografsku studiju o evropskoj populaciji.

Na Balkanu se taj obrazac ponavlja na način da se marginalna pojava izdvoji, uveća, uokviri, a potom proglasi dokazom šire opasnosti i, što je najvažnije, retroaktivnim opravdanjem svega što se desilo ranije. Tokom rata u Bosni i Hercegovini, prisustvo stranih boraca Arapa, realno ograničeno i vremenski kratko, pretvoreno je u trajnu prijetnju pod sloganom: "Evropa se brani na Savi!" Riječ je o političkoj konstrukciji koja, među ostalim, tvori mit o tzv. Predziđu kršćanstva, bez obzira konstruirala li ga srpski ili hrvatski nacionalizam s ove ili s one strane Save.

Dvije decenije nakon rata i nekoliko investicija iz arapskih zemalja, podmukla teza o nadiranju i planskom naseljavanju „mudžahedina“ postaje "demografska invazija" jer Arapi tokom 2016. godine kupuju vidence u okolini Sarajeva, u čemu ne sudjeluju samo hrvatski i srpski konstruktori, već i oni bošnjački. Rezultat je rijetko viđena razina islamofobije, arabofobije, ali i turkofobije, koja se koristi i za dnevopolitička razračunavanja u kojima i džamija u blizini crkve postaje veduta "islamizacije". Bosna i Hercegovina se u zadnje vrijeme, jer je time iu ovom trenutku splativo plašiti, prikazuje kao prostor iranskog utjecaja, premda je broj šija zanemariv, a vjerska struktura Bošnjaka stabilna.

No, predrasude o muslimanima ne funkcioniraju kao argumenti, jer su prenapregnute etikete, a mehanizam njihove proizvodnje je uvijek isti. Najprije se muslimanu oduzme konkretnost (ko je, šta radi, šta misli), zamijeni apstrakcijom (terorist, fundamentalist, džihadist, mudžahedin, radikal) i onda se ta apstrakcija napada umjesto njega. Predrasuda ne traži dokaz, traži tijelo na koje će se zaljepiti, a što ilustrira i prizor kada su u srpskim konclogorima tamničari provjeravali islamski identitet skidanjem gaća, kao da vjera stanuje u tijelu, a ne u savjesti.

Muslimani u Europi getoizirani su dvostrukom, i fizičkom, u radničkim četvrtima bez izlaza, i simboličkom, u jeziku koji ih svodi na prijetnju ili egzotiku, na "tajni Subjekt" kojega se Zapad boji jer ga ne razumije. Jedini izlaz iz te zamke nije sadržan u opovrgavanju etiketa već u njihovim seciranjima, pa je potrebno nazvati stvar pravim imenom i ponekad platiti cijenu za tu tačnost. Da bismo pošteno, sigurnosni problemi postoje. Postojali su i postoje. Nakon rata zabilježeni su oblici radikalizacije. Iz Saudijske Arabije stizale su rigidne interpretacije islama koje su u lokalnom kontekstu djelovale kao strana tijela. Zabilježeni su i odlasci na strana ratišta (Sirija). Sve su ovo bili stvarni izazovi koji zahtijevaju ozbiljan pristup, a Islamska zajednica u BiH je u više navrata pokazala da posjeduje višak odgovornosti i da se zna nositi s izazovima.

Zanimljivo je da uvezeni vehabizam danas želi crpiti snagu iz zamjena teza, šireći bauk o postajanju neke iransko-šijitske prijetnje u Bosni i Hercegovini. Dakle, isti krugovi koji su godinama upozoravali na "previše mehki" islam, na bošnjačku „novotariju“, danas u sufijskim praksama, u onom kontemplativnom, poetskom, ezoteričnom islamu koji je Balkanu bio domaći vjekovima - prepoznaju navodne vanjske iranske utjecaje. Kriteriji se mijenjaju, ali zaključak ostaje isti. Musliman Bošnjak koji slijedi srednji put islama je najčešće problem jer nemoguće je argumentom svesti na prijetnju. U kojoj varijanti će probati biti lišen svoje zemlje i postojanja ovisi o sezoni.

Niti jedan ozbiljan analitičar neće reći da religijski ekstremizam ne postoji. Postoji. Ali postoji uz politički ekstremizam, nasilne subkulture (ističeno navijačke skupine), ideološke radikalizacije raznih boja i niz drugih faktora koji se u ovoj vrsti narativa sistematski prešućuju. Izdvajanje islama kao centralnog objašnjenja svih prijetnji više govori o potrebama naratora nego o stvarnoj slici terena.

Balkanski ratovi nisu završili. Posebno ne u javnom prostoru. Nastavljaju se kroz raznorodne interpretacije i preispitivanja. U tom okruženju priča o muslimanskoj prijetnji nije samo sigurnosna procjena, ona je i instrument kojim se retroaktivno potvrđuje vlastita pozicija iz rata. Narativ koji objašnjava prošlost počinje oblikovati sadašnjost. I to mu je prava svrha, a u trenutku kada tzv. islamska prijetnja prestane biti predmet analize i postane sredstvo unaprijed smišljenog obračuna, više ne govorimo o sigurnosti jer je stupio na snagu stari balkanski zanat, koji nikada ne ide u stečaj. ●

Više od 400 žena u zagrebačkom hotelu Novotel – prizor je kakav bošnjačka manjina u Hrvatskoj, kako su mnoge sudionice rekle, do sada nije vidjela

Ženski iftar i Dan žena u Zagrebu

RAMAZAN, 8. MART I MJERA KOJA SE TEK TRAŽI

Kada se ramazanski iftar poklopi s Međunarodnim danom žena, to predstavlja priliku za razgovor koji bošnjačka nacionalna manjina u Hrvatskoj tek uči voditi naglas - o ulozi žene, o položaju koji se slavi, a rijetko mijenja, o dijaspori koja čuva identitet

PIŠE: Adnan Hodžić

Najzanimljiviji detalj ovogodišnjeg ženskog iftara možda nije ni datum ni adresa, nego razlog promjene adrese. Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj bila je najavila skromniji prostor, računajući na nekih 250 sudionica. Prijave su dolazile i dolazile, pa se lokacija preselila u dvoranu hotela Novotel. Na kraju, više od 400 žena za stolovima na kojima su ih čekale hurme i čaše vode, a za prozorima je ramazanski Zagreb sporo tonuo u akšam.

Promjena mjesta govori da je interes postojao i prije poziva, da su žene čekale upravo ovakav poziv, koji nije tek zamjenski program za mušku manifestaciju, već susret koji je njihov i samo njihov. „Nikada do sada nije bilo ovoliko žena na okupu, ne sjećam se da su Bošnjaci ikada ovako nešto organizirali”, rekla je Aida, radnica i majka dvoje djece, dok je dvorana još uvijek primala one koji su kasnili na događaj u organizaciji Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj i

saborskog zastupnika Armina Hodžića, a uz podršku Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba.

OSMI MART I RAMAZAN POSTAVLJAJU ISTO PITANJE

Postoje datumi koji su namijenjeni jedni drugima, pa ih treba samo smjestiti u isti prostor. Osmi mart i ramazan, naizgled, ne govore istim jezikom. Jedan dolazi iz tradicije emancipacijske borbe, drugi iz tradicije islamske duhovnosti. Ali ako ih se pažljivo sluša, postavljaju isto pitanje:

Ramazanski akšam u društvu žena svih generacija – studentica, majki, onih koje zajednicu nose desetljećima i onih koje su prvi put došle na ovakav susret

Ženski zbor „Bulbuli“ pod vodstvom maestra Ismeta Kurtovića – nastupom i izvedbom tradicijskih pjesama unijele su toplinu u iftar

„Koliko uistinu vidimo ženu, njezin rad, njezino dostojanstvo, njezin glas?“

Ramazanski post u klasičnim tekstovima bosanskih alima nije opisan samo kao gladovanje. Opisuje se kao ibadet koji od muslimana pravi jedno tijelo, kao škola samokontrole i popravljivanja odnosa, kao vrijeme traženja halala i zacjeljivanja narušenih veza. Zato iftar, pogotovo ženski iftar, nosi posebnu težinu.

Saborski zastupnik Armin Hodžić, pokrovitelj i jedan od organizatora, rekao je bez okolišanja da pitanje položaja žena uz političko pitanje iziskuje i odgovor na pitanja društvene odgovornosti. „Nažalost, svjedočimo porastu nasilja i femicida, zbog čega je posebno važno da promjene počnu od temelja – kroz obrazovanje, kroz porodicu i kroz kulturu međusobnog poštovanja“, rekao je Hodžić u dvorani s više od 400 žena.

ČUVARICE IDENTITETA, ALI ČEGA TAČNO?

Predsjednik Nacionalne koordinacije Bermin Meškić okupljenima je rekao da su bošnjačke žene u Hrvatskoj čuvarice identiteta, jezika, vjere i tradicije. Da zahvaljujući njima zajednica stoji uspravno i ponosno. Rečenica o čuvanju uvijek nosi i pitanje: „Čuvanje za koga i po kojoj cijeni?“

U staroj bošnjačko-muslimanskoj porodici žena je gotovo u pravilu ostajala na drugom mjestu – iza oca, muža, brata. To nije tajna i ne treba je prešućivati. Ali uz tu sliku postoji i druga, ona u kojoj je po šerijatskom pravu raspolagala vlastitom zaradom i imovinom neovisno o mužu, što mnoge njene suvremenice na Zapadu tada nisu imale. Islamska norma i patrijarhalni običaj nisu bili isto, pa problem nije uvijek bio u vjeri, već u tome ko je vjeru tumačio i u čiju je korist to činio.

Husein ef. Đozo upozoravao je još desetljećima ranije da će se Islamska zajednica morati mnogo više osloniti na žene i aktivnije ih uključiti u svoj rad. Ni u dijaspori to upozorenje nije zastarjelo.

Žene su prisutne - u školama, u kulturnim društvima, u porodičnim mrežama koje drže zajednicu na okupu, ali mjesta odlučivanja ostaju pretežno muška. Ženski iftar koji ostane na razini lijepe večeri s fotografijama i prigodnim porukama neće mnogo promijeniti tu jednačinu. Onaj koji pokrene razgovor – taj ima moć promjene.

DIJASPORA POD PRITISKOM

Bošnjačko-muslimanska prisutnost u Hrvatskoj se dominantno oblikuje od kraja 19. stoljeća, a u Zagrebu je dovoljno duboko ukorijenjena da ima svoju džamiju, svoja kulturna udruženja, svoja vijeća i sada – svog zastupnika u Saboru. Zagrebački ženski iftar zato nije folklorni dodatak ni jednokratni projekt, nego razgovor jedne stare zajednice sa samom sobom, u novom prostoru i novim okolnostima.

Ali dijaspora je i mjesto posebnog pritiska na identitet. Ono što je u većinskom muslimanskom društvu možda privatno, ovdje postaje javni identitetski znak te predmet pogleda, komentara i suda. U tom okruženju identitet postaje istovremeno intimno-nježniji i javno izazovniji. Bosansko iskustvo ramazana govori da prvog dana posta Bošnjaci iz dijaspore javljaju se u Bosnu i dijele iskustva posta, a ova gotovo kućna gesta govori da se u dijaspori ne čuva samo vjera – čuva se i veza sa maticom.

Meliha Mehmedagić Nanić, arhitektica i rođena Zagrepčanka, rekla je da je za nju već sam trenutak zajedničkog sijela bio nešto posebno. „Ovo je jedno lijepo, neobično, novo iskustvo i jedva čekam trenutak kada ćemo sjesti sve žene zajedno.“ Da je odrasla ovdje cijeli život i da za nju ovaj iftar ima okus nečega dugo čekanog, to nije bezazlen podatak. Govori da potreba za ovakvim susretom nije bila uvezena ni izmišljena, nego je odavno živjela unutar zajednice, samo još bez pokroviteljstva.

VEČER KOJA JE BILA VIŠE OD VEČERE

Program je imao sve što pripada ovakvim okupljanjima, uvodna obraćanja, iftar,

nastup ženskog zbora „Bulbuli“ koji je unio toplinu i atmosferu, nevična tombola s mnogo smijeha, simbolična podjela ruža, obraćanje voditeljice i spisateljice Emine Pršić Prasnikar. Bila je tu i Fadila Bahović, državna tajnica u Ministarstvu pravosuđa, koja je izjavila za časopis „Bosna“ da su žene danas u boljem položaju nego ranije i da je sve veći broj obrazovanih i samostalnih žena upravo ono što ju veseli. Bila je tu i Nejra Kadić Meškić, izvršna direktorica Centra za dijalog te zahvalila feministkinjama koje su vodile borbu prije nas i osigurale jednake mogućnosti u društvenim procesima, politici i na tržištu rada. Posebno je naglasila da je važno da se toga prisjete i Bošnjakinje, da sloboda izbora bez obzira na spol nije nešto što je samo po sebi došlo, nego je izborna.

Bila je tu i ispred organizatora i Mirsada Delić Šerifović, tajnica Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj, koja je artikulirala ono što je večer kao događaj pokušavala reći organizacijom: „Cilj je da se umrežimo, centraliziramo, da se nekako približimo jedni drugima, jer smo bili razjedinjeni. To je cijeli smisao ove priče – da budemo jedno.“

Na kraju programa mnoge su sudionice organiziranim autobusom otišle u Zagrebačku džamiju na teravih-namaz. Taj završni čin govori mnogo o prirodi večeri koja je suštinski bila susret u ramazanskom duhu, koji ne odvaja od vjere i vraća je životu.

Stol za 400 žena ne puni se sam od sebe. Puni ga zajednica koja je odlučila da njezine žene nisu tek kulise nekog drugog, važnijeg skupa. Stvarni ispit tog odluke nije u broju stolica ni u broju fotografija, on dolazi tek u svakodnevicu koja uslijedi iza takve večeri. U odborima i međljsima, u školama i kućama, u svim onim prostorima gdje se identitet i čuva i gradi. Jer sredina koju ženski iftar nudi kao mogućnost nije bezlična ravnoteža između tradicije i modernosti. To je prostor u kojem je žena punopravna članica zajednice koja je za taj stol sjela ravnopravno. ●

Radost poslije sabura

BOŠNJACI I BAJRAMSKA TRADICIJA

Bajram kod Bošnjaka počinje odricanjem (ramazanom), postom i unutarnjom borbom. Iz toga izrasta blagdan koji je istodobno porodični skup i sjećanje na umrle, javno oglašavanje topovima i privatna djetinja slika, dar siromahu i teatar mahale. Tradicija koja se svake godine obnavlja.

PIŠE: Adnan Hodžić

U bošnjačkoj tradiciji Bajram izvire iz odricanja, iz ramazana. Nemoguće ga je razumjeti bez žeđi i gladi posta, bez sehura i teravija, bez promijenjenog ritma dana i noći, bez mukabele, dove i unutarnje borbe u kojoj čovjek mjeri sebe prema boljem u sebi. Svrha posta je upravo u tome da se glad i žeđ osjete, da se napor izdrži i da iz toga niknu duhovni učinci, pa zato na dolasku Ramazanskog bajrama vjernike obuzimaju pomiješana osjećanja tuge što ramazan prolazi i radost što dolazi dan nagrade. U toj dvostrukosti sadržana je cijela bošnjačka slika blagdana. Bajram je radost, ali radost poslije sabura.

Otuda stari bošnjački adeti ne počinju svečanim ručkom, nego pripremom doma i srca. Nekoliko dana pred Bajram temeljito se čiste kuće, avlije i sokaci, odjeća mora biti čista i mirisna. Širom Bosne i Hercegovine obilaze se i uređuju mezari, uče Jasini i dove za umrle. U toj gesti mi uviđamo da Bajram ne pripada samo živima. On prelazi granicu života i smrti i svojim bereketom obuhvata i dobre prethodnike. Bajram je za Bošnjake uvijek i blagdan sjećanja, radost porodice koja sjedi za sofru, ali i dova za one kojih više nema.

Večer uoči Bajrama u staroj Bosni imala je poseban ritam. Antun Hangi zapisuje da poslije akšama posljednjeg dana ramazana muškarci žure u čaršiju i na pijacu da kupe ono što će sutra trebati za goste: meso, kahvu, limun, naranče i drugo voće. Toga dana svijet se vraća kući, večera, pa rano liježe da bi u zoru krenuo u džamiju. Kad jutro svane, zapucaju topovi, mujezini pozivaju sa munara, oblači se novo ili barem uredno bajramsko odijelo. Nekada se na bajram-namaz išlo i na musallu, otvoreni prostor namijenjen zajedničkoj molitvi, danas uglavnom u džamije. Svečanost tog izlaska ostala je ista, čovjek se okupa, namiriše, uredi i pred Boga izlazi dostojanstveno i radosno.

Podjela slatkiša djeci u Zagrebu

Javno lice Bajrama kod Bošnjaka jednako je važno kao i ono strogo intimno (porodično). Historijski izvori govore da se dolazak blagdana stoljećima oglašavao topovima, bubnjevim, talambasima, bajracima i tekbirima. Još u osmansko doba kadije i šerijatski sudovi izdavali su posebne murasele kojima su uređivali kako će se

Bajram oglašavati. U Zvorniku je dizdar-agi naređivano da iza ikindije topovima objavi prvi dan Ramazanskog bajrama, sarajevska murasela iz 1819. precizirala je broj hitaca, a u Bihaćkom kadiluku je između 1828. i 1833. za bajramsku oglašavanja potrošeno čak 250 oka crnog baruta. Nakon namaza kroz mahale su opet išli ramazanski

Bajram u Gunji

Bajram u Sisku

Bajram u Zagrebu

Bajram u Zagrebu

BAJRAM U HRVATSKOJ

Ramazanski bajram 2026. bošnjačka nacionalna manjina obilježila je vidljivo diljem Hrvatske. U Zagrebu je Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj na bajramskom sijelu u restoranu Globus okupila oko hiljadu uzvanika, a Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba i saborski zastupnik Armin Hodžić priredili su bajramski program za 150 djece

te podijelili slatkiše. U Sisku je u Hotelu Panonija održan prvi bajramski ručak s predstavnicima lokalne vlasti, a u Gunji bajramski koncert za 300 Bošnjaka i gostiju uz nastupe kulturno-umjetničkih društava. Zajednička poruka svih događaja bila je ista - da bošnjačka manjina u Hrvatskoj slavi zajedno i stalo joj je da ta slika bude u dijaloškom odnosu sa hrvatskom većinom.

bubnjari, sada da naplate svoj trud, praćeni djecom i bajrakom. Otuda i poslovice koja je ostala u jeziku: "Top puče, Bajram prođe."

Kad se namaz završi, počinje možda najnežniji sloj bošnjačke tradicije: čestitanje, posjećivanje, darivanje i mirenje. Djeca idu roditeljima, ljube im ruku ili lice, izgovara se čestitka "Bajram šerif mubarek olsun". Slijede bajramluci, danas najčešće novac i slatkiši za djecu. Nije slučajno što je upravo bajramluk opjevan u sevdalinci «Bajram ide, Bajramu se nadam» jer u bošnjačkoj tradiciji dar se osjeća i kao znak porodične bliskosti. Poslije toga porodica se okuplja na zajedničkom ručku, a domaćini pozivaju rodbinu, prijatelje, pa i džematlije iz okolnih mjesta. Suština tih posjeta obnova je rodbinskih i komšijskih veza. Hangi bilježi i jednu od najvažnijih moralnih obaveza Bajrama: „Ako je ko s kim u zavadi, mora se izmiriti.“

Ta se tradicija u Bosni razgranala u mnoštvo lokalnih oblika, ali je svuda zadržala istu ideju zajedništva. U nekim mjestima oko Gradačca muškarci prvog dana Bajrama zajedno obilaze selo od kuće do kuće, a drugog dana to isto čine žene, uz kolače, kahvu i sok, a običaj je toliko snažan da se

i oni koji su u zavadi tih dana moraju pogledati u lice i podijeliti zajedničku radost. U Trebinju i Puračiću kod Tuzle sačuvan je bio poseban običaj, između sabahskog i bajram-namaza mujezin bi u džamiji naglas učio staru kasidu o Bajramu. Tako se bošnjačka bajramska tradicija razvijala od Krajine do Hercegovine, čuvajući svuda isto središte koja je sadržana u vjerskom odnosu prema porodici i razvijanju osjećaja da se sreća ne smije zadržati samo za sebe.

Književnost, međutim, pamti i unutar-nji osjećaj blagdana. Hamza Humo u eseju "Bajram i ja" piše da "osmijeh vječnosti lebdi nad životima kao nada", a zatim se vraća u djetinjstvo, u noć kad mu majka do kasno šije košulju za Bajram. Sutradan čuje tekbir iz "stotinu radosnih i pobožnih grla", topove, svjetlost kroz prozore džamije i suze radosti u očima ljudi, pa taj doživljaj nosi kroz život kao "zlatnu nit". Humo tu dodiruje samu srž Bajrama, on je istodobno obred i uspomena, kolektivni događaj i privatno blago. U bošnjačkoj književnosti blagdan se najčešće vraća kao djetinja slika: nova košulja, majčina ruka, jutarnji tekbir, prvi osjećaj da je svijet toga dana drukčiji nego inače.

U bošnjačkoj tradiciji blagdan se nikada ne mjeri samo punom sofrom. Mjeri se i licem siromaha. Hangi naglašava da se u ramazanu pojačano pomaže sirotinji i daje zekat, a u opisu samog Bajrama kaže da ljudi po izlasku iz džamije daruju sirotinju prije nego što krenu u posjete. Književnost tu etičku zapovijed dodatno pooštava: u "Bajramskom prosjaku" blagdan je dan kad prosjak vjeruje da će mu biti lakše; u "Bajramu sirote" stoji gorka istina da "takav Bajram često dočeka sirote", kad u kući nema ni hljeba za djecu. Bajram koji ne vidi siromaha nije potpun Bajram. Radost ima smisla samo ako iz nje niko nije isključen.

Otuda i razumljivo zašto su tumači bošnjačkih običaja uvijek inzistirali na granici između radosti i bestidnosti. Elvir Duranović upozorava da su bošnjački bajramski običaji, premda raznovrsni i prepoznatljiviji, stoljećima ostajali u granicama pristojnosti i ljudskosti, te da je pretvaranje Bajrama u prostor pijanstva, raskalašenosti i neukusa duhovna uvreda samom smislu blagdana. Bajram nije zabrana veselja, nego njegovo oplemenjivanje. Pjesma, kahva, susret i sofra imaju svoje mjesto, ali samo dok ne pregaze dostojanstvo. ●

Dan šehida u Republici Hrvatskoj

RAME UZ RAME: I U RATU, I U SJEĆANJU

Od spomen-obilježja ispred Zagrebačke džamije do dvorana Hrvatskog sabora – ovogodišnji Dan šehida predstavljao je čin pijeteta prema poginulim Bošnjacima braniteljima, ali i jasan politički i moralni signal da više od hiljadu žrtava ne smije ostati na rubovima kolektivnog pamćenja

PIŠE: Adnan Hodžić

Svake godine, drugog dana Ramazanskog bajrama, Bošnjaci u Bosni i Hercegovini obilježavaju Dan šehida. U Republici Hrvatskoj taj dan nosi dodatnu, posebnu dimenziju, ovdje se sjećanje ne zaustavlja na bosanskohercegovačkim šehidima, nego se nadovezuje i na one Bošnjake koji su živote položili braneći Hrvatsku u Domovinskom ratu. Njih 1.187 poginulih i više od osamdeset nestalih. Oni nisu bili stranci koji su se zatekli na pogrešnom mjestu u pogrešno vrijeme. Bili su građani Republike Hrvatske, susjedi, prijatelji, kolege, i kada je Hrvatska zazvala, nisu oklijevali.

Ove su se godine, u subotu 21. marta, pred spomen-obilježjem Bošnjacima braniteljima Domovinskog rata, uz Zagaebačku džamiju, ponovo skupili državni dužnosnici, diplomati, branitelji i obitelji. Već ujutro, u Islamskom centru u Zagrebu, proučeni su Jasin i tevid za sve šehide i preminule branitelje, čin kojim je obilježavanje dobilo duhovno polazište, prije negoli je poprimilo institucionalni oblik. Intoniranje himni dviju država, polaganje vijenaca, učenje Fatihe, minut šutnje... No, nije bilo riječ samo o protokolu. Bila je to godišnja potvrda jedne historijske istine koja se, previše često, mora iznova dokazivati.

ŽRTVA KOJA NIJE BILA MANJINSKA

Saborski zastupnik Armin Hodžić, koji je taj dan nastupio i kao izaslanik predsjednika Sabora Gordona Jandrokovića, polaganje vijenaca nije doživio kao ceremonijalni čin. U svom obraćanju, jasno je rekao da Bošnjaci u Domovinskom ratu, s obzirom na razmjere svojeg doprinosa, nisu bili manjina. Stajali su rame uz rame s hrvatskim braniteljima, ali ne kao pridošlice koje traže

prihvaćanje, nego kao sudrugovi koji dijele i rovove i sudbinu. „Na nama je danas odgovornost da svojim radom i djelovanjem opravdamo njihovu žrtvu”, rekao je Hodžić.

Potpredsjednik Vlade i ministar hrvatskih branitelja Tomo Medved, koji je nastupio u ime premijera Andreja Plenkovića, istaknuo je ime prvog poginulog branitelja Bošnjaka, Šefika Pezerovića, policajca koji je na samom početku rata upao u zasjedu dok je prevozio ranjenike. Pezerovićevo ime nije slučajno postalo referencijalni okvir za ovo sjećanje jer u njemu se sažima i to da su Bošnjaci bili tu od prvog dana agresije, i to da su ginuli ne u nekim povlaštenim ili sigurnim funkcijama, nego na najtežim tačkama fronte.

„U obrani Republike Hrvatske mnogi Bošnjaci dali su ogroman doprinos u postrojbama Hrvatske vojske i policije. Veliki broj njih dao

je i svoj život za slobodu Hrvatske. Bošnjaci su, kao sastavni dio hrvatskih obrambenih snaga, taj doprinos pokazali hrabrošću, odlučnošću i požrtvovnošću, dijeleći sudbinu svih branitelja. Jedinstveni smo bili u Domovinskom ratu – i jedinstveni smo i danas. Na to smo neizmjerljivo ponosni”, naglasio je Medved.

Predsjednik Udruge Bošnjaka veterana Domovinskog rata Hrvatske Salih Huremović ponudio je najkonkretniju sliku razmjera te žrtve: više od 25 tisuća Bošnjaka sudjelovalo je u obrani Hrvatske, a ginuli su od Vukovara i Slavonije, preko Banovine i Like, pa sve do dubrovačkog područja. „Mnogi od onih kojih se danas prisjećamo nisu bili vojnici po profesiji. Bili su radnici, studenti, očevi, sinovi i prijatelji”, rekao je Huremović, i u toj rečenici zazijao je jaz između onoga što je plaćeno krvlju i onoga što je prepoznato.

Centralno obilježavanje Dana šehida kod spomen-obilježja Bošnjacima braniteljima Domovinskog rata ispred Zagrebačke džamije, 21. marta 2026. – uz sudjelovanje državnog vrha, diplomatskog zbora i bošnjačkih organizacija

U Hrvatskom saboru: Prijem za branitelje Bošnjake iz cijele Hrvatske u Hrvatskom saboru, 23. marta 2026. – u organizaciji saborskog zastupnika Armina Hodžića, okončan potpisivanjem zajedničke izjave devet bošnjačkih braniteljskih udruga

IZ ROVA U SABOR, A RANE JOŠ UVIJEK BOLE

Dva dana nakon komemoracije pred džamijom, 23. marta, saborski zastupnik Hodžić ugostio je u Hrvatskom saboru predstavnike bošnjačkih braniteljskih udruga iz cijele Hrvatske. Došli su iz Splita i Dubrovnika, Rijeke i Pule, Siska i Gunje, Osijeka i Zagreba. Više od šezdeset sudionika.

Taj geografski raspon nije bio slučajan jer njime se potvrdilo ono što se lahko zaboravlja: Bošnjaci su ginuli na gotovo svim ratištima Domovinskog rata, od krajnjeg istoka do krajnjeg juga Hrvatske. No prijem u Saboru je bio više od gesti zahvalnosti. Iz obraćanja predsjednika udruga izronila je konkretna, ponegdje i bolna, slika stvarnog stanja. Nedostaje novca za programe, stambena pitanja ostaju neriješena desetljećima, članstvo stari i obolijeva, na nekim se spomen-obilježjima još uvijek ne nalaze sva bošnjačka imena.

Potpredsjednik Vlade i ministar hrvatskih branitelja Tomo Medved: „Hrvati i Bošnjaci su jedan drugome bili istinska braća. Nije se pitalo tko je koje nacionalnosti – žrtvovalo se jedan za drugoga.”

Vejsil Hodžić iz Splita govorio je o socijalnoj pomoći kao svakodnevnom zadatku udruge – od reguliranja boravka do osiguravanja grobnih mjesta. Aziz Hasanović iz Dubrovnika zahvalio je za zajedničku grobnicu za branitelje koji je nemaju, ali je dodao da su financije i suradnja s institucijama i dalje daleko od zadovoljavajućih. Jusuf Brković iz Rijeke rekao je da je morao birati između dvaju planiranih programa, između obilježavanja Vukovara i Škabrnje, jer za oboje nije imalo novca.

ZAJEDNIČKA IZJAVA – MORAL KAO TEMELJ

Usred tih tereta, ovogodišnji prijem u Saboru ostavio je jedan konkretan i trajniji trag. Devet od deset aktivnih bošnjačkih braniteljskih udruga u Hrvatskoj potpisalo je zajedničku izjavu o suradnji. Nije riječ o pravnom dokumentu. Potpisnice su izričito naglasile da izjava ne stvara pravne obveze, nego moralnu i partnersku odgovornost. Ali upravo u tome leži njena težina.

Kadro Kulašin, predsjednik Udruge „Sabah”, koji je bio jedan od pokretača inicijative, rekao je da je loše iskustvo fragmentiranosti u prošlosti donosilo slabe rezultate. Važni datumi ponekad se obilježavaju parcijalno, koordinacija izostaje, a svaka udruga nastupa sama za sebe. Zajednička izjava nije pokušaj da se te različitosti ukinu, ona je pokušaj da se one stave u drugi plan pred onim što je svima zajedničko: sjećanjem, dostojanstvom i odgovornošću prema onima koji su pali.

Z a s t u -
pnik Hodžić
je u o č i

potpisivanja iz izjave pročitao njezinu srž te naglasio da usuglašavanje termina i protokola za obilježavanje važnih datuma, razmjena informacija i programa, podrška u socijalnim i humanitarnim projektima, te trajno njegovanje vrijednosti Domovinskog rata kao temelja zajedništva, stabilnosti i napretka Hrvatske.

SLOBODA NIJE DAR I TO SE MORA GOVORITI NAGLAS

Ono što obilježavanja poput ovogodišnjeg čini neophodnim nije samo pijetet prema mrtvima. Tomo Medved to je rekao otvoreno: „Danas, suočeni s ratovima u svijetu, još jasnije razumijemo koliko su mir i vrijednosti za koje su se borili naši branitelji dragocjeni.” Sloboda, dodao je, nije dar jer ona je stvorena hrabrošću, odlučnošću i žrtvom. I upravo je zato nužno govoriti o njoj stalno, jer je relativizacija i osporavanje žrtve Domovinskog rata živa pojava, a ne historijska marginalnost.

Za bošnjačku manjinu u Hrvatskoj, Dan šehida nosi još jedan sloj. On nije samo dan sjećanja na poginule – on je i dan identiteta. Bošnjaci koji su ginuli za Hrvatsku nisu birali između dviju domovina; dokazali su da ta dilema nije ni morala postojati. Suljo Čehajić, jedan od šestorice policajaca koji su 20. juna 1990. na Markovom trgu podigli hrvatsku zastavu – od njih šestoro, četvorica su bili Bošnjaci – simbol je te utemeljenosti koja seže do samoga simboličnog početka moderne hrvatske države.

Salih Huremović je na kraju komemoracije rekao da njihova žrtva ne smije biti zaboravljena jer sloboda nije došla sama od sebe. Bila je to opomena jednog iskusnog i prekaljenog komandanta i oficira koja se svake godine mora ponavljati – pred spomen-pločom, u sabornici, i svuda drugdje gdje postoji opasnost da se zaboravi ko je platio cijenu i kolika je bila. ●

Bošnjačka kulturno-umjetnička društva

ISTARSKI SEVDAH: KAKO JE BOSANSKA DUŠA POSTALA NEODVOJIVI DIO POLUOTOKA

Kada se ljeti, dok sunce polako uranja u Jadran, s nekog od istarskih trgova začuju sjetni tonovi harmonike i glas koji pjeva o „pustoj Bosni“, to više nikome na poluotoku nije strano. Taj zvuk, dubok i emotivan, postao je dio istarskog kolorita jednako kao i zvuk roženica ili miris tartufa. Bošnjaci u Istri više nisu gosti, oni su njezini graditelji, njezini rudari, njezini umjetnici i, iznad svega, njezini sugrađani koji već decenijama tkaju neraskidivu vezu između dvije domovine.

Danas bošnjačka manjina u Istri broji na hiljade duša. Iako čine tek dio istarskog mozaika, njihova je prisutnost u javnom i kulturnom životu regije toliko snažna da se čini kao da su tu oduvijek. Istra im je pružila ekonomsku stabilnost, ali i ono važnije, najprikladniji prostor za suživot u kojem se identitet ne mora skrivati da bi se opstalo.

Prema popisu stanovništva iz 2021. godine, Istarska županija ima ukupno 195.794 stanovnika, od čega oko 75 posto čine Hrvati, dok preostalih 25 posto otpada na pripadnike drugih etničkih zajednica, Talijane, Srbe, Bošnjake, Albance, Slovence, Rome i ostale. Bošnjaci, kojih je evidentirano 4.838, predstavljaju jednu od brojčano značajnijih manjinskih skupina u Istri.

Njihov kulturni život organiziran je kroz sedam aktivnih kulturno-umjetničkih društava: KUD Bosna (Pula), KUD Bosanski behar (Pula), BKUD Vodnjan (Vodnjan), KUD Đulistan (Labin), BKUD Kršanski ljiljani (Kršan), FS Buzetski biseri (Buzet) i Nacionalnu zajednicu Bošnjaka Istre - Istarske gondže (Pula), najstariju među njima, koja na istarskom području djeluje već dvadeset i pet godina.

Historija bošnjačkog prisustva u Istri priča je o radu, znoju i ustrajnosti. Sve je počelo krajem 1940-ih i početkom 1950-ih godina, kada su prvi valovi doseljenika stizali iz Bosne i Hercegovine i Sandžaka. Privučeni obećanjem o sigurnom poslu, ti su mladići postali srce istarskog rudarstva na Labinštini. U mračnim oknima rudnika, hiljadama metara ispod površine zemlje, kovala se prva čvrsta veza. Labinski rudari bošnjačkih korijena nisu donijeli samo snagu svojih ruku, već i specifičan duh zajedništva koji se u rudniku ne dijeli po naciji, već po drugarstvu.

Dok je Labinština mirisala na ugljen, Pula je mirisala na more i željezo pulskog brodogradilišta Uljanik, gdje su Bošnjaci činili okosnicu radne snage u poslijeratnoj obnovi. Kasnije, tokom šezdesetih godina, val se proširio prema turističkom sjeveru,

U posljednjem broju časopisa „Društvene i humanističke studije“ kojeg izdaje Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, autorice Ana Debeljuh Giudici i Ivana Paula Gortan-Carlin donose sistematičan i terenski utemeljen pregled bošnjačkih kulturno-umjetničkih društava u Istri. Polazeći od podatka da u Istarskoj županiji, prema popisu iz 2021. godine, živi 4.838 Bošnjaka, rad mapira djelovanje sedam aktivnih društava, od Pule do Buzeta, analizirajući njihove kulturne aktivnosti, repertoare i oblike očuvanja tradicije

.....

Prema popisu stanovništva iz 2021. godine, Istarska županija ima ukupno 195.794 stanovnika, od čega oko 75 posto čine Hrvati, dok preostalih 25 posto otpada na pripadnike drugih etničkih zajednica, Talijane, Srbe, Bošnjake, Albance, Slovence, Rome i ostale. Bošnjaci, kojih je evidentirano 4.838, predstavljaju jednu od broječno značajnijih manjinskih skupina u Istri.

Poreču, Umagu i Rovinju. Bošnjaci su gradili hotele i infrastrukturu, polako se transformirajući iz privremenih radnika u stalne stanovnike koji u Istri podižu porodice i rađaju djecu.

Identitet Bošnjaka je tokom historije bio višestruko podložan različitim političkim i društvenim procesima imenovanja. Analize Peternela i Škiljana (2016) prikazuju oblikovanje bošnjačkog identiteta na prostoru Istre i Hrvatske kroz društvenu i političku transformaciju tokom koje su se mijenjali nazivi i kategorije identifikacije, od srednjovjekovnog pojma „Bošnjani“, preko etničke oznake „Musliman“ u doba socijalističke Jugoslavije, do savremenog nacionalnog imena „Bošnjak“. Kompletan uvid daju Pokos i Hasanbegović (2014), koji ukazuju na kompleksnost i višeslojnost procesa identifikacije u službenim statistikama i svakodnevnom životu (Bošnjaci, Muslimani, Hrvati muslimani).

OD GONDŽI DO BUZETSKIH BISERA

Danas, kada prošetate Pulom, ne možete zaobići rad udruženja koja su postala pravi čuvari duše. Nacionalna zajednica Bošnjaka Istre, s tradicijom dugom četvrt stoljeća, prednjači u ovom očuvanju. Njihov hor „Istarske gondže“, čije ime u prijevodu simbolično znači „pupoljak ruže“, prepoznatljiva je slika sevdalinke na Jadranu.

Jedan je od najznačajnijih događaja koji organiziraju je Festival bošnjačke kulture u Istri, koji se se 2025. godine održava 19. put, s brojnim manifestacijama na gradskim trgovima u općinama u kojima djeluju. Osim toga, Nacionalna zajednica organizira i znanstvene skupove, okrugle stolove, simpozije i izložbe fotografija te izdaje knjige posvećene kulturnoj baštini Bošnjaka u Istri, čime pridonosi očuvanju i dokumentiranju povijesti i tradicije bošnjačke manjine. Osnivanje zbora pokrenuli su predsjednik Nacionalne zajednice Bošnjaka Istre Senad Pršić i tajnica Mirela Čaušević.

Pula skriva još jedan biser, recitatorsku skupinu „Bosanski behar“. Pod budnim okom profesorice Emine Kahrmanović, mlade djevojke oživljavaju stihove Branka Čopića i Muse Čazima Čatića. One ne recituju samo klasike; one ih modernizuju, dajući likovima poput Hasanaginice glas koji razumije današnja generacija, povezujući prošlost s izazovima savremenog doba.

Bošnjačka nacionalna zajednica grada Pule osnovana je 2011. godine kako bi bolje odgovorila na potrebe bošnjačke zajednice u Puli. Iako je u to vrijeme već postojala Nacionalna zajednica Bošnjaka Istre, osnivanje zasebne zajednice u

Puli omogućilo je veći pristup i angažman širem krugu ljudi. Primarna je djelatnost te zajednice usmjerena na razvoj i afirmaciju bošnjačkoga etničkog identiteta kroz kulturne, obrazovne i društvene aktivnosti. Zajednica aktivno sudjeluje u očuvanju i promicanju bošnjačke kulture, običaja i jezika te razvija suradnju u multikulturalnome okruženju Pule i Istre.

KUD-ovi poput „Bosne“ iz Pule ili „Đulistana“ iz Labina danas su mjesta gdje se tradicija istinski živi. U pulsnoj „Bosni“, koja okuplja stotinjak članova, mlade generacije uče prve korake tradicionalnih igara, nerijetko osvajajući nagrade čak i na velikim festivalima u Turskoj. S druge strane, labinski „Đulistan“ postao je simbol otvorenosti, u njemu uz Bošnjake plešu i pripadnici drugih naroda, dokazujući da kultura ne poznaje granice ako je srce otvoreno.

Posebno je dirljiv trud malih zajednica. U Kršanu, podno Učke, „Kršanski ljiljani“ fokusiraju se na ono najvrednije, djecu. Kroz saradnju sa sarajevskim koreografima, oni na istarske pozornice donose „Igre iz Podrinja“ i „Igre iz okoline Jajca“, čuvajući autentičnost koraka svojih predaka.

Trenutno imaju dvadeset i pet aktivnih plesača i oko pedeset članova. Prvi je i aktuelni predsjednik društva Esad Čolić, istaknuti aktivist iz Kršana, a zamjenica mu je Albina Silahić. Njegovo mu je prethodno iskustvo u radu, na probama i nastupima s Kulturno-umjetničkim društvom „Bosna“ omogućilo da brzo i učinkovito izgradi potrebne temelje za uspješno funkcioniranje „Kršanskih ljiljana“. Njegov doprinos i angažman pomogli su društvu da kvalitetno djeluje te da postane prepoznatljivo po svojim nastupima i organizaciji kulturnih događanja u zajednici.

Sličnu priču pričaju i „Buzetski biseri“, koji su 2021. godine dobili i zvanično priznanje Grada Buzeta za doprinos multikulturalnosti. U tom istom Buzetu, od 2016. godine djeluje i Bošnjačka knjižnica, koja je više od mjesta za knjige, ona je centar okupljanja i pismenosti.

Folklorna skupina „Buzetski biseri“ utemeljena je 2008. godine kao sekcija Bošnjačke nacionalne zajednice Buzeta. U istoj strukturi djeluju folklorna, glazbena i dramsko recitatorska skupina. Društvo okuplja oko pedeset članova, od kojih je trideset i pet aktivnih plesača, pjevača i recitatora. Njihov je prvi javni nastup održan 2009. godine na Smotri kulturnoga stvaralaštva Bošnjaka u Dubrovniku, nakon čega su redovito sudjelovali na festivalima i smotrama diljem Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Buzetski biseri s Arminom Hodžićem i Berminom Meškićem

Buzetski biseri

Dok je Labinština mirisala na ugljen, Pula je mirisala na more i željezo pulskog brodogradilišta Uljanik, gdje su Bošnjaci činili okosnicu radne snage u poslijeratnoj obnovi. Kasnije, tokom šezdesetih godina, val se proširio prema turističkom sjeveru, Poreču, Umagu i Rovinju. Bošnjaci su gradili hotele i infrastrukturu, polako se transformirajući iz privremenih radnika u stalne stanovnike koji u Istri podižu porodice i rađaju djecu.

Među najpoznatijim su im koreografijama Bošnjačke svadbene igre i Konjičko kolo, dok pjevačka sekcija posebnu pozornost posvećuje očuvanju bosanske sevdalinke i starih napjeva. Bošnjačka nacionalna zajednica Buzet organizira dvije važne tradicionalne manifestacije: Dane bošnjačke kulture, koji su 2024. godine obilježili 17. izdanje, i Običaje staroga zavičaja Bošnjaka, koji su 2025. godine održani treći put.

Voditeljica je folklorne skupine Tajana Muratagić, autorica najizvođenijih koreografija. Bila je prva predsjednica Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Buzeta i ostala je na toj funkciji do 2019. godine. Zamjenica voditeljice folklorne skupine je Ernesa Mustafić. Uz folklorno stvaralaštvo, članovi skupine aktivni su i u muzičkom stvaralaštvu pod mentorstvom dirigentice Medine Arnautović i Mije Alkić, gitaristice iz Bihaća. Posebno se ističe članica skupine harmonikašica Vanessa Alkić, ujedno i učenica Srednje glazbene škole Ivana Matetića Ronjgova

TRADICIJA I SNAGA VOLONTERA

Kulturni život zajednice svoj vrhunac dostiže na manifestacijama poput „Festivala bošnjačke kulture“ i „Bošnjačkog sijela“. To su trenuci kada gradski trgovci zamiruju na tradicionalnu kuhinju, a izložbe rukotvorina podsjetne na vještine koje su se nekada prenosile s koljena na koljeno. No, iza tog šarenila krije se ogroman trud. Cijeli ovaj svijet počiva na leđima volontera i entuzijasta. Često su upravo roditelji ti koji šiju nošnje i finansiraju putovanja kako bi njihova djeca ponosno stala na scenu u Sarajevu, Ohridu ili Pragu.

Bošnjačko društvo u Vodnjanu organiziralo je i konstituiralo Vijeće bošnjačke nacionalne manjine, Bošnjačku nacionalnu zajednicu i KUD Vodnjan. Cilj im je održanje, promidžba i afirmacija bošnjačkoga identiteta, vjerskih i kulturnih obilježja te okupljanje mladih naraštaja radi angažmana u društvenoj zajednici. Šejla Piragić, bivša predsjednica Bošnjačke nacionalne zajednice Vodnjana, godinama je vrlo uspješno umrežavala Bošnjake iz drugih istarskih općina i gradova.

U afirmiranju bošnjačkih vrijednosti u Vodnjanu posebno su se istakli Rusmir Bošnjaković i Fahrija Gibić te ispred Bošnjačkoga kulturnog društva Vodnjan Bilal Pekarić. Bošnjačko kulturno-umjetničko društvo osnovano je 2012. godine s ciljem održanja, promidžbe i afirmacije bošnjačkoga kulturnog i folklornog stvaralaštva u njegovanju tradicija matične domovine Bosne i Hercegovine.

Društvo ima četrdeset i pet članova podijeljenih u dvije skupine. Mlađe

KUD Đulistan

Kulturno-umjetničko društvo Labinski Đulistan nastupa u Raši, Bajram, 2026.

Njegovanje odnosa - Sastanak saborskog zastupnika Armina Hodžića i istarskog župana Borisa Miletića

Zbor Istarske gondže

U Puli je 2025. održana svečana proslava 30. godišnjice djelovanja Nacionalne zajednice Bošnjaka Istre

plesaće vodi Mihajla Pekarić, a starije plesaće Almir Bektić. Nastupili su više od sedamdeset puta diljem Istre i Hrvatske te su vrlo aktivni na smotrama i festivalima folklornoga stvaralaštva.

Kulturno-umjetničko društvo „Đulistan“ izvorno je nastalo nakon što je grupa plesaća odlučila izdvojiti se iz KUD-a „Bosna“ i osnovati vlastito društvo. KUD „Đulistan“ osnovan je 14. februara 2013. godine s ciljem očuvanja i promicanja tradicijskih igara, pjesama, napjeva i običaja Bošnjaka. Društvo njeguje izvornu kulturnu baštinu Bošnjaka

Muhamed Muratagić je predsjednik Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Istarske županije i predsjednik BNZB

kroz plesne i glazbene koreografije koje se pažljivo uvježbavaju pod stručnim vodstvom. Društvo je otvoreno za sve, pa tako u njemu ne sudjeluju samo pripadnici bošnjačke već i članovi drugih nacionalnih skupina. Društvo okuplja oko četrdeset članova, od kojih je dvadeset plesaća, a kroz godine su djelovali mnogi članovi različitih dobnih skupina. Predsjednica je društva Mirela Karić, a potpredsjednica Ervada Hevešević.

Kroz svoje djelovanje bošnjačka društva organiziraju različite kulturne manifestacije, uključujući folklorne nastupe, edukacijske radionice, seminare te međunarodne razmjene i festivale. Posebno se ističe Festival bošnjačke kulture u Istri, koji svake godine okuplja brojne posjetitelje. Taj festival nije važan samo za očuvanje identiteta Bošnjaka u Istri već i za razvoj interkulturalnoga dijaloga jer okuplja pripadnike različitih etničkih zajednica iz zemalja regije.

ISTRA KAO PROSTOR SUSRETA

Bošnjaci u Istri dostojanstveno čuvaju i sjećanje na teške trenutke. Komemoracija Genocida u Srebrenici, koja se svake godine održava u julu, također je važan događaj za bošnjačku manjinu u Istri. Ona služi kao podsjetnik na tragediju iz 1995. godine i pruža priliku za odavanje počasti žrtvama genocida, ali i za jačanje svijesti o važnosti suočavanja s prošlošću. Osim festivala i komemoracija, važna je i manifestacija Bošnjačko sijelo, koja okuplja Bošnjake iz Istre i šire regije i pruža im priliku za predstavljanje bošnjačkih običaja kroz folklorne nastupe, izložbe rukotvorina i kulinarske prezentacije tradicionalnih bošnjačkih jela.

Unatoč mnogim pozitivnim aspektima svoga rada, bošnjačka se društva u Istri suočavaju s finansijskim izazovima. Održavanje manifestacija i edukativnih programa često zahtijeva velik angažman volontera, a sredstva su ograničena. Ipak, podrška Savjeta za nacionalne manjine, lokalnih vlasti i Istarske županije, koja je poznata po promicanju multikulturalnosti, omogućava da ova društva opstanu i nastave provoditi svoje aktivnosti.

Bošnjaci u Istri danas su simbol uspješne integracije koja nikada nije značila gubitak sebe. Istarska županija, prepoznavši bogatstvo koje donose, postala je partner u očuvanju njihovog identiteta. Dokle god se u Puli, Vodnjanu, Buzetu ili Labinu čuje zvuk sevdaha i vidi mladost u narodnim nošnjama, Istria će ostati ono što najbolje zna biti, prostor istinskog susreta i ljudske topline. Bosanska duša i istarski kamen odavno su se prepoznali i zavoljeli, stvarajući dom u kojem ima mjesta za sve. ●

Bosanski jezik i kultura po Modelu C

PRAVO KOJE POSTOJI I TREBA GA SAMO ISKORISTITI

Bošnjačka djeca u Republici Hrvatskoj imaju pravo na nastavu Bosanskog jezika i kulture. To nije izuzetak i zakonski je zajamčeno pravo nacionalne manjine, ugrađeno u sustav obrazovanja. Službeni kurikulum predmeta Bosanski jezik i kultura po modelu C donesen je u Republici Hrvatskoj 2025. godine. Nastava je aktivna. Nastavnici postoje. Ono što je potrebno – djeca su.

PIŠE: Emina Kahrیمانović

ŠTO JE MODEL C

Model C znači da dijete ostaje u svojoj redovnoj školi na hrvatskome jeziku i dodatno pohađa nastavu Bosanskog jezika i kulture kao izborni predmet. Ocjena iz tog predmeta ulazi u svjedodžbu i u prosjek. Nastava nije dopunska ni marginalna – ona je ravnopravni dio školskog programa.

Ono što se uči nije samo gramatika i pravopis. Model C je cjelovit pristup identitetu kroz nekoliko predmetnih područja: jezik i književnost kao temelj, zatim historija i geografija Bosne i Hercegovine, likovna i muzička kultura, sevdalinka, narodne igre, baština i običaji. Teme se međusobno prožimaju – književnost se uči kroz historijske činjenice, geografske pojmove i likovne radove, tako da učenik na jednom satu usvaja znanje iz više kutova, na zabavan i kreativan način.

Nastavni program za sada je u većini slučajeva zbog manjka učenika strukturiran u tri grupe: učenici od prvog do četvrtog razreda osnovne škole, od petog do osmog razreda osnovne škole, te učenici od prvog do četvrtog razreda srednje škole.

GDJE NASTAVA VEĆ POSTOJI

Trenutno je nastava aktivna u Puli, Buzetu, Labinu, Zagrebu, Sisku i Gunji. Prostor za širenje, i po Istarskoj županiji i u ostatku Hrvatske, postoji svuda gdje roditelji pokazuju interes.

Logika je jednostavna i sadržana je u mislima da bez učenika nema nastave, bez nastave nema nastavnika, bez nastavnika ni udžbenici nemaju smisla. No, udžbenici se upravo izrađuju te Bošnjačko nacionalno vijeće i Naučni savjet Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj su preuzeli odgovornost za njihovu izradu. Svaki opis djeteta nije samo individualna odluka, on je i doprinos tome da nastava opstane i raste.

ŠTO DJECA DOBIVAJU

Osim znanja o jeziku, književnosti i historiji vlastite domovine, djeca kroz Model C dobivaju i nešto što se teže mjeri - osjećaj da znaju ko su i odakle dolaze. U dijaspori, gdje se identitet lahko topi u svakodnevici većinske kulture, ta spoznaja nije mala stvar. Uz nastavu dolaze i izleti, ljetne i zimske škole, radionice, druženja i informacije o stipendijama i programima zajednice.

Nastava je namijenjena djeci bošnjačke nacionalnosti, ali je otvorena i za svu drugu djecu i mlade koji žele učiti bosanski jezik i upoznati bosansku kulturu.

KAKO SE UPISATI

Roditelji koji žele upisati dijete ili pokrenuti nastavu u svom mjestu mogu se obratiti bošnjačkom nacionalnom vijeću u svom gradu, nastavniku najbliže aktivne grupe, ili nas kontaktirati na: ured@bosnjaci-zajedno.hr / +385 1 6020 431 ●

VAŽNO JE ZNATI: Ako želite ostvarivati manjinska prava, potrebno je da se izjasnite kao jedna od 22 nacionalne manjine priznate Ustavom RH.

Primjerice, ako želite ostvarivati prava kao bošnjačka nacionalna manjina – potrebno je izjasniti se kao Bošnjak.

Ostvarivanje velikog broja prava nacionalnih manjina – kao što su: izbor pripadnika nacionalnih manjina u Hrvatski sabor, izbor vijeća i predstavnika nacionalnih manjina, izbor članova predstavničkih i izvršnih tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave iz reda pripadnika nacionalnih manjina, ravnopravna službena uporaba jezika i pisma nacionalnih manjina te drugih prava koja imaju pripadnici nacionalnih manjina, vezano je uz udio pripadnika nacionalnih manjina ukupnom broju stanovnika u Republici Hrvatskoj odnosno u pojedinim jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave.

VAŽNO JE ZNATI: Ako želite birati Bošnjaka kao svog predstavnika u Hrvatskom saboru, županijama, gradovima ili općinama, ili ako želite i sami biti birani, uvjet je da u **Registar Birača** budete upisani kao Bošnjak.

Detaljnije informacije o registru birača i načinu na koji možete upisati svoju nacionalnu pripadnost u Registar Birača možete pronaći na mrežnoj stranici Ministarstva pravosuđa, uprave i digitalne transformacije.

www.izjasnise.hr

Kako promijeniti nacionalnost iz "Musliman" u "Bošnjak" u Registru birača?

1. U UPRAVNOM TIJELU ŽUPANIJE

Osobno posjetite nadležno upravno tijelo županije i podnesite pisani zahtjev za promjenu svoje nacionalne pripadnosti

2. PUTE M SUSTAVA E-GRADANI

Prijavite se u sustav e-Građani i elektronički podnesite zahtjev za promjenu nacionalnosti.

3. SLANJE ZAHTJEVA POŠTOM

Preuzmite obrazac na našoj web stranici, ispunite ga i pošaljite poštom upravnom tijelu županije.

Za više informacija obratite se na kontakt:

Vlada
Republike
Hrvatske

Povjerenstvo za provedbu Operativnog programa
za boljačka nacionalna manjina

IZJASNI SE!

Vlada
Republike
Hrvatske

Povjerenstvo za provedbu Operativnog programa
za bošnjačka nacionalna manjina

IZJASNI SE!

Znate li razliku između Bošnjaka i Muslimana (pisano velikim početnim slovom M)?

VAŽNO JE ZNATI: Ustav Republike Hrvatske navodi 22 nacionalne manjine:

„Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskoga naroda i država pripadnika nacionalnih manjina: Srba, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova, Nijemaca, Austrijanaca, Ukrajinaca, Rusina, Bošnjaka, Slovenaca, Crnogoraca, Makedonaca, Rusa, Bugara, Poljaka, Roma, Rumunja, Turaka, Vlaha, Albanaca i drugih, koji su njezini državljani, kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN-a i zemalja slobodnoga svijeta.“ (Iz Ustava RH)

VAŽNO JE ZNATI: Bošnjaci su priznata nacionalna manjina u RH, Muslimani nisu priznata nacionalna manjina u RH već se svrstavaju u kategoriju „Ostali“.

VAŽNO JE ZNATI: Treba razlikovati vjeroispovijest od nacionalne pripadnosti. Kada osoba želi izjasniti svoju vjeroispovijest, može se izjasniti kao musliman (vjeroispovijest se piše malim početnim slovom „m“). Kada se osoba izjasni kao Musliman (pisano velikim početnim slovom „M“), to ne predstavlja vjeroispovijest, ali ni nacionalnost.

VAŽNO JE ZNATI: Bošnjaci i Muslimani ne ostvaruju ista prava:

Vrsta prava prema Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina	Prava koja ostvaruju Bošnjaci	Prava koja ostvaruju Muslimani
Pravo na odgoj i obrazovanje u školskim ustanovama na bosanskom jeziku i pismu	DA	NE
Pravo na služenje bosanskim jezikom i pismom, privatno i u javnoj uporabi te u službenoj uporabi	DA	NE
Pravo na zastupljenost u predstavničkim tijelima na državnoj i lokalnoj razini (npr. pravo na zastupljenost u Hrvatskom saboru, u županijskim, gradskim i općinskim vijećima)	DA	NE
Pravo na uporabu svojih znamenja i simbola	DA	NE
Pravo na kulturnu autonomiju (očuvanje svoje kulturne tradicije, osnivanje muzeja, knjižnica i drugo)	DA	NE
Pravo na očitovanje svoje vjere te na osnivanje vjerskih zajednica	DA	DA
Pravo na sudjelovanje pripadnika nacionalnih manjina u javnom životu i upravljanju lokalnim poslovima putem vijeća i predstavnika nacionalnih manjina	DA	NE
Pravo na pristup sredstvima javnog priopćavanja (pravo na emitiranje programa na bosanskom jeziku na radio i TV postajama)	DA	NE
Pravo na zapošljavanje u tijelima državne uprave, pravosudnim tijelima te u tijelima uprave jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, prednost pod istim uvjetima imaju predstavnici nacionalnih manjina	DA	NE

Bošnjačko
Nacionalno
Vijeće

Mehmed Erdeljac

HRVATSKA TURČIJA
(Hirvat Türkisi)

Ah nevista, duša moja
Daj mi se da obveselim
Doklem ne izišlo duša
Daj mi se da poveselim

Kad te vidi, oči moje,
Veseli se sirce moje
Ja sam tvoje, ti si moje
Daj mi se da obveselim

Ovo svit je kako no cvit
Nićemo dugo mi živi bit
Ne bud' svagde tako sirdit
Daj mi se da poveselim

Ne mori me, prosim tebe
Izgubil sam ja sam sebe
Obden obnoć molim tebe
Daj mi se da obveselim

Iz sirca ja tebe jubim
Hoć' li bit još da te girim
Od žalosti ne znam što činim
Daj mi se da poveselim

Gizdava si, gizdav budi
Što ću istom, zdrav mi budi
Ovu pesmu Mehmed zgodi
Daj mi se da obveselim

(1588. / 1589.)

(Djelimično prilagođena transliteracija:
Prof. dr. Alen Kalajdžija)

Pjesma *Hirvat(i) türkisi* do danas ima status najstarije sačuvane bošnjačke alhamijado pjesme, iz 1588. / 1589. godine. Pjesmu je prvi objavio Friedrich von Kraelitz (1911: 613–615) u časopisu *Archiv für slavische Philologie*. Nauka još uvijek dvoji je li pisac Mehmed Erdeljac kao zapisivač pjesme istovremeno bio i njezin autor, ili se naprosto radi o slučaju zabilješke nečije, već postojeće pjesme u međmui. Postoji mogućnost da je zapisivač pjesme slušao njezinu muzičku izvedbu te ju je kao takvu zabilježio, nazvavši je turčijom, tj. narodnom pjesmom izvedenom sa muzičkom podlogom, za što se u ondašnjem kontekstu može pretpostaviti tambura ili šargija, ili da je eventualno ispjevana uz gusle. Zanimljivo je da pjesma sadrži pojedine jezičke elemente koji se mogu smatrati kajkavskim – prvenstveno lekseme “izgubil”, “prosim” i “pesma”. Međutim, kako pjesma posjeduje više tipičnijih štokavskih osobina u fonologiji i morfologiji, polazi se od stanovišta da se u pjesmi interferiraju dva tipa štokavskih osobina: zapadnoštokavskih i istočnoštokavskih. Poetičke osobitosti pjesme i elementi (zapadno)štokavske književnojezičke koine otkrivaju specifičan oblik prestandardnog idioma bosanskog jezika za vrijeme osamanske vladavine Bosnom u 16. vijeku. Pjesma, koja se smatra i pretečom sevdalinke, prema svemu sudeći, nastala je na teritoriju Hrvatske kao posljedica pristizanja bošnjačkih vojnih odreda na mađarsko područje. Oni su bili angažirani u brojnim pograničnim vojnim akcijama na strani Osmanlija, koji na šire područje današnje Mađarske, Vlaške, Slavonije, Like, Dalmacije dolaze nakon 1580. godine.